

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: KOMUNIKOLOGIJA

VIZUALNA KOMUNIKACIJA: KREIRANJE KULTA LIČNOSTI I
NJEGOV UTJECAJ NA JAVNOST

-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Nuseiba Nazak

Broj indeksa: 882/ II-K

Mentor:

doc.dr. Jasna Duraković

Sarajevo ,oktobar 2019.

Sadržaj

Uvod	1
METODOLOŠKI PRISTUP NAUČNOM ISTRAŽIVANJU	2
1.Problem istraživanja	2
2.Predmet istraživanja	3
3.Ciljevi istraživanja.....	4
3.1.Naučni ciljevi.....	4
3.2.Društveni ciljevi	5
4.Hipoteza	5
4.1. Generalna hipoteza	5
4.2. Posebne hipoteze:	5
5.Pristup-paradigma i metode istraživanja	6
6.Naučna i društvena opravdanost istraživanja	7
7.Kategorijalno-pojmovni i terminološki sistem.....	8
8.NAUČNA I DRUGA SAZNANJA O TEMI ISTRAŽIVANJA	9
9.Fundamentalna pitanja u vezi s naučnim saznanjima o predmetu istraživanja.....	10
PRVI DIO.....	11
1.Komunikacija – značaj i porijeklo	11
1.1.NEVERBALNA KOMUNIKACIJA	13
1.1.1.Podjela neverbalne komunikacije	15
1.2.Vizualna komunikacija	17
1.3..Govor tijela.....	18
1.3.1.Kontakt očima.....	18
1.3.2.Izrazi lica.....	20
1.3.3.Gestovi i pokreti tijela.....	22
1.3.4..Držanje i stav	24
1.3.5.Kontakt tijelom – dodir.....	26
1.3.6.Upotreba šake – rukovanje.....	28
1.3.7.Pojaava i građa.....	29
1.3.8.Govor tijela u svijetu-kulturološke razlike	30
DRUGI DIO	33
2.Kult ličnosti.....	33
2.1.Šta je kult ličnosti ?	33

2.2.Nastanak kulta ličnosti.....	34
2.3.Uticaj kulta ličnosti na javnost	35
2.4.Kreiranje kulta ličnosti – upotrebom slike (plakata)	36
TREĆI DIO	37
3.Primjeri kulta ličnosti kroz historiju.....	37
3.1.Josef Visarionovič Staljin- Biografija- dolazak na vlast	37
3.1.1.Kult ličnosti Josifa Staljina	40
3.1.2.Kraj Staljinovog kulta ličnosti	45
3.2.Josip Broz –TITO- Biografija dolazak na vlast.....	47
3.2.1.Kult ličnosti Josip Broza- Tita	52
3.2.3.„O Titu poslije Tita „ – gašenje kulta ličnosti.....	65
3.3.Benito Musolini-Biografija – dolazak na vlast.....	74
3.3.1.Kult ličnosti Benita Mussolinija	78
3.3.2.Kraj kulta ličnosti.....	85
3.4.Adolf Hitler-Biografija- dolazak na vlast.....	87
3.4.1. Kult ličnosti Adolfa Hitlera	90
4.Kultovi ličnosti današnjice	100
4.1.Rusija- Vladimir Vladimirovič – Putin	100
4.2.Turska -Recep Tayyip Erdogan	107
4.3.Sjeverna Koreja- Kim Jong- un	110
4.4.Amerika -Donald Trump	114
6.Zaključna razmatranja	125
7.Biografija.....	126
8.Bibliografija:	128
8.1.Knjige:	128
8.2.Internet izvori:	129
9.Anketa	132
10.Izjava o plagijarizmu	135

Uvod

Može se reći da otkako je svijeta i ljudi tu je i komunikacije, sa razvojem čovječanstva i nauke razvijala se i komunikacija. Samim tim što su potrebe za bržim prijenosom informacija sve više rasle tako su se mijenjale i vrste komunikacije. Komunikaciju često identificiramo sa govorom, ali ona se sastoji iz dvije dimenzije verbalne i neverbalne. Riječi se smatraju verbalnim elementom komunikacije. Verbalna komunikacija je ona koja se ostvaruje govorom i iako ona jest primaran način prenošenja informacija, to ne znači da treba zanemariti neverbalni dio komunikacije. Neverbalna komunikacija igra veliku ulogu u interpersonalnoj komunikaciji, jer prati ono što pojedinac govori i služi kako bi se naglasile određene misli, ona nekada može u potpunosti i zamijeniti verbalan dio komunikacije. Neverbalna komunikacija često se percipira kao komunikacija bez riječi. Uključuje vidljive znakove kao što su geste povezane s govorom, držanjem tijela, sa dodirom, ekspresijom emocija na licu, kontakt očima i mnoge druge. Često možemo čuti uzrečice „djela govore više od hiljadu riječi“, „nije važno šta je rekao, već kako je rekao“ i „ono što vidiš, to i dobivaš“. Navedene fraze podsjećaju nas na važnost neverbalne komunikacije. Uže područje analize neverbalne komunikacije u ovome radu orijentira se na specifične elemente neverbalne komunikacije podijeljene u grupe: kontakt očima, izrazi lica, pokreti glavom, gestovi i pokreti tijela, držanje i stav, razdaljina i orijentacija, kontakt tijelom – dodir, pojava i građa i druge komponente koje prate izgovorene riječi. Profesija najizloženija javnosti jest iz sfere politike, političari su putem medija kontinuirano prisutni u javnom informacijskom prostoru. U sklopu neverbalne komunikacije, a koji se veže sa vizualnom komunikacijom u ovom radu fokus će biti na kultu ličnosti, koji predstavlja nekritičko isticanje i obožavanje jedne osobe kao nepogrješivog političkog vođe društvenog napretka. Oblici kultova ličnosti su karakteristični za mnoge diktature, ali mogu postojati i u demokratskim sistemima. Primjeri različitih kultova ličnosti su postojali u fašističkoj Italiji Benita Mussolinija, nacionalsocijalističkoj Njemačkoj Adolfa Hitlera te realsocijalističkim diktaturama poput Sovjetskog Saveza ili Jugoslavije. Izraz „kult ličnosti“ je prvi put upotrijebio Nikita Hruščov u izvještaju na zatvorenoj sjednici 20. kongresa Komunističke stranke Sovjetskog Saveza 1956 godine. Apologiju Josifa Visarionoviča Staljina i cijeli sistem političkih, propagandnih i represivnih mjera koji se tom apologijom služio, a osobito tokom posljednja dva desetljeća Staljinove vlasti, označio je kao kult ličnosti.

Budući da je kult ličnosti direktno povezan sa vladavinom jednog čovjeka koji predstavlja taj kult, u istraživanju će se obraditi šta se dešava i nakon smrti samog vođe odnosno kada sistem vladavine jednog čovjeka zakaže ili doživi potpuni krah. Države na kojima će biti fokus su Italija, Njemačka, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i druge, a za kraj ćemo se osvrnuti na vlast današnjice koja polako kreira svoj kult ličnosti.

METODOLOŠKI PRISTUP NAUČNOM ISTRAŽIVANJU

1. Problem istraživanja

Problem istraživanja je uticaj kulta ličnosti na javnost tokom njegovog izgrađivanja, uspona i vrhunca, kao i šta se dešava sa javnošću i njenom podrškom ličnosti, nakon što njegova vladavina doživi kraj. Kult ličnosti predstavlja nekritičko isticanje i obožavanje jedne osobe kao nepogrješivog političkog vođe društvenog napretka.

Osnovna pitanja problema istraživanja :

1. Koje su to pozitivne karakteristike uticaja vođe na javnost ?
2. Koje su negativne karakteristike uticaja vođe na javnost ?
3. Koji su razlozi za formiranje kulta ličnosti ?
4. Na kojim način javnost doprinosi izgradnji kulta ličnosti?

2. Predmet istraživanja

Predmet ovog rada je neverbalna komunikacija uz osvrt na vizualnu komunikaciju sa dijelom koji se odnosi na kult ličnosti odnosno veličanje određene osobe upotrebom slike. Cilj istraživanja je prikazati način kreiranja kulta ličnosti, pronaći najzanimljivije primjere i kroz njih analizirati uspone i padove određenih ličnosti kao i za koje su političke sisteme najčešće vezani. Primjeri će biti prikazani kroz slike i postere odabranih vođa. Također, predmet rada podrazumijeva i komparaciju nekadašnjih kultura ličnosti koji su se gradili kroz historiju sa političkim vođama koje u 21. stoljeću polako kreiraju ili su već kreirali svoj kult ličnosti. Također, akcent je na stanju pojedinca, javnosti i cjelokupne države/regiona, nakon završetka vladavine vođe, tokom koje je kreirao kult ličnosti.

Osnovna pitanja predmeta istraživanja :

1. Koji su to pozitivni aspekti vizualne komunikacije ?
2. Koji su to negativni aspekti vizualne komunikacije ?
3. Koje su prednosti i mane kulta ličnosti ?
4. U kojoj mjeri vođa kroz upotrebu vizualne komunikacije stvara promjene u svijesti pojedinaca i javnosti ?
5. Koje su to skrivene poruke iza kulta ličnosti i ko su stvaraoci tih poruka ?

Budući da se radi o prijavi master teze predmet ovog istraživanja posmatra se sa stajališta operacionalnog određenja predmeta. Operacionalno određenje predmeta istraživanja ima šest segmentarnih dijelova: uslovi, subjekti, motivi ciljevi interesi, aktivnost, metode i sredstva i efekti. Iz ovih segmentarnih dijelova u poglavlju Hipoteze i indikatori izvodi se šest posebnih hipoteza. Uslovi unutar predmeta istraživanja obuhvataju sve tehničko-tehnološke, obrazovne, prostorne i vremenske uslove. Subjekti uključuju sve osobe koje su uključene u kreiranje institucije kulta ličnosti, te osobe koje su pod njegovim uticajem, kao i one koje ga ne podržavaju. Motivi interesi i ciljevi su kako „ultimativni vođa“ kreira novu svijest kod ljudi. Je li cilj zabava, moć ili dobivanje novih saznanja. U području aktivnosti govori se o zabavnim, edukativnim ili informativnim aktivnostima koji nudi kult ličnosti. Sredstva označavaju mogućnost korištenja sredstava svoje moćne i raspoložive državne snage i koje se to i na koji

način, najviše koriste. Efekti pokazuju konačan učinak kulta ličnosti na kreiranje društvenih promjena u državama u kojima su najviše bili zastupljeni.

Unutar operacionalnog određenja potrebno je odrediti i vremenski, prostorni te disciplinarni karakter istraživanja. Vremenski okvir istraživanja obuhvata period od 1. januara 2019. do 1. juna 2019. godine. Istraživanje obuhvata društveni period ekspanzije kulta ličnosti. Istraživanje će se provesti na području Sarajevskog kantona. U pogledu disciplinarnog određenja predmeta istraživanja ove teme, unutar operacionalnog određenja predmeta, istraživanje će biti interdisciplinarnog karaktera i obuhvatat će znanja iz oblasti komunikologije, psihologije i sociologije.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni ciljevi

- Proširiti spoznaju o značaju i ulozi vizualne komunikacije u procesu nastanka kulta ličnosti
- Ukazati na važnost odabira alata vizualne komunikacije i njihove upotrebe, kako bi se ideja o novom društvenom poretku proširila na smislen i valjan način.

Naučni cilj istraživanja podrazumijeva sistemsko opisivanje same pojave vizualne komunikacije. Naučni cilj ogleda se i u potrebi vršenja klasifikacije vizualne komunikacije i korisnika. Ostvarenjem ovog cilja nastojat će se utvrditi da li se mišljenje ispitanika međusobno razlikuju u odnosu na prednosti i nedostatke vizualne komunikacije. U okviru naučnog cilja potrebno je utvrditi i povezanost vizualne komunikacije (prednosti i nedostaci) s kreiranjem kulta ličnosti, koje se ostvaruju između vođe i javnosti, te povezanost vizualne komunikacije na osnovu prednosti i nedostataka u širenju poruka koje politički vođa nastoji prenijeti i time utjecati na javnost.

Naučna deskripcija: Prema nekim shvatanjima, naučna deskripcija je najniži naučni cilj, jer se on ostvaruje opisom manifestnih formi. Ona u ovom istraživanju obuhvata određene karakteristike vizualne komunikacije.

Naučna eksplikacija: kao naučni cilj podrazumijeva naučno saznanje o uzročno-posljedičnim odnosima, društvenim zakonima i naučna objašnjenja. Ovaj dio obuhvata uzroke i posljedice političkog djelovanja na javno mnijenje.

3.2.Društveni ciljevi

- Ukazati na utjecaj kulta ličnosti na društvo putem odaslanih vizuelnih i tekstualnih poruka, promjene ponašanja pojedinaca ili grupa njihovog mišljenja u odnosu i u skladu s tim porukama sadržaja. U sferi političkog gdje se komunikacijski procesi vode na razne načine , istraživat će se primjena nekonvencionalnih načina vizualne komunikacije , koje utiču na svijest pojedinca , ponekad i narušavaju elemente međuljudskih odnosa, što za rezultat ima pretjeranu pokornost političkom vođi koja čak nekada dovodi i do pojave devijantnog psiho-društvenog stanja.

4.Hipoteza

4.1. Generalna hipoteza –Vizualna komunikacija uspostavlja novi sistem komuniciranja, , koji na specifičan način utječe na formu izražavanja stavova pojedinaca.Političke vođe često kroz upotrebu ovog specifičnog načina komuniciranja formiraju kult ličnosti te na taj način , pokreću niz društvenih promjena.Svaka vlast ima svoj kraj , a u ovakvim sistemima su kao šablonski, ti krajevi često i kobni.Kraj vladavine rezultira ratom ili nesretnim završetkom vođe, što će se kroz ovaj rad i prikazati.

4.2. Posebne hipoteze:

HIPOTEZA 1

Korisnici vizualne komunikacije čine većinu populacije.

HIPOTEZA 2

Korisnici vizualne komunikacije je primjenjuju iz različitih interesa.

HIPOTEZA 3

Metode vizualne komunikacije kojima se koriste političke vođe su uočljivije i utjecajnije.

HIPOTEZA 4

Prednosti vizualne komunikacije kreiraju kult ličnosti.

HIPOTEZA 5

Vizualna komunikacija uspostavlja novi sistem komuniciranja.

HIPOTEZA 6

Uspješna vizualna komunikacija političkog vođe kreira dugotrajan kult ličnosti.

HIPOTEZA 7

Kult ličnosti utiče na javnost i kreiranje posebne svijesti o njemu.

Indikatori: slike istaknutih vođa, objekti koji nose imena političkih vođa, objave u novinama, društvenim mrežama, te iskazi stručnjaka.

5. Pristup-paradigma i metode istraživanja

U ovom istraživanju će se koristiti metode prikupljanja podataka (metoda analize sadržaja, metoda ispitivanja, i anketu).

Općenaučne metode

a) Hipotetičko – deduktivna metoda je jedna od najsloženijih metoda, jer neprekidno ostvaruje cirkulaciju na relacijama konkretno-posebno-opšte i empirijsko – teorijsko, kao i opažanje – mišljenje – razumijevanje i shvatanje. Ona se, također, najčešće koristi u društvenim naukama, a njena procedura bi podrazumijevala evidentiranje raznovrsnih iskustava članova društva (subjekata), kao i stručnjaka prema istim predmetima društvene stvarnosti putem komunikacije. Ponovljena iskustva se upoređuju i konstatuje se istovjetnost suštine predmeta. Stečena saznanja se kompariraju sa različitim paradigmama i saznanjima o tom predmetu.

b) Komparativna metoda je zasnovana na analogiji, odnosno, prilikom istraživanja vršit će se upoređivanja kojima se konstatuju identičnosti, sličnosti i razlike (u formi, sadržaju, suštini itd.). U istraživanju će se upoređivati vođe i njihove medijske nastupe te različite utjecaje na ljude. Nakon toga bismo utvrdili pokazatelje, odnosno parametre sličnosti i razlika. Pribavljene podatke bismo iskoristili za dalja zaključivanja.

Metode prikupljanja podataka

Metoda analize sadržaja je prva i najosnovnija metoda u procesu naučnog saznanja, a predmet joj je stvarna ili misaona složena cjelina čiji se dijelovi, činiooci, momenti i odredbe mogu konstatovati i otkriti odnosno identificirati. Analiza je jedna od metoda koja će biti korištena u radu radi uspostavljanja relacije nastanka kulta ličnosti i njegove funkcije u procesu nastanka društvenih promjena. Analizom otkrivamo sastav, strukturu, probleme, odnose i veze.

Metoda ispitivanja - bi podrazumijevala neutralno ispitivanje: korektan i poslovan odnos sa ispitanikom. Koristit će se pismeno ispitivanje, a od tehnika će se koristiti anketa.

Anketa – Stavovi javnosti će se istraživati anketom kao tehnikom metode ispitivanja. Anketom će biti obuhvaćena javnost koja je upoznata sa vizualnom komunikacijom i kultom ličnosti te načini na koji su ti korisnici prihvatili poruke, te da li se njihovo mišljenje i ponašanje promijenilo u odnosu na promjene izazvane kultom ličnosti. Koristit će se pismena, anonimna, individualna anketa i kao njen instrument anketni upitnik na slučajnom uzorku od 100 ispitanika.

6.Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Cilj svakog istraživanja je produbljivanje suštine predmeta istraživanja i prema mogućnosti rješavanje tog problema. To znači da je cilj doći do novog saznanja o pitanju koje je predmet istraživanja, tj. doći do saznanja pojava, svojstava, suštine problema i prakse u cjelini.

Istraživanje će dovesti do novih saznanja o kultu ličnosti i njegovom uticaju na promjene u društvu. Podaci do kojih se dođe, poslužit će za rješenje datog problema istraživanja. Istraživanjem će se pokušati doći do saznanja o vizualnoj komunikaciji, kultu ličnosti, te o

utjecaju kulta ličnosti na javnost, kao i o mogućoj upotrebi (zloupotrebi) vizualne od strane pojedinaca ili pak grupa. Uzimajući u obzir i druge nauke, osim komunikologije, nastojat će se otkriti veza i način rješavanja spomenutog problema.

Osim toga ovo istraživanje ima i svoju društvenu opravdanost. Oglada se u prikupljanju, tumačenju i prezentaciji određenih činjenica koje imaju krajnji cilj da potiču napredak društvene zajednice. Društveni cilj se ogleda u tome da će javnost dobiti određena saznanja o tome koliko je vizualna komunikacija utjecajna i prisutna, da je ona ustvari jedan od izraza stava pojedinaca ili javnosti, i kako se kroz njenu upotrebu putem slika kreira kult ličnost, političkog vođe.

7.Kategorijalno-pojmovni i terminološki sistem

Osnovne kategorijalne odredbe, odnosno pojmovi koji se izvode iz ovog predmeta istraživanja su: **neverbalna komunikacija, vizualna komunikacija, kult ličnosti, govor tijela, društvena struktura, društvene promjene, javnost.**

Neverbalna komunikacija- je način kojim ljudi komuniciraju bez riječi, bilo namjerno ili nenamjerno i koristi se za izražavanje emocija, pokazivanje stavova, odražavanje osobina ličnosti i poticanje ili mijenjanje verbalne komunikacije

Vizualna komunikacija- je neverbalna vrsta komunikacije, koja služi za priopćavanje ideja i informacija koje mogu biti pročitane, pregledane ili pogledane. U početku je poistovjećivana sa dvodimenzionalnim slikama, ali sad uključuje i likovnu umjetnost, znakove, crteže, grafički dizajn (u posljednje vrijeme i web-dizajn), ilustracije.

Kult ličnosti-predstavlja nekritičko isticanje i obožavanje jedne osobe kao nepogrješivog političkog vođe društvenog napretka.

Govor tijela- je spoljni odraz emocionalnog stanja neke osobe, sastoji se iz više komponenti kao što su kontakt očima, izrazi lica, pokreti glavom, gestovi i pokreti tijela, držanje i stav, razdaljina i orijentacija, kontakt tijelom – dodir, pojava i građa i druge komponente koje prate izgovorene riječi.

Društvena struktura-društvena struktura, svaki relativno trajni međuodnos između dijelova društva. Sastoji se od mreže nevidljivih veza i pravila u okvirima institucija koje određuju ljudsko ponašanje. Svaka struktura sadrži bar tri osnovna momenta: a) dijelove koji je tvore i

njihove značajke, b) odnose kojima su ti elementi povezani, c) razmjerno stabilnu cjelinu tih odnosa, koja se naziva »sustavom«, i granicu koju ta cjelina ima prema svojoj »okolini«.

Društvene promjene- kao sociološki pojam označavaju izmjene u društvenoj strukturi. One obuhvataju izmjene koje se odnose na društvene ustanove, društveno ponašanje i društvene odnose. Društvene promjene su uvek prisutne u društvenom životu, ali su u moderno doba postale veoma intenzivne.

Javnost - Javnosti pripadaju svi građani i udruženja građana koji razmišljaju i razgovaraju o zajednici u kojoj žive te ta razmišljanja formuliraju u kritiku i odbijanje, prijedloge i prihvaćanje, koje javno izražavaju i zastupaju, te i na taj način pokušavaju utjecati na javno mnijenje.

8.NAUČNA I DRUGA SAZNANJA O TEMI ISTRAŽIVANJA

Polazna saznanja o temi istraživanja

Neverbalna komunikacija igra veliku ulogu u interpersonalnoj komunikaciji, jer prati ono što pojedinac govori i služi kako bi se naglasile određene misli , ona nekada može u potpunosti i zamijeniti verbalan dio komunikacije. Neverbalna komunikacija često se percipira kao komunikacija bez riječi. Uključuje vidljive znakove kao što su geste povezane s govorom, držanje tijela, učinke dodira, ekspresiju emocija na licu, kontakt očima i mnoge druge. Uže područje analize neverbalne komunikacije u ovome radu orijentira se na specifične elemente neverbalne komunikacije podijeljene u grupe: kontakt očima, izrazi lica, pokreti glavom , gestovi i pokreti tijela , držanje i stav, razdaljina i orijentacija , kontakt tijelom – dodir, pojava i građa i druge komponente koje prate izgovorene riječi. Profesija najizloženija javnosti jest iz sfere politike, političari su putem medija kontinuirano prisutni u javnom informacijskom prostoru. U sklopu neverbalne komunikacije, a koji se veže sa vizualnom komunikacijom u ovom radu fokus će biti na kultu ličnosti, koji predstavlja nekritičko isticanje i obožavanje jedne osobe kao nepogrješivog političkog vođe društvenog napretka.

9. Fundamentalna pitanja u vezi s naučnim saznanjima o predmetu istraživanja

Fundamentalna pitanja koja se postavljaju tokom istraživanja teme „Vizualna komunikacija: kreiranje i uticaj kulta ličnosti na javnost“ su :

- Koliko je javnost upoznata sa pozitivnim ili negativnim aspektima neverbalne komunikacije ?
- Koji dio populacije/profesije se najviše koristi neverbalnom vrstom komunikacije ?
- U kojoj mjeri primjena neverbalne komunikacije doprinosi javnom nastupu političara ?
- U kojem segmentu vizualna komunikacija najviše doprinosi uspješnom formiranju kulta ličnosti ?
- U kojoj mjeri kult ličnosti utiče na javnost?
- Da li sa pojavom „ultimativnog vođe“ nastaju revolucionarne društvene promjene?
- Koje su to skrivene poruke iza velikih društvenih promjena uvjetovanih kultom ličnosti i ko su joj akteri ?

Koncept traganja za odgovorima- projekcija mogućih odgovora na fundamentalna pitanja

Metode istraživanja su osnov traganja za odgovorima na fundamentalna pitanja u vezi sa naučnim saznanjima u predmetu istraživanja. Za svako istraživanje je vrlo bitno odabrati odgovarajuće metode istraživanja. U ovom istraživanju će se koristiti metode prikupljanja podataka (metoda analize sadržaja, metoda ispitivanja, tehnike intervju i anketa). Metoda prikupljanja podataka predstavlja metoda ispitivanja koja podrazumijeva neutralno ispitivanje: korektan i poslovan odnos sa ispitanikom. U ovom istraživanju koristilo bi se pismeno ispitivanje, a od tehnika bi se koristila anketa.

PRVI DIO

1. Komunikacija – značaj i porijeklo

Komunikacija dolazi od latinske riječi „communicare“ što u prijevodu znači „učiniti zajedničkim“ ili „učiniti općim“. Mada je komunikacija kao fenomen stara koliko i život ovaj pojam kao istraživački objekt je relativno nov i spada u takozvane „velike riječi“ dvadesetoga i dvadeset prvog stoljeća.¹ Komunikacija, predstavlja proces u kojem se prenosi poruka od pošiljatelja prema primatelju uz uvjet da primatelj razumije informaciju. Svi oni koji mogu da prime ili pošalju poruku bilo riječima, pokretima, pogledima odnosno gestama, mogu biti učesnici u komunikaciji odnosno subjekti. Komunikacija se proučava unutar komunikologije (komunikacijske znanosti), koja „istražuje načine, mehanizme i medije uključene u razmjenu informacija među ljudima. Komunikologija proučava ne samo komunikacije procese ona proučava i efekte tih procesa, uslove njihovog nastajanja i načine odvijanja, kao i nužne i dovoljne pretpostavke za postizanje tih odnosa.² Neposredno se informacije prenose na razini jezika te mimikom i gestama, posredno putem medija. Komunikacija se proučava kao temeljni socio-psihološki proces kroz njezine funkcije (stvaranje promjena u prolazu kroz kanal), uzročnike (znakove, simbole) i smetnje (gustina komunikacije, zastoji, smetnje i sl.)³

Dakle definicija, komunikacije bi bila sljedeća:

Komunikacija je osnova međuljudskih odnosa, pa tako nema segmenta društvenog života, profesije i djelatnosti u kojoj komunikacija nije važna. Vještinom ili bolje rečeno umijećem komunikacije pojedinac utječe na sagovornike, prijatelje i poznanike, članove porodice, saradnike, poslovne partnere, podređene i nadređene. Komunikacija ima ključnu ulogu u stvaranju povoljnih i nepovoljnih dojmova o pojedincu i organizaciji.⁴

Glavne faze društvenoga komunikacijskoga procesa su kodiranje, prijenos i dekodiranje (tumačenje) znaka (poruke). Nasuprot transmisijskim modelima komuniciranja kao »prijenosa informacija«, ovdje je naglasak na otvorenosti značenja (višeznačnosti) poruke, koju različiti pošiljatelji u različitim okolnostima mogu različito registrirati i razumjeti. Svaki komunikacijski čin obuhvaća sljedeće osnovne elemente:

---

¹ Prema Čengić Fejzić F. (2008) - Teorija informacija, Promocult, Sarajevo str. 7

² Isto Čengić Fejzić F. (2008) - Teorija informacija, str. 8

³ Duraković, J. (2019) - Poslovno komuniciranje u novomedijskom okruženju, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo str. 22-23

⁴ Isto prema Duraković, J. (2019) - str. 22

*-pošiljalatelj (izvor, komunikator) → primatelj (recipijent, adresat) → kod (verbalni i neverbalni znakovni sistem, sistem simbola) → kanal (fizički prijenosnik ili spoj, npr. govor, pismo, telefon, televizija) → poruka (kombinacija znakova, sadržaj, informacija) → kontekst (predmet komuniciranja, situacijski čimbenici).*⁵

Komunikacija podrazumijeva uspostavljanje odnosa sa drugim ljudima kako bismo ostvarili svoje ciljeve i uspostavili razumijevanje okoline za te ciljeve i naše postupke. Izuzetno je značajna kada želimo ostvariti pozitivan odnos s okruženjem, ali je još značajnija kada je taj odnos sa okruženjem u krizi.⁶ Komunikacija je osnova i uvjet uspjeha svih međuljudskih privatnih i poslovnih odnosa. To se očituje kroz primjere iz svakodnevnog života. Navodimo primjer mnogobrojnih rasprava između roditelja i djece koje su završile suzama, jer djeca nisu pravilno i pravovremeno protumačila verbalnu i neverbalnu komunikaciju roditelja. Mnogobrojni su primjeri gdje su se raspali mnogi brakovi i/ili partnerstva usljed nesposobnosti i nespremnosti obje strane na komunikaciju. U poslovnoj komunikaciji su se raspali mnogobrojni partnerski odnosi, nisu dogovorene saradnje upravo iz razloga pogrešne komunikacije ili nedovoljne tolerancije između sagovornika da u potpunosti saslušaju, shvate i prihvate drugu stranu (u razgovoru). Komunikacija je svojevrsno umijeće, posebna vještina koja se može naučiti, uvježbati i usavršiti. S obzirom da teži ostvarivanju humanog, kvalitetnog, estetskog izražaja, komunikacija svakako u svojoj osnovi i po prirodi stvari nužno sadrži i umjetničke odlike. Tako da možemo reći da vještina komuniciranja predstavlja aktivnost duha koja se sa vremenom i iskustvom mijenja, transformira i preoblikuje. Komunikacija nas u tom smislu istovremeno upućuje u vještinu življenja, u ljepotu odnosa sa ljudima, na podizanje kulture općenja (međuljudskih relacija) na jedan viši, bolji, umjetnički nivo. Komunikacija je permanentan proces koji podrazumijeva slanje (odašiljanje) i primanje (prijem) informacija, verbalnu i neverbalnu komponentu u svom procesu, a osnovni joj je cilj razmjena misli i ideja kroz slanje poruka. Da bi se ovaj cilj ostvario nužno je uspostavljati komunikacijske mostove te prevazilaziti sve eventualne smetnje (prepreke) i barijere u komunikacijskom procesu.⁷

Iako je komuniciranje među ljudima staro koliko i samo postojanje čovjeka tek je savremena komunikološka nauka utvrdila bitnost istraživanja razvoja komunikacija. Komunikacija može

---

⁵ Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32686>, (pristupano 14.9.2019.)

⁶ Rondić, Adnan (2014): *Medijski nastupa(ati): Smjernice za rad sa medijima*, FES, Sarajevo, str. 7

⁷ Prema Duraković, J. (2019) – *Poslovno komuniciranje u novomedijskom okruženju*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo str. 25

biti: verbalna ili neverbalna , intrapersonalna ili interpersonalna, grupna, javna, masovna, aktivno slušanje , telekomunikacija, računalno-posredovana komunikacija, zdrava komunikacija. Verbalna komunikacija je sastavni dio svakog oblika neverbalne komunikacije, pa ih je teško razlikovati, međutim može se reći da verbalna komunikacija služi za izražavanje ideja, stavova, mišljenja i emocija upotrebom jezika odnosno riječi, dok neverbalna služi za istu svrhu, ali se pritom ne koriste isključivo riječi već govor tijela. Termin neverbalna komunikacija najčešće se koristi kako bi se opisalo sve što se događa u ljudskoj komunikaciji mimo izgovorenih ili napisanih riječi.⁸U nastavku će fokus biti na neverbalnoj komunikaciji , njenom nastanku podjeli i razvoju.

1.1.NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

„Neverbalna komunikacija je način kojim ljudi komuniciraju bez riječi, bilo namjerno ili nenamjerno i koristi se za izražavanje emocija, pokazivanje stavova, odražavanje osobina ličnosti i poticanje ili mijenjanje verbalne komunikacije.“

Neverbalna komunikacija definira se kao komunikacija bez riječi te uključuje vidljive karakteristike kao što su izraz lica, oči, dodir i ton glasa te manje vidljivo, oblačenje, držanje i prostornu distancu između osoba koje komuniciraju. Možemo reći kako sve komunicira, objekti, prostor i vrijeme. Zanimljivo je kako verbalni element možemo isključiti dok neverbalni ne možemo, jer i tišina govori sama za sebe. Prema psihološkim istraživanjima neverbalna komunikacija odnosno govor tijela mimika lica, gestikulacija rukama i drugi načini čine preko 65% ukupne komunikacije. Neverbalna komunikacija je kroz ljudsku povijest dugo bila jedini način komunikacije. Ljudi su komunicirali isključivo neverbalnim znakovima, a jezik je nastao tek kasnije. Poznavanje neverbalnih znakova pomaže da se ljudi bolje razumiju i da se smanje nesporazumi u komunikaciji. Isto tako pomaže da vlastita neverbalna izražajnost bude bolja tako da nas drugi lakše razumiju i da se izbjegnu oni znakovi koji ostavljaju loš dojam te otežavaju komunikaciju. Neverbalni signali pokazuju emocije , stavove i osobine, podrška su verbalnoj komunikaciji ili čak zamjena za nju , također neverbalni signali su u prednosti nad verbalnim , otkrivaju puno više o osobi. Neverbalna komunikacija razvija se od rođenja budući da dojenčad ne komunicira riječima već isključivo neverbalnim elementima. Kako se razvijaju verbalne vještine tako su neverbalni elementi potisnuti, no nikada ne nestaju već su samo prikriveni.

---

⁸ Parafrazirano prema Duraković.J.(2019) predavanje iz predmeta Neverbalna komunikacija, FPN, Sarajevo

Tokom života ljudi nastavljaju koristiti neverbalnu komunikaciju zbog više razloga:

1. Riječi imaju limit i elementi neverbalne komunikacije na mnogim primjerima postaju značajno efektivniji od verbalnih (npr. opisivanje oblika ili pokazivanje smjera).
2. Neverbalne poruke su izvornije jer neverbalno ponašanje ne može biti toliko kontrolirano kao izgovorena riječ.
3. Neverbalni signali izražavaju osjećaje i prelaze društveno prihvatljivu granicu dozvoljenog verbalnog izričaja, jer se pokazuje što se misli, a ne izgovara.
4. Jednostavnim neverbalnim elementima mogu se poslati kompleksne poruke.

Neverbalna komunikacija je dugi niz godina kroz ljudsku povijest bila jedini način komuniciranja. Od najranijih dana ljudske povijesti nailazi se na tragove ljudske komunikacije u različitim oblicima. (npr. Crteži u pećinama). Čovjek se najprije služio neverbalnom komunikacijom da bi prenio svoja psihička stanja i misli. Međutim, takva primitivna sredstva za prenošenje stečenih iskustava postala su nedovoljna, pa je zvuk koji je do tada bio samo podloga neverbalnoj komunikaciji postaje osnovni nositelj poruke. To je bila prva informacijsko komunikacijska revolucija. Sva su se iskustva prenosila govorom i nisu se pohranjivala nigdje osim u ljudskom pamćenju. Paralelno sa razvojem društva, razvijala se i znanost i nastajali su brojni izumi i otkrića. Na polju komunikacija najvažniji je bio izum pisma, zatim štamparskog stroja⁹, koji je uzrok nastanka i širenja masovne komunikacije. To je obilježilo drugo informacijsko-komunikacijsku revoluciju. Pojava pisma nije umanjila značenje neverbalne komunikacije, naprotiv u to doba snažno se razvijalo govorništvo kao sredstvo izražavanja volje moćne i vladajuće manjine nad potlačenom većinom. Snaga i uticaj retorike očitovali su se upravo u neverbalnoj komunikaciji. Značaj neverbalne komunikacije je porastao u srednjem vijeku, jer se vjerovalo da geste predstavljaju most između ljudskog uma i tijela. Kapitalizam je donio snažne promjene, od kojih je najznačajnije posljedice ostavio Gutenbergov izum štampe 1440. godine, čime je vizualna komunikacija prevladala verbalnu komunikaciju. U drugoj polovini 19-tog stoljeća javljaju se pokušaji sistemskog opisivanja kulture tjelesnih pokreta ili gestova. Jedno od ranijih pokušaja identificiranja različitih oblika tjelesnog izražavanja bio je Delsarteov govornički pokret i „ znanost promijenjene

---

⁹ Johannes Gutenberg (oko 1398.-1468) pronalazi tisak sa pokretnim slovima. Prva knjiga koja je odštampana i to u 170 primjeraka jeste Biblija.

estetike“.¹⁰Kao začetničko djelo modernog proučavanja izraza lica smatra se Darwinovo djelo „ Izražavanje emocija kod čovjeka i životinja“ iz 1872.godine, gdje on navodi šest univerzalnih gesti u neverbalnom izrazu svojstvenih svakom čovjeku, a to su ljutnja , sreća, iznenađenje, strah,gađenje i tuga.¹¹

Slika 1.

Izvor: *Repozitorij Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu*

Društvo dvadesetog stoljeća obilježili su elektronski mediji koji su zašli u sva područja ljudskoga života i čine njegov neizostavan dio.Zahvaljujući visokim tehnologijama, društvo je već bilo toliko uznapredovalo i izvršilo treću informacijsko-komunikacijsku revoluciju.Neverbalna komunikacija je preteča svih oblika komuniciranja te se tokom historije ona razvijala uporedo s ostalim oblicima , nekad jačim , a nekad slabijim intenzitetom i održala se u savremenijem obliku sve do današnjih dana.¹²

1.1.1.Podjela neverbalne komunikacije

Prema Knapp i Hall-u neverbalna komunikacija odnosi se na „komunikaciju koja se ostvaruje nekim drugim sredstvima mimo riječi“. Ona dakle uključuje sve ono što činimo tokom komuniciranja, a da nije povezano s riječima, to može biti izraz lica, položaj ruku, nogu,

¹⁰ Parafrazirano prema Duraković J.(2019) predavanje iz predmeta Neverbalna komunikacija,Povijest i razvoj neverbalne komunikacije,FPN,Sarajevo

¹¹ Parafrazirano prema Duraković J.(2019) predavanje iz predmeta Neverbalna komunikacija,Pojam i značenje neverbalne komunikacije,FPN ,Sarajevo

¹² Parafrazirano prema Duraković J.(2019) predavanje iz predmeta Neverbalna komunikacija,Povijest i razvoj neverbalne komunikacije,FPN,Sarajevo

tonalitet izgovorene riječi i sl. Neverbalno ponašanje uključuje otprilike 60-65 % cjelokupne interpersonalne komunikacije. Neverbalna komunikacija može nam puno toga otkriti o osobi, o čemu osoba uistinu razmišlja u tome trenutku i kako se zapravo osjeća. Zato se često različiti oblici neverbalnog ponašanja nazivaju i signalima. S obzirom na to da osobe često nisu svjesne da komuniciraju i neverbalno, govor tijela i ostali neverbalni signali puno su iskreniji od same verbalne komunikacije tj. onoga što čovjek govori.

Postoje četiri kategorije neverbalne komunikacije:

1. estetska-kreativna muzička ekspresija (muzika, ples ,teatar)

2. fizička-fizički pokreti (gestikulacija,mimika)

3. znakovna-prenošenje znakovnih informacija (vojska,saobraćaj,državna i nacionalna obilježja,znakovni jezik i kulturna obilježja)

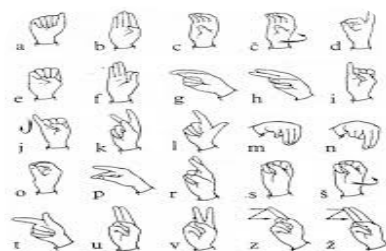
4. simbolička- materijalni objekti koji promoviraju status-,položaj u društvu(auta, nakit , odijela)

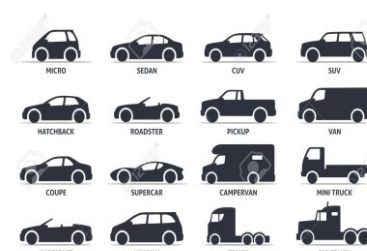
Estetska-kreativna umjetnička ekspresija, (muzika,ples,teatar)

Fizička-govor tijela-fizički pokreti(gestikulacije , mimika)

Znakovna-prenošenje znakovnih informacija(vojska,saobraćaj,državna i nacionalna obilježja, znakovni jezik i kulturna obilježja)

Simbolička-materijalni objekti koji promoviraju status,položaj u društvu(auta,nakit,odijela)

Postoje mnoge polemike o tome jesu li neverbalni signali urođeni, genetički ili se stječu na neki drugi način. Zaključci različitih istraživanja su da neverbalnih signala ima različitih

vrsta. Primjer, Eibl-Eibesfeldt otkrio je kako osmijeh kod gluhe i slijepe dojenčadi nije naučen oponašanjem, što znači da je ova gesta urođena. Stoga postoje geste koje su urođene i koje su naučene ovisno o okolini u kojoj je osoba odrasla. Kulturoloških razlika je puno ali osnovni neverbalni znakovi posvuda su isti. Primjer, ljudi se smiju kada su sretni i mršte kada su ljuti ili tužni, većina osnovnih komunikacijskih signala ista je u cijelom svijetu. Baš kao što se govor i jezik razlikuju od države do države, od kulture do kulture, tako se mogu razlikovati i neverbalni znakovi. U jednoj kulturi jedna kretnja može biti uobičajena i imati jasno značenje, dok u drugoj može biti u potpunosti besmislena. Isto tako jedna kretnja u više kultura može imati i više različitih značenja. Primjer, palac prema gore koji pokazuje jedan zapadnjacima znači „dobro“, Talijanima „jedan“, Japancima „pet“, dok Grcima znači pogrdan, nekulturan izraz. Neke geste ilustriraju odnos između verbalnog i neverbalnog ponašanja. Geste sklopljenih ruku, stisak ruke i osmijeh prevodive su u riječi. Neverbalni znakovi ponekad su dio govora i imaju funkciju naglaska. Primjer, pokreti glave i ruku često prate izgovorene riječi. Neki neverbalni pokreti koriste se za prikaz osjećaja. Neki pomažu započeti i završiti govor sa sudionicima u određenoj situaciji ili pak sugerirati osobi koja govori da pojasni, požuri ili završi svoj govor.

Prema Morissu neverbalno izražavanje čine akcije koje dijeli u pet grupa :

1. Na prvom mjestu su urođene akcije – odnosno one akcije koje se ne trebaju učiti npr. Plač novorođenog djeteta
2. Suprotno od toga su otkrivene radnje, odnosno radnje koje osoba treba sama otkriti
3. Postoje one radnje ili akcije koje ljudi nesvjesno i neznajući „upijaju“ jedni od drugih
4. Tu su i radnje koje se trebaju naučiti
5. I petu grupu čini kombinacija svih navedenih oblika akcija stečenih na razne načine¹³

1.2.Vizualna komunikacija

Vizualna komunikacija je neverbalna vrsta komunikacije, koja služi za priopćavanje ideja i informacija koje mogu biti pročitane, pregledane ili pogledane. U početku je poistovjećivana sa dvodimenzionalnim slikama, ali sad uključuje i likovnu umjetnost, znakove, crteže, grafički dizajn (u posljednje vrijeme i web-dizajn), ilustracije. Grafički dizajneri u svom poslu upotrebljavaju mnoge korisne metode vizualne komunikacije. Na world wide webu takva vrsta komunikacije je skoro najvažniji način komunikacije.

---

¹³ Prafrazirano prema Duraković.J.(2019) predavanje iz predmeta Neverbalna komunikacija,FPN,Sarajevo

Primjeri vizualne komunikacije kroz historiju su brojni: špiljski crteži iz paleolita, primjeri klinastog pisma, dalekoistočni ideogrami, antičko zidno slikarstvo, srednjovjekovni kodeksi, crteži u nauci, astronomija, novine, časopisi, fotografija, plakati, poster, stripovi, filmska umjetnost, kompjuterski dizajn, web-dizajn, pokretna grafika, kompjuterske i video igre.

1.3. Govor tijela

Svaki put kada razgovoramo, tijelo potpomaže ono što govorimo desetinama, malih gestova, migova, promjenama u držanju i izrazu lica. Većina ljudi ne shvata koliko koristi ova „vrsta jezika“ svaki put kada komunicira sa drugom osobom. Koristimo ga nesvjesno. U posljednjih dvadeset godina sprovedena su brojna istraživanja u domenu neverbalne komunikacije. Istraživači iz različitih disciplina psihologije, sociologije, antropologije i lingvistike su proučavali aspekte ljudskog ponašanja koje vrši neku funkciju pri komunikaciji. Kao rezultat toga, danas znamo mnogo više o ljudskoj interakciji na najnižem nivou nego prije.

U mnogo slučajeva, ono za šta smo znali da je tačno na osnovu zdravog razuma potvrdilo se, ali u nekima nije. Tijelo upotpunjuje usmeno izražavanje pomoću brojnih nejezičnih i neverbalnih znakova među kojima su ton glasa, miris, okus, geste, izrazi lica, položaj, držanje, usmjerenost i različiti pokreti tijela, fizički izgled osobe odnosno boja kose, odjeća, šminka i nakit, okolina u kojoj osoba djeluje kao na primjer domaćinstvo, osvjetljenje, temperatura i boje te udaljenost između sagovornika. Važnu ulogu također imaju brzina, ritam, jačina i boja glasa, artikulacija, melodija, jasnoća, smijeh, glasovi bez verbalnog sadržaja. Znakove je izuzetno korisno razumijeti kako bi se pravilno interpretirala primljena poruka ukoliko je nedorečena i nepotpuna.

1.3.1. Kontakt očima

Kontakt očima i pravac pogleda su najsnažnija sredstva neverbalne komunikacije koja posjedujemo. Kontakt očima zadržan samo djelić sekunde duže nego što osoba koju ste pogledali smatra prikladnim može čak da dovede do reakcije ili fizičke agresije ili u nekom drugom kontekstu, može da bude shvaćena kako naznaka seksualne privlačnosti. Moramo da obratimo pažnju na ono što radimo očima. Moć očiju je najveća, naravno kada se dvoje ljudi gledaju oči u oči. Ovo se obično zove uzajamni pogled ili kontakt očima. Nije jasno zbog čega je kontakt očima toliko moćan. Neki smatraju da mi, od kolijevke, smatramo da su oči drugih

Ljudi potpuno opčinjavajuće zanimljive i čak reagujemo na skupove krugova koje liče na oči, jer kroz njih pravimo prvi kontakt sa drugima. Neki smatraju da je naša reakcija na kontakt očima instinktivna i povezana sa osnovnim nagonom za održanjem, u smislu da su mladunci koji uspiju da postignu i zadrže kontakt imali najviše šansi da budu nahranjeni i da im budu zadovoljene ostale potrebe. Drugi smatraju da je značaj kontakta očima naučen i da, dok odrastamo, brzo naučimo da se lijepo ponašamo kada nas odrasli posmatraju ili naučimo da određeni pogledi znače da se ljudima dopadamo ili ne.¹⁴

Kontakt očima može biti dugotrajan (dvoje ljubavnika) ili kratkotrajan(kada gledamo u nekog za koga znamo da ne voli da ga gledaju). Može biti direktan (smjeli , frontalni pogled) ili indirektan. Može biti isprekidan (kao kada razgovaramo s nekim, pa s vremena na vrijeme „ bacimo pogled „ samo da bismo provjerili da li nas sagovornik razumije) ili neprekidan (kada zurimo).

Postoje pravila o tome u koja mjesta možemo da gledamo jedno drugo i koliko dugo. Previše kontakta očima će za većinu ljudi biti uznemirujuće. Zurenje se obično smatra nepristojnim, u najmanju ruku. Npr. Samo mala djeca su u stanju da koriste otvoreno , iskreno zurenje , a kod njih se to čak može protumačiti kao zdrava znatiželja i otvorenost prema svijetu. Kod odraslih se to smatra nepristojnim, a za one koji zure se obično predpostavlja da su opasni ili prijeteći, ako ne i mentalno uskraćeni. Neprekidno zurenje je način na koji ćete lako nekoga uznemiriti ili isprovocirati.¹⁵ Većina pravila očne gramatike zavise od konteksta u kome se kontakt očima dogodi. Neka su , međutim, univerzalna. Imaju sličnu primjenu u bilo kom kontekstu, vremenu , svugdje u svijetu.

Glavna pravila su:

1. Previše kontakta očima se obično smatra komuniciranjem superiornosti, manjkom poštovanja, prijetnjom ili prijetećim stavom i željom da se uvrijedi
2. Premalo kontakta očima se interpretira kao nedostatak pažnje , nepristojnost, neiskrenost, nepoštenje ili stidljivost
3. Povlačenje kontakta očima tako što se spusti pogled obično se tumači kao signal podređenosti.
4. Osoba će često gledati u onu drugu: kada ih smjeste daleko jedno od drugog; kada raspravljaju o uopštenim ili lakim temama; kada je osoba zainteresovana za drugu i

---

¹⁴Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str.9

¹⁵ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str.12

njene/njegove reakcije; kada se osobi sviđa ili voli drugu osobu, kada pokušava da dominira ili utiče na drugu osobu; kada je osoba ekstrovertna; kada zavisi od druge osobe, a ona ne reaguje.

5. Osoba će veoma malo gledati u onu drugu: a da ih postave blizu jednu drugoj; kada razmatraju lične ili teške teme ; kada osobu ne zanima reakcija druge; kada se osobi ne dopada ona druga; kada je osoba introvertna, kada pati od neke mentalne bolesti.
6. Ljudi će efikasnije komunicirati jedan s drugim ako njihova interakcija sadrži onoliko kontakta očima koliko oboje smatraju prikladnim u situaciji u kojoj se nalaze.¹⁶

Upotreba kontakta očima

Većina funkcija kontakta očima može biti grupisana u šest kategorija. Drugim riječima, mi uspostavljamo kontakt očima kada :

1. Tražimo informaciju
2. Pokazujemo pažnju i interesovanje
3. Tražimo i kontrolišemo interakciju
4. Dominiramo, prijetimo i utičemo na druge
5. Pružamo priliku za reakciju onih koji slušaju dok govorimo
6. Otkrivamo stavove (Veinrarajt 2001:13)

Kada pogledamo nekoga mi ga pozivamo ga komunicira sa nama. Ako dođe do interakcije, kontakt očima se tada koristi na razne načine da bise kontrolisala priroda i trajanje interakcije. Kontakt očima igra presudnu ulogu u sinhronisanju onoga što se dešava između dvoje ljudi.

1.3.2. Izrazi lica

Proučavanje izraza lica ima dugu historiju. Charles Darwin (Čarls Darwin), pisac „Porijekla vrsta“ i „Puti ovčara“ , objavio je prvu ozbiljnu naučnu studiju, „Izražavanje emocija kod čovjeka i životinja“, 1872. Godine. Ali fizionomija je izrodila mnoge pseudno-naučne umove i prije toga. Nekolicina je pokušaja da dokaže da je izgled lica pouzdan pokazatelj raznih ljudskih osobina kao što su inteligencija , kriminalitet, emocionalna stabilnost, pa čak i

---

¹⁶ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str.13

ludilo, naravno, propali su. Jednostavno, nije moguće da koristite lice kao pouzdan pokazatelj bilo čega. Ono što može da se utvrdi, međutim, kao što moderna istraživanja ukazuju, jeste korištenje izraza lica kao sredstva za postizanje boljeg razumijevanja onoga što drugi pokušavaju da prenesu. U govoru tijela, izražajnost lica je druga na ljestvici važnosti.¹⁷

Mnogo dobijemo iz informacija koje sakupljamo o emocionalnom stanju ljudi sa njihovih lica. Njihovi stavovi prema nama mogu biti jasni iz toga da li im lica prikazuju zadovoljstvo ili ne, interesovanje ili dosadu, strah ili ljutnju. Često je lice prvi dio osobe koji gledamo, tako da se izrazi lica mnogo koriste u znak pozdrava. Izrazi lica su veoma moćno sredstvo za kontrolu i količinu komunikacije koja se odvija među ljudima.

Kada razmislite o broju facijalnih mišića, ne iznenađuje što je raspon izraza lica tako širok. Postoje mnoge finese u promjenama u izrazu koje se vide. npr., razmislite o raznolikosti mogućih osmjeha između Mona Lizinog polovičnog osmjeha pa do otvorenog smijeha. Međutim, u komunikaciji se izrazi lica najčešće koriste da izraze stepen emocije i postoji ograničen broj onih koje većina nas u praksi može pouzdano da prepozna.

Dva američka istraživača, Pol Ekman i Volas Frajzen, otkrili su da postoji šest glavnih izraza lica koji se koriste da pokažu sreću, tugu, gađenje, ljutnju i strah i zainteresovanost (iako ovo posljednje zapravo nije emocija). Otkrili su da se samo oko ispoljavanja ovih emocija svi slažemo.¹⁸

Osmijesi, iako širokog spektra mogu biti podjeljeni u: poluosmjehe, normalne osmjehe i široke osmjehe. U osmjehu su usta obično zatvorena, ali kod otvorenih osmjeha se pokazuju i zubi. Širok osmjeh sa pokazivanjem zuba se kolokvijalno zove „kez“, a oni se dijele na zatvoren (sa spojenim zubima) i otvoren (sa razdvojenim zubima) i bolan (bez zuba). Osmijesi se obično koriste kao pozdravni gest i uopšteno pokazuju različite stepene zadovoljstva, zabavljenosti ili sreće, ako u određenim kontekstima mogu da prikažu agresiju, sarkazam i druga negativna osjećanja. Suprotna emocija, tuga nema neki poseban izraz lica koji bi je karakterisao. Tuga, razočaranje i depresija se obično otkrivaju kroz stvari kao što su opuštanje uglova usana, gledanje u pod i opšte zgurivanje. Ekstremnu tugu će okarakterisati pojava suza, drhtanje usana i pokušaji da se lice sakrije. Gađenje i prezir se pokazuju kroz sužavanje očiju i krivljenje usta u grimasu, što postaje izaženije to je osjećanje jače. Nos će se vjerovatno namreškati, a glava okrenuti u stranu da bi se izbjegao pogled na uzrok reakcije. Ljutnja se najčešće ogleda u neprekidnom zurenju u izvor uvrede, mreškanju čela i

---

¹⁷ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str. 20

¹⁸ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str. 23

mrgođenju ili škrgutanju zubima. Neki ljudi poblijede kada se naljute, a neki pocrvene –pa čak i dobiju neki ljubičasti ton- u ekstremnim slučajevima. Držanje je napeto kao da je tijelo spremno da poleti u napad. Strah se ne izražava nekim jedinstvenim izrazom lica. Može se prikazati kroz široko otvorene oči, otvorena usta i drhtanje, koji ima uticaj i na lice kao i na tijelo. Možda će čak doći i do znojenja i blijedila. Zainteresovanost se često izražava nakrivljavanjem glave. Glava se drži pod uglom u odnosu na predmet interesovanja. Interes takođe pokazuju i oči, raširenije nego obično. Kada ljudi sjede, ponekad podupru bradu prstima dok pažljivo slušaju.¹⁹

Kažu da je najkritičniji period tokom susreta dvoje ljudi prvih pet minuta. Utisci koji se formiraju tokom tog vremena zadržat će se i čak pojačati kroz kasnije ponašanje, što neće biti objektivno interpretirano, nego u svjetlu tih prvih utisaka. U mnogim prilikama primjetili smo da moramo da revidiramo prve utiske o ljudima jer su bili pogrešni, zato što ih ima tako malo. Pošto je lice prva stvar koju primijetimo na ljudima, jasno je da igra presudnu ulogu u uspostavljanju odnosa sa drugima.

Gest koji se skoro univerzalno pojavljuje na početku faze pozdravljanja (posebno kada srećemo ljude koje dobro poznajemo) jeste podizanje obrva. Ono se sastoji iz brzog podizanje i spuštanja obrva, praćenog osmijehom i čini se da pokazuje osobi sa kojom se spremamo da progovorimo da nam je drago što je vidimo. U slučaju poznatih ljudi, to služi kao gest prepoznavanja. Koristi se u civilizovanim i u primitivnim društvima.²⁰

Kada prvi put sretnemo nekoga i pogledamo ga u lice vjerovatno je prvi sud da li nam se dopada ili ne, da li nas privlači ili ne. Sakupljeno je mnogo dokaza o tome kakva lica smatramo privlačnim. Crte koje se obično smatraju doprinosom privlačnosti su lijepo ošišana i očešljana kosa, visoko čelo, jasne oči, lijep ten, jednaki zubi i simetrične crte lica. Također u tih prvih nekoliko minuta sudimo o karakteru, ličnosti, inteligenciji, naravi, ličnim navikama, radnim sposobnostima, prikladnosti za ulogu prijatelja ili ljubavnika i sl.

1.3.3. Gestovi i pokreti tijela

Pravu elokvenciju u govoru tijela postižemo usavršavanjem gestova. Kontakt očima, izrazi lica i pokreti glavom, iako su od vitalnog značaja, imaju određena ograničenja. Gestovi nam dozvoljavaju stepen izražajnosti i suptilnosti koja je nemoguća sa ostalim aspektima

---

¹⁹ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str. 24

²⁰ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str. 12

neverbalne komunikacije. Većina ljudi smatra da su upravo gestovi ti koji drugima prenose značenja govora tijela.

Majkl Argajl je predložio pet različitih funkcija koje gestovi mogu da obavljaju i to su:

- ilustrovanje i ostali signali povezani sa govorom;
- običajni znaci i znakovni jezici;
- pokreti koji mogu da izraze emocije;
- pokreti koji izražavaju ličnost ;
- i pokreti koji se koriste pri raznim religijskim i drugim ritualima. (Veinrajt 2001:41)

Pol Ekman i Volas Frizen također smatraju da postoji pet grupa, ali se kategorije razlikuju: amblemi (pokreti koji zamjenjuju riječi); ilustratori (pokreti koji prate govor); regulatori (pokreti koji zadržavaju ili signalizuju promjenu u ulozi govornika ili slušaoca); adapteri (pokreti kao što su češkanje glave ili trljanje ruku ili igranje sa nekim predmetima koji mogu da ukažu na ruku ili igranje sa nekim predmetima koji mogu da ukažu na emocionalno stanje te osobe) ; i pokazivači afekta (pokreti koji direktnije izražavaju emocije, kao izrazi lica).²¹

Bilo koji dio tijela može da se koristi za pravljenje gestova. Ako bismo obratili pažnju na preostale dijelove tijela , bili bismo u stanju da prepoznamo ostale gestove i pokrete tijela koji imaju vrijednost u komunikaciji. Ovaj aspekt govora tijela obično se naziva kinezikom. Ovaj termin smijeslio je američki istraživač, Rej Birdvistel, jedan od prvih istraživača, koji se bavio proučavanjem komunikacije pokretima tijela kada se za tim kasnih četrdesetih javila potreba.

Dezmond Moris je veoma popularan pisac na temu neverbalne komunikacije. Godine 1979. On i tim njegovih istraživača sa Oksforda objavili su vodič kroz porijeklo i širenje dvadeset izabranih gestova. Od informacija sakupljenih iz četrdeset mjesta u Evropi, bili su u stanju da prepoznaju koliko često se svaki od gestova pojavljuje i kakva su mu značenja pripisana. Njihova otkrića ukazuju na značaj poznavanja konteksta u kome je gest korišten prije nego što pokušamo da tumačimo njegovom značenje. Također pokazuju da gest ponekad može da ima suprotno značenje u jednom dijelu Evrope nego u drugom. Osim Dezmonda Morisa, mnogi drugi su vršili istraživanja gestova još od 1600 godine, a istraživanje gestova potiče još od Starog Rima, od Ciceronovog Govornika. Ljudi posmatraju druge ljude i bilježe gestove već jako dugo.

---

²¹ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str.41

Novija istraživanja su ipak naučnija i sistematičnija. Jedan tim istraživača je otkrio da ljudi koji su aktivni i koriste mnogo neverbalnih pokreta, bivaju ocjenjeni kao topli, neobavezni, prijatni i energični. Kada su isti ljudi mirni i prave samo nekoliko pokreta, bit će ocijenjeni kao logični, hladni i analitični.²²

Kada koristite bilo koji gest, treba dobro da procjenite kontekst da bi bili sigurni da mu gest odgovara. Imajte u vidu da ljudi iz različitih krajeva svijeta mogu da shvate značenje gesta sasvim drugačije od onoga što ste vi imali u vidu. Izbjegavajte gestove koji se mogu lako pogrešno interpretirati. Žene koje prekrštaju noge i otkrivaju butine pri tom mogu često da prenesu određeno značenje koje nisu namjeravale. Gestovi, posebno oni u donjem dijelu tijela, mogu da znače posmatraču odavanje istinskih osjećanja koje bi željeli da sakrijete.

Koristan gest kada pokušavate da prenesete osobi određeni stepen povjerljivosti ili uvjeravanja je spajanje prstiju kao za molitvu, sa raširenim dlanovima, ali morate paziti da ne izgleda očigledno i izvještačeno. Trebalo bi da pokušate da obraćate pažnju na tuđe gestove što je više moguće. Kao i ostali oblici govora tijela, oni vam mogu pružiti veoma informativnu pratnju onome što je zapravo rečeno. Mnogo toga o nečijoj ličnosti i stavovima može se zaključiti iz stepena aktivnosti njihovih gestova.

Kvazi-udvarački gestovi mogu vam ukazati na vrstu veze koju imate sa pripadnikom suprotnog spola. Tražite znake nedostatka sinhronija između ritma i govora i ritma tijela, jer ovo može da vam ponudi brojne ideje o emocionalnoj stabilnosti i uopštenom mentalnom zdravlju te osobe. Budite osjetljivi na tuđe gestove kada vam se učini da se približava kraj susreta. Nema mnogo svrhe u odbijanju da pustite nekoga da ode ako on to jasno želi.

Otvoreni gestovi i pokreti tijelom mogu biti korisna sredstva za prenošenje toplote, povjerenja i prijateljstva. Kao što smo već rekli, pogotovo su korisni kada želite da nekoga ubjedite da promjeni mišljenje ili da uradi nešto što inače ne bi. Riječi mogu biti primarni faktori ubjeđivanja, ako se navedu činjenice i logični argumenti, ali ulogu govora tijela u ovom procesu ne treba potcjenjivati. Npr. Pregovarači, trgovci i prodavci to ignorišu na svoju štetu.²³

1.3.4..Držanje i stav

Komunikativna vrijednost držanja se često ignoriše. Obično se povezuje sa kursovima iz pravilnog držanja u školama za mlade dame i sa nošenjem knjige na glavi dok se šeta po sobi,

---

²² Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str.48

²³ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str.51

ali uloga držanja je mnogo značajnija od toga. Pravilno i uspravno hodanje nije nevažno, ali to je samo jedan od aspekata korištenja držanja. Svako od nas ima repertoar poza koje su karakteristične za nas, iako je taj repertoar prilično ograničen. Sasvim je moguće prepoznati ljude koje poznajemo na velikoj udaljenosti po pozi koja je za njih tipična. Držanje može umnogome ukazivati na ličnost i karakter. Osoba koja se obično drži pravo ima prilično različit temperament od osobe koja je pogrbljena i ramena drži slegnuto.²⁴

Postoje tri glavne vrste držanja: stajanje, sjedenje (tu se ubrajaju i čučanje i klečanje) i ležanje. Ovi imaju mnogo varijacija, u zavisnosti od različitih položaja ruku i nogu i različitih uglova, pod kojima se tijelo drži. Američki istraživač, Rej Birdvistel, proizveo je veoma komplikovanu klasifikaciju mogućih položaja, ali se neki od njih koriste samo u određenim kulturama (kao što se Japanci pomalo naklone u znak pozdrava), a i svaka individua ima uzak izbor omiljenih položaja.

Omiljeni položaji potiču iz prošlosti osobe. Ljudi koji su, u određenom trenutku u životu, prošli kroz produžene periode depresije, npr. I dalje stoje povijeno i opuštено godinama pošto su se vratili i nastavili da žive svoj život. Vjerovatno su promjene u šemama držanja važan dio u procesu promjene stavova i poboljšanja sposobnosti za uspostavljanje pozitivnih, komunikativnih odnosa sa drugima.²⁵

Iz držanja osobe, moguće je otkriti mnogo toga o stanju svijesti, da li su puni nade ili depresivni, samouvjereni ili stidljivi, dominantni ili pokorni, i sl. Npr., oni koji su puni nade, samouvjereni ili dominantni će uglavnom imati uspravnije držanje od onih depresivnih, stidljivih ili pokornih. Posmatranje držanja je stoga veoma korisna aktivnost, posebno prije samog susreta, jer nam može poslužiti kao vodič pri odlučivanju za najproduktivniji pristup toj osobi. Držanje ima tu prednost da može biti precizno sagledano iz daljine, za razliku na primjer izraza lica gdje je veća blizina neophodna.

Pozitivni stavovi prema drugima su najčešće praćeni naginjanjem unaprijed, posebno kada sjedimo. Negativni ili neprijateljski stavovi su signalizirani naginjanjem unazad. Negativan stav prema drugoj osobi se također može iskazati rukama prekrštenim na grudima. Ako se ruke drže labavo pored tijela, to se obično interpretira kao otvorenost i pristupačnost i generalna voljnost za interakcijom. Kao i ostali aspekti govora tijela, držanje ima svoje šeme i stoga sadrži element predvidljivosti.

---

²⁴ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str. 53

²⁵ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd str. 53-54

Albert Mehrabian je došao do interesantnih otkrića o vezama između držanja i dopadanja. Npr. Otkrio je da kada se ljudi dopadaju jedno drugom imaju tendenciju da se naginju jedno ka drugom. Čini se da je ovo slučaj bez obzira na stepen dopadanja, od blagogo prihvatanja nečijeg prisustva, do najbliže intimnosti.²⁶

1.3.5. Kontakt tijelom – dodir

Dodir je vjerovatno prvo od svih naših čula koje se razvije. Beba u stomaku ne može da vidi, miriše ili čuje. Kada se rodi dodir postaje najvažnije čulo i kroz njega se događaju neka od naših najranijih iskustava u komunikaciji. Istraživanja su pokazala da je društveni, emocionalni pa i fizički razvoj beba usporen, ukoliko nisu dodirivane.

Dodirivanje može imati moćan efekat na to kako reagujemo na situaciju. Čak, ako smo dodirnuti slučajno i nenamjerno, i dalje to na nas može značajno uticati. Koristimo dodir na mnogo načina, mada možda ne na onoliko koliko bi mogli. Možda prebrzo prepisujemo seksualne konotacije dodiru. Međutim, ipak koristimo različite oblike dodira da bi ohrabрили, da bi izrazili nježnost ili saosjećanje i da bi pružili podršku.

Dodirivanje se češće događa u nekim situacijama nego u ostalim. Ljudi će radije dodirivati kada pružaju neke informacije ili savjet nego kada ih primaju; kada naređuju prije nego kada ispunjavaju naređenje; kada mole za uslugu radije nego kada je nekom čine; kada pokušavaju da ubjede radije nego dok su ubjeđivani; na žurci prije nego na poslu; kada izražavaju uzbuđenje radije nego dok prisustvuju tuđem; kada slušaju nečije brige prije nego kada izražavaju svoje.

Jedno istraživanje je pokazalo da se šezdeset procenata ljudi pri pozdravljanju na aerodromu dodiruje, duži zagrljaji su primjećeni pri rastanku nego pri sastanku. Veći broj studija također je otkrilo da dodirivanje češće iniciraju muškarci nego žene. Treba napraviti razliku između kontakta tijelom i dodirivanja. Uglavnom se kontakt tijelom odnosi na slučajne dodire, nesvjesne i učinjene bilo kojim dijelom tijela. Dodirivanje ukazuje na to da je ta akcija

---

²⁶ Dr. Albert Mehrabian je istaknuti psiholog i profesor emeritus Univerziteta Kalifornija u Los Angelesu, prepoznatljiv je po svojim istraživanjima u domeni neverbalne komunikacije.

namjerna , svjesna i učinjena primjetno šakama.Koristit ćemo oba izraza , ali će dodirivanje obično vući konotacije aktivnog učestvovanja osobe koja dodiruje.Prepoznato je nekoliko vrsta kontakata koji su najuobičajeniji:

Vrsta dodirivanja

Dijelovi tijela koji se dodiruju

Tapšanje	Glava , leđa
Pljeskanje	Lice, šaka, zadnjica
Udaranje pesnicom	Lice , grudi
Štipanje	Obraz
Milovanje	Kosa , lice
Drmusanje	Šake
Ljubljenje	Usta , obrazi , šaka
Lizanje	Lice
Držanje	Šaka , ruka
Vođenje	Šaka , ruka
Grljenje	Rame , tijelo
Uplitanje	Ruke
Spuštanje na	Šake
Šutiranje	Zadnjica
Glađenje	Kosa , lice
Golicanje	Svugdje

Ričard Hedin je stavio različite vrste dodirivanja u kategorije koje sežu od veoma ličnih do veoma neutralnih poruka:

- 1.Funkcionalno – profesionalni npr. Doktor sa pacijentom
- 2.Socijalno – pristojni: rukovanje ili tapšanje ruku o ruku
- 3.Prijateljski- topli : prijateljsko tapšanje po leđima ili zagrljaj oko ramena
- 4.Ljubavno-intimni : dodirivanje obraza voljene osobe ili poljubac ljubavnika
- 5.Seksualno uzbuđeni: uzajamno dodirivanje

Određivanje značenja dodirivanje je kompleksna stvar, podjednako kompleksna kao i bilo koji drugi aspekt govora tijela.

Dodirivanje ukazuje na vezu između dodirnutog i onoga koji dodiruje.Slijedi stoga, da glavne razlike u našoj reakciji na tuđi dodir zavise od intimnosti veze između nas i druge osobe .Postoji veoma bliska veza između dodirivanja i dopadanja.Dodirivanje može voditi ka dopadanju , ali ne samostalno u odnosu na ostale aspekte govora tijela.Mnogo je bolje koristiti ostale vještine govora tijela da bi uspostavili sa nekim odnos, pa onda dozvoliti da do tijelesnog kontakta dođe što je prirodnije moguće tokom tog procesa.Stavovi prema dodirivanju veoma se razlikuju.Neki ljudi za koje su razni oblici tijelesnog kontakta (grljenje , ljubljenje) normalan dio porodičnog života imaju pozitivnije stavove nego oni kod kojih se to rijetko događa.

1.3.6.Upotreba šake – rukovanje

Rukovanje je uobičajeno pri sastanku ili rastanku kao normalni dio procedure, ono je često inicirano bez neprijatnosti ili stida.Može da poprimi mnoge oblike , od najmlitavijeg u zglobu pružanja šake i dozvoljavanja da je druga osoba pridrži slabašno i kratko , do najjačeg i naživahnije drmusanja tuđe šake, od koga se pojavi i bolan izraz na licu vlasnika šake.Većina ljudi preferira rukovanja koja su čvršća.Slabašna rukovanja se povezuju sa feminiziranim muškarcima ili generalno nesposobnim ličnostima.Žene mogu da se provuku sa slabašnim rukovanjem, ali čak i u tom slučaju, kada je rukovanje preslabo , mogu biti shvaćene kao neiskrene i nevoljne.

Svrha rukovanja jeste poželjeti nekome dobrodošlicu ili nekoga ispratiti ili potvrđivanje dogovora. Treba da bude relativno pozitivno, toplo i prijateljsko da bi uradilo svoj posao. Šake se koriste i za malo duže držanje nego u rukovanju. Desmond Morris uključuje i držanje ruke ili ponašanje koje ukazuje na postojanje intimne veze. Šake mogu da se koriste i za samododirivanje, neki uobičajeni oblici su trljanje brade, zaglađivanje kose, češanje glave i trljanje nosa. To se obično dešava u stresnim trenucima. Dodirivanje se često sasvim legitimno koristi da se privuče pažnja, pogotovo onoga ko je očigledno usmjeren na nešto drugo. Može se koristiti i kada vodite druge ljude.

1.3.7. Pojava i građa

Veličina i oblik naših tijela i način na koji to tijelo pokrivamo tkaninama raznih vrsta ima značajan uticaj na to kako nas ljudi doživljavaju i koliko nam pažnje posvećuju. Nema sumnje da se izuzetno trudimo da se dopadnemo svijetu. Samo rijetki među nama ustanu iz kreveta, obuku isto ono što su nosili jučer i da krenu da se suoče sa ponudama novog dana. Sasvim je jasno da naša pojava ozbiljno utiče na to kako će drugi reagovati na nas. Pojava i građa neće nam uvijek pomoći da procijenimo da li je neko pošten ili ne. Ali, ipak ih treba shvatiti ozbiljno, ako želimo da dalje usavršavamo svoju vještinu govora tijela.-

Naš prvi kontakt s ljudima je „oči na tijelo“; tj. Prvo pogledamo nečije tijelo, pa onda uspostavimo kontakt očima. Može da dođe do izuzetaka, ali je ovo uglavnom tačno. Ovo znači da mi prvo obično vidimo garderobu koju nose i iz toga izvlačimo određene zaključke. Odjeća može, u srednjim ili hladnijim klimatima, biti obavezna zbog zaštite i može biti kulturom nametnuta zbog pristojnosti, ali bez obzira na sve to ona ima značajnu vrijednost pri komunikaciji. Ona otkriva ponešto o vašim prihodima, statusu, profesiji, ličnosti i mnogim drugim stvarima. Ljudi mogu dosta reći o nama samo pri pogledu na ono što smo izabrali da obučemo. Čak i kada nešto „navučemo“ na sebe u najvećoj žurbi odeća piše romane o nama. Ništa ne vrijedi da drugima pokušavamo da nametnemo utisaka da znamo dosta o modi ili da smo bogati, ako to ne podržava naša garderoba, ona će nas zasigurno odati.

Odjeća, može biti kategorisana na mnogo načina, ali jedna osnovna razlika je da li je formalna ili neformalna. Formalna odjeća uključuje i razne vrste uniformi, pa čak i odijelo jednog biznismena, školske kecelje se mogu smatrati formalnom odjećom. Danas neformalna garderoba podrazumijeva džemper i farmerke, košulje otkopčanog okovratnika, bilo kakve pantalone ili šorc. Žene također mogu da nose sve što je navedeno, kao i suknje i haljine raznih vrsta. Formalna garderoba je mnogo zastupljenija na poslu, a neformalna u slobodno

vrijeme , ali mi imamo tendenciju da biramo ono što ćemo obući prema udobnosti ili prema pristojnosti ili prema onome što prikazuje naše tijelo onako kako želimo drugi da ga vdie.Također, moramo uzeti u obzir i opšta pravila o prihvatljivosti.Mnogi klubovi , pa čak i barovi i restorani neće da vas usluže ukoliko ste muškarac , a nemate kravatu i sako.

Moda je posebno uticajna u odlučivanju šta će nositi mladi ljudi , iako danas ne postoji samo jedan trend koji mora da se prati.Tako da moda više nije uticaj koji nas ograničava u izboru kao što je nekada bila.Nakit i drugi ukrasi kompletiraju efekat odjeće.Ne smijemo zanemariti efekat siluete tijela u odjeći.Naša tijela mogu uticati na mnogo više od broja košulje ili haljine.Savjet punačkima npr. Je da češće nose tamnije bolje na donjem dijelu tijela, a svijetlije na gornjem kao i da radije nose vertikalne, a ne horizontalne pruge i sl.Čini se da čak i debljina može biti prikrivena , pa da se i tako može uticati na osvajanje dobrog prvog utiska. Jasno je da odjeća pošto se njome može manipulirati , postaje važan element u načinu na koji komuniciramo.Naš izbor odjeće govori drugima ko smo ili im bar govori o tome kako sami sebe vidimo .Ističe našu jedinstvenost ili ako nosimo uniformu našu sličnost drugima.Pokazuje im kako gledamo na svoju ličnost.To se često prenosi bojom , tako da nešto introvertniji ljudi biraju tmurnije i nejasnije boje , a oni otvoreniji svijetlije , pa čak i kontrastne boje.Koliko prenosimo drugima našom garderobom zavisi i od toga , koliko želimo da prenesemo.To može biti i ograničeno našom građom, na našu garderobu također može i da utiče naše raspoloženje. Ponekad npr. Želimo da budemo upadljivi (na primjer na nekoj svečanosti) , a ponekad želimo da se utopimo u gomili.Pojava nam daje nek korisne informacije o ljudima koje upoznajemo po prvi put , zbog toga se prodavci ili ljudi koji se bave odnosima sa javnošću trude da izgledaju lijepo.Ponekad pretjeraju pa izgledaju previše ugladeno , bezbojno, servilno.Cilj je ne prelaziti granicu konvencije i izbjegavati previše dodataka, kao što su rupice za dugmad, svilene maramice , previše parfema i slično.

1.3.8.Govor tijela u svijetu-kulturološke razlike

Govor tijela je veoma kompleksan i kada se bavimo ljudima iz vlastite kulture, ali još je kompleksniji kada se susretnemo sa osobama iz neke druge kulture. Neverbalna komunikacija se razlikuje od čovjeka do čovjeka ,a pogotovo od kulture do kulture.

Pozadina pojedine kulture definira njenu neverbalnu komunikaciju koja je naučena kao šta su pojedini znakovi i signali. Pošto ima razlika u značenju pojedinih znakova i signala moguće je doći do pogrešnog tumačenja istih u komunikaciji među različitim kulturama. Izrazi lica su

uglavnom isti među kulturama a pojedini su urođeni, kao šta su sreća i tuga.²⁷U istraživanjima kontakta očima , primjećeno je da Grci najviše gledaju u ljude na javnim mjestima i dok govore i dok slušaju.Zapravo, prilično se uzbude , ako im ljudi sa kojima su ne pokažu jednako interesovanje i osjećaju se ignorisanim.Sa druge strane , Šveđani gledaju jedni druge rijeđe nego ostali Evropljani , ali gledaju duže.Arapi su ovisni o kontaktu očima kada razgovaraju.Gledaju se i kada slušaju i kada govore.Smatraju veoma teškom interakciju s nekim ko nosi tamne naočare , pa ne mogu da mu vide oči. Japanci veoma malo gledaju u druge ljude i trude se da oči upere u njihov vrat kada govore.Amerikanci i Britanci trude se da sputavaju izraze lica.Italijani naprotiv, nagingu vatrenosti.Japanci na javnim mjestima djeluju izuzetno ozbiljno, a privatno stalno nose blag osmjeh.Više se smješe pri pozdravljanju i poslovanju nego Evropljani.Što se tiče gestova Indijci i Arapi vjerovatno imaju najbogatiji rječnik.Japanci imaju formalne gestove za prizivanje drugih k sebi .Ispruže ruku od sebe , dlanom na dole i rašire i prodrmaju prste.Da bi ukazali da je neko lažov, oni liznu kažiprst i njime poglade obrvu.²⁸

Tri najčešća gesta rukom zajednička raznim kulturama : krug , podignuti palac i V-znak.

1. Krug

Ovaj gest popularizovan je u SAD –u u devetnaestom vijeku, od strane novina koje su započele pomamu korištenja početnih slova kao skraćenica za uobičajene fraze.Postoje različita stanovišta o tome šta je nekada značila skraćenica „OK“; neki vjeruju da je značila „sve tačno „- na engleskom , „ all correct“, što se redovno pogrešno ispisivalo kao „oll korreect“, dok neki kažu da je značila suprotno od „ izbaciti iz igre“ na engleskom , „knock out „, odnosno KO.

Druga popularna teorija glasi da je to skraćenica od „ Old Kinderhuk“, po mjestu rođenja američkog predsjednika iz devetnaestog vijeka koji je ovu skraćenicu koristio kao slogan u kampanji.²⁹

Očigledno je da sam krug predstavlja slovo „O“ iz znaka „OK“.Značenje „OK“ zajedničko je svim zemljama negleskog govornog područja, s tim što se to značenje ubrzano širi i tamo gdje se govori drugim jezicima, usljed rasprostranjenosti američkog televizijskog programa i filmova.Npr. u Frencuskoj i Belgiji znači „nula“

---

²⁷Vidjeti više na Una Vita- centar za neverbalnu komunikaciju , <https://www.unavita.hr/neverbalna-komunikacija-u-razlicitim-kulturama> (pristupano 20.06.2019.)

²⁸ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari,Beograd str.118

²⁹ *Riječ je o predsjedniku Martinu Van Bjurenu, rođenom u varoši Kinderhuk, u saveznoj državi Njujork.*

ili „ništa“U Japanu , ovaj znak može da znači „novac“; ako se bavite biznisom u Japanu i pokažete Japancu znak „OK“ , moguće je da će pomisliti da mu tražite mito

2. Podignut palac

U zemljama u kojima je prisutan snažan britanski uticaj, kao što su Australija,SAD,Južna Afrika , Singapur i Novi Zeland, gest podizanja palca ima tri značenja: koriste ga autostoperi, pokazujući tako da im je potreban prijevoz;služi kao „OK“ signal; kad se palcem snažno trzne naviše , postaje uvreda, sa značenjem „steram ti ga“ ili „sjedi na ovo“.U kombinaciji sa drugim gestovima , palac se koristi i kao znak sile i superiornosti u situacijama kad neko pokušava da nas stavi pod svoju kontrolu.³⁰

3. V-znak

Vinston Čerčil je tokom Drugog svjetskog rata popularizovao znak „V kao pobjeda“ („V for the victory“), ali se ta verzija dva podignuta prsta pokazivala s dlanom okrenutim prema napolje, dok dlan okrenut prema govorniku označava pomenutu opscenu i uvredljivu verziju.Porijeklo ovog znaka može da se prati unazad kroz vijekove, sve do engleskih strijelaca koji su ova dva prsta koristili prilikom ispaljivanja strijela.Zarobljavanje se smatralo krajnjim poniženjem za vještog strijelca i tom prilikom su mu , radije nego da ga ubiju, odsijekali ova dva prsta neophodna za držanje luka i strijele i nišanje.Znak V je među Britancima brzo prerastao u znak podstreka u borbi, kojim su svojim neprijateljima pokazivali: „ Još uvijek imam prste kojima gađam.“³¹

Jedan od kontrasta u držanju vidi se kada uporedimo običaj Arapa da sjede u „ turskom sjedu“ i Japanaca da se klanjaju.Klanjanje se koristi pri pozdravljanju u rastajanju ,a osobe nižeg statusa klanjaju se dublje od onih višeg.Njemci imaju uspravnije i kruće držanje od ljudi iz južnoameričkih država.Italijani stoje bliže drugome dok razgovoraju,dok Njemci stoje dalje.Arapci stoje bliže i ugao im je direktniji.Južnoamerikanci koriste dodirivanje više nego ostali narodi, iako se Arapci mnogo dodiruju i muškarci se često drže za ruke, arapkinje nije dozvoljeno dodirivati u javnosti.Japanci se veoma malo dodiruju na javnom mjestu, iako se tradicionalno zajedno kupaju bez ikakvih konotacija.

---

³⁰ Engleska fraza koja znači da je neko pod nečijom vlašću/uticajem/kontrolom ili u nečijim šakama glasi „under their thumb“ ili doslovno „ pod njegovim palcem“

³¹ Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari,Beograd str.131-134

DRUGI DIO

2.Kult ličnosti

Kroz historiju, osvajači, ratnici i kraljevi su ili tvrdili da su „bogovi“, kao Aleksandar Veliki, ili faraoni Egipta, ili u novije vreme tražili su da budu skoro obožavani što je posljedica njihovog „božanskog prava“ da vladaju.Međutim, širenjem prosvetiteljskih i demokratskih ideja, lideri demokratskih zemalja morali su da prihvate slobodu govora i da tolerišu najteže kritike od strane stanovništva i opozicionih stranaka. Aura poštovanja lidera se smanjila, ali to nije bio slučaj sa totalitarnim režimima. Diktatori moraju da kultivisu kult ličnosti ili zbog čiste sujete ili istinske zabrinutosti za svoj legitimitet u vršenju svoje neobuzdane moći.

2.1.Šta je kult ličnosti ?

Kult ličnosti predstavlja nekritičko isticanje i obožavanje jedne osobe kao nepogrješivog političkog vođe društvenog napretka. Oblici kultova ličnosti su karakteristični za mnoge diktature, ali mogu postojati i u demokratskim sistemima. Primjeri različitih kultova ličnosti su postojali u fašističkoj Italiji Benita Mussolinija, nacionalsocijalističkoj Njemačkoj Adolfa Hitlera te realsocijalističkim diktaturama poput Sovjetskog Saveza ili Jugoslavije.

Definicija : Enciklopedijska objašnjenja se svode na to da je kult ličnosti nekritičko obožavanje jedne osobe, koje se manifestuje u preteranoj snishodljivosti, uzimanjem zdravo za gotovo njenih izjava i postupaka, a potkrepljeno je strahom od gubitka privilegija ili u ekstremnim slučajevima slobode i života.³²

Kult ličnosti zasniva se na ubjeđivanju naroda od strane lidera da je „on“ ili „ona“ obdarena tajanstvenim i nadnaravnim darom plemenite vlasti. U skladu s tim, on odražava odnos moći i poslušnosti, zasnovan na vjerovanju vođe i sljedbenika u izvanredne kvalitete vođe. Kao što Weber navodi :„U karizmatiskim odnosima ljudi više ne poštuju običaje ili zakone, već se sljedbenici pokoravaju imperijalnim zahtjevima herojske ličnosti, čije se naredbe legitimiraju

---

³² Definicija preuzeta sa portala „ Vreme „ ,<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1526114>, (pristupano 20.5.2019.)

ne logikom, ni herojskim mjestom u pripisanim hijerarhijama, već isključivo osobnom moći komandovanja karizmatiskog pojedinca.“³³

-Karakteristike kulta ličnosti:

- Pretjerana pokornost osoba prema vođi;
- Nekritičnost prema iskazima vođe;
- Opasnost za život i zdravlje i disidenta, uhićenja ili "nestanci" režimskih kritičara;
- Pretjerana prisutnost slika i slogana u privatnim domovima, školama, firmama, medijima;
- Označavanje javnih objekata, škola, ulica, trgova, sportskih objekata, gradova, u skladu s vođom (npr. Staljingrad, Titograd, Titov Veles, Trg Maršala Tita...)
- Često apsurdne korelacije između osoba u raznim sferama života i velikog vođe.

2.2.Nastanak kulta ličnosti

Treba znati kako se kultovi stvaraju, i zašto? Oni u pravilu nastaju u diktaturama. Sam pojam “kult ličnosti” pojavio se u Europi u 19. stoljeću i isprva nije imao političkih konotacija – bio je vezan za starorimski “kult genija”. Bilo je to vrijeme prosvjetiteljstva u Europi, kad se ona ubrzano dekristijanizira i mjesto svetaca zauzimaju “mučenici za znanost” ili jednostavno popularne osobe čiji se rad zapravo trivijalizirao uzdizanjem njih osobno. No ubrzo se termin seli u politiku, a za to je zaslužan Karl Marx koji 1877. piše: “Nitko od nas ne mari ni najmanje za popularnost. Da vam citiram jedan dokaz toga: takva je moja odbojnost spram kulta ličnosti (“*Personenkultus*“, izvorno) da u vrijeme osnivanja Internacionale, kad su pokrenute brojne inicijative, kako bi mi se odala javna počast, nikad nisam dozvolio da i jedna od njih postane javna”³⁴

Naravno, “odbojnost” je bila neiskrena, jer je upravo oko Marxa stvoren kult ličnosti kao proroka “novog pravednijeg svijeta”, iako je Marks, sudeći po sudbini socijalizma i rezultatima koje je postigao i još postiže na Kubi, u Koreji ili u Venezueli, bio u najmanju

---

³³ Vidjeti više na Guity Novin's – A history of Graphic Design- prevedeno i parafrazirano poglavlje 30. Posters and Cult personality - Poster i kult ličnosti https://guity-novin.blogspot.com/2010/05/chapter-30-posters-and-cultof.html?m=1&fbclid=IwAR0j6x_NR7E8eBLIE384zkWNJEe1ruobDGHL2v6VK2_HsQU_KZmyPNSgYDo (pristupano 5.6.2019)

³⁴ Fizzit.net , <http://www.fizzit.net/drustvo/fenomenologija/5094-kult-licnosti-simbol-je-bolesti-drustva>, (pristupano 26.7.2019.)

ruku vrlo loš prorok. Kult ličnosti je postojao i prije u starim poganskim, predkršćanskim civilizacijama, gdje su vladari smatrani potomcima ili poslanicima bogova – naročito je to bilo izraženo među Indijancima (Inke), Egipćanima (Faraoni), antičkim Grcima i Rimljanima. No s dolaskom kršćanstva se to mijenja. Monoteističke religije za razliku od poganskih religija ne poznaju odabrane ljude niti odabrane narode: pred Bogom su svi jednaki. No razvoj mas medija, filma, kao i javnog obrazovanja (koje služi i za indoktrinaciju) i tehnika komercijalnog oglašavanja i reklamiranja omogućio je u 20. stoljeću političkim liderima, naročito tamo gdje su imali monopol nad medijima, da projiciraju umjetno stvorenu pozitivnu sliku o sebi. Upravo to je dovelo do toga da je u 20 stoljeću ponovo procvao kult ličnosti, koji se štitio i zatvaranjem granica za sve informacije izvane. Često je taj kult, kao i u slučaju Tita, oblik “političke religije”.³⁵

Izraz „kult ličnosti“ je prvi put upotrijebio Nikita Hruščov u izvještaju na zatvorenoj sjednici 20. kongresa Komunističke stranke Sovjetskog Saveza 1956 godine. Apologiju Josifa Visarionoviča Staljina i cijeli sistem političkih, propagandnih i represivnih mjera koji se tom apologijom služio, a osobito tokom posljednja dva desetljeća Staljinove vlasti, označio je kao kult ličnosti. To doba je, također, nazvano "razdobljem kulta ličnosti".³⁶

U spomenutom opisu navođeni su: zloupotreba vlasti, represalije protiv političkih protivnika, koje su uključivale i njihovo uništenje, partijske čistke, masovno deportiranje "neprijatelja naroda", često i posve neupućenih građana.

Sve te zloupotrebe golemih razmjera i posljedica trebale su, uz falsifikate o historijskim događajima i Staljinovoj ulozi u njima, osigurati nesmetano provođenje Staljinove samovoljne vlasti. Kult ličnosti se diferencirao kao poseban oblik autokratske vladavine koja se temelji na potpunoj birokratizaciji društvenog i političkog života.

2.3. Uticaj kulta ličnosti na javnost

Javnost označava socijalni milje gdje posreduju privatna i javna sfera u kojima individua (privatni građanin) vrši određeni uticaj (potencijalna mogućnost) na one koje odlučuju. Svakako da javno mnijenje nosi sa sobom razne otpore i spontane akcije, dok se

---

³⁵ Dio teksta preuzet sa Dnevno.hr web-portala <https://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/kult-licnosti-simptom-je-bolesti-drustva-primitivni-supstitut-religije-798390/> (pristupano 18.7.2019.)

³⁶ Parafrazirano prema Duraković J. (2019) predavanje iz predmeta „Neverbalna komunikacija“- Kult ličnosti, FPN, Sarajevo.

propagandnom aktivnošću na njega može toliko uticati da se njegovo djelovanje (ponašanje) može usmjeriti shodno ciljevima nosioca vladajućih struktura.³⁷Vođa koji je uspješno formirao kult ličnosti sa lakoćom usmjerava ponašanje svojih građana. Bilo da se radi o rimskim carevima, papama, diktaturama 20. ili izopačenim demokratijama 21. veka, kult ličnosti se gradi zbog učvršćivanja vlasti jednog čovjeka. Bilo da se radi o Josifu Visarionoviču Staljinu ili Redžepu Tajipu Erdoganu, princip je isti: u javnosti se stvara slika neustrašivog, bezgrešnog i nepogrješivog vođe koji zarad dobrobiti naroda traži bezrezervnu podršku; vođa se izjednačava sa narodom; svako ko je protiv vođe je shodno tome neprijatelj naroda; vođi niko nije ravan, vođi se svi klanjaju, sve manje od toga bi ugrozilo predstavu božanstva kojoj se teži.

Vjera u vođu, bez obzira na ideologiju sistema, postaje sama po sebi ideologija, dobija religijske razmjere. Kao „bog“, vođa odlučuje o životu i smrti, ili u nekim diktaturama ko će da dobije posao, pare ili sudski proces.

Kult ličnosti se stvara i održava hvalospjevima voljenom vođi, sveprisutnošću u medijima, isticanjem slika u državnim institucijama; ulice i gradovi dobijaju ime vođe, i za života mu se grade spomenici.

2.4. Kreiranje kulta ličnosti – upotrebom slike (plakata)

U posljednja dva stoljeća plakati su se pokazali kao moćno sredstvo za prikazivanje diktatora kao mudrog vođe, dobronamjernog i altruističkog oca i svemogućeg heroja. Takvo prikazivanje je bilo previše uobičajeno u poslijeratnom periodu te u totalitarnim režimima trećeg svijeta.

Historijski gledano, brojni vladari su promovisali svoje vlastite kultove ličnosti. Apsolutne monarhije bile su prevladavajući oblik vladavine za većinu zabilježene historije, a većina tradicionalnih monarha držala se u javnom strahopoštovanju i obožavanju. Na primjer, faraonski Egipat, carska Kina i Rimsko carstvo su svojim okrunjenim vladarima dodijelili status poštovanih „bogova“-kraljeva. Doktrina o „božanskom pravu“ kraljeva tvrdila je da su apsolutistički vladari kao što su Henri VIII, Luj XIV ili Katarina Velika sjedili na svojim

---

³⁷ Nuhanović A. (1998)- *Fenomen javnosti*, Promocult, Sarajevo str.10

prijestolima po „Božjoj volji“. Demokratske revolucije osamnaestog i devetnaestog veka otežavale su tradicionalnim autokratima da zadrže svoju božansku auru.³⁸

Međutim, razvoj savremenih masovnih medija, državnog javnog obrazovanja i vladine propagande omogućio je nekim novijim nacionalnim liderima da manipulišu popularnim mišljenjem i projektuju skoro jednako veličanstveni javni imidž. Kultovi ličnosti razvili su se oko nekih od najozloglašnijih totalitarnih diktatora dvadesetog vijeka, kao što su Hitler i Staljin, koji su na vrhuncu svoje personalističke moći bili prikazani kao nepogrješiva, „božanska stvorenja“. Njihovi portreti su bili obješeni u svakoj privatnoj kući ili javnoj zgradi, dok su se od umjetnika i pjesnika u zemlji očekivalo da proizvode umjetnička djela koja idoliziraju heroja-vođu.

TREĆI DIO

3. Primjeri kulta ličnosti kroz historiju

3.1. Josef Visarionovič Staljin- Biografija- dolazak na vlast

Nakon smrti oca, radnika u Tbilisiju, obitelj je uzdržavala majka. Pohađao je mjesnu školu u Goriju, pa teološko učilište u Tbilisiju. Ondje se uključio u rad studentskoga marksističkog kružoka i pristupio (1898) tbiliskoj organizaciji netom osnovane Ruske socijaldemokratske radničke partije. Zaokupljen revolucionarnim idejama, zapustio je školske obaveze i 1899. bio izbačen sa učilišta. Idućih se godina isticao kao agitator; 1902. organizirao je štrajk koji je prerastao u oružani sukob između radnika na naftnim postrojenjima i policije. U to je doba dobio nadimak *Koba*; 1903. dospio je u zatvor, ali je pobjegao s puta u progonstvo pa je od 1904. ponovno bio u Gruziji, gdje je započeo s političkom djelatnošću. Njegovoj ranoj afirmaciji u redovima ruske socijaldemokracije znatno je pridonijelo svrstavanje uz boljševike, nasuprot tadašnjoj menjševičkoj većini u Gruziji. Tako je Staljin bio kavkaski delegat na Tammerforskoj konferenciji (1905), gdje se prvi put susreo s V. I. Lenjinom, a zatim i na socijaldemokratskim kongresima u Stockholmu (1906) i Londonu (1907). U Bakuu, Staljin je bio glavni organizator štrajkaških akcija, a njegova je uloga bila ključna i u konačnoj prevlasti boljševika nad menjševicima na Kavkazu. Ondje je Koba postao *Staljin* (prema rus. *stal'*: čelik); u tadašnjem su se partijskom tisku objavljivali njegovi

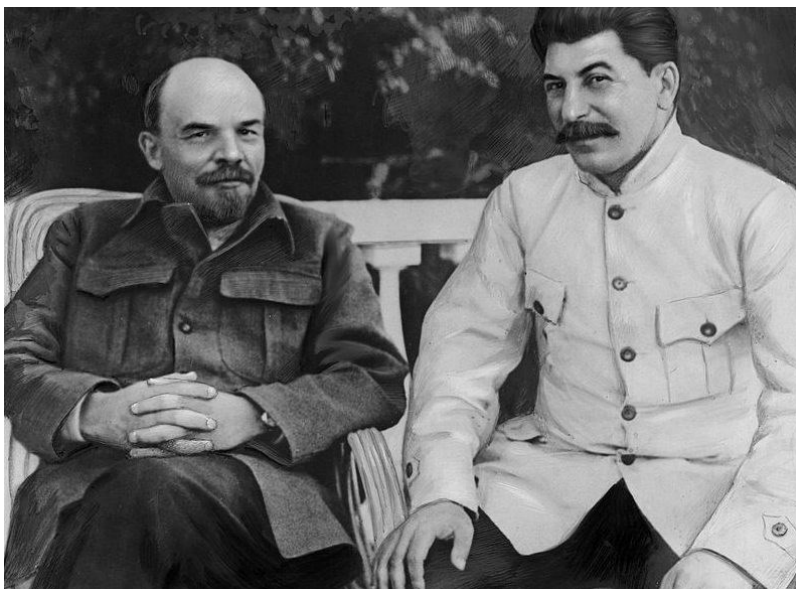
---

³⁸ Preuzeto sa web-stranice „Study.com“, <https://study.com/academy/lesson/what-is-a-cult-of-personality-definition-examples.html> (pristupano 8.5.2019)

članci pod naslovom *Pisma s Kavkaza*. Više je puta bio zatvaran, ali je uvijek bježio. Tako je 1912. iz zatočeništva u Vologdi došao u Prag na konferenciju boljševika, gdje je bio izabran u CK. Njegov tadašnji spis Marksizam i nacionalno pitanje (Marksizm i nacional'nij vopros), nastao 1913. u Beču, dijelom i prema Lenjinovim sugestijama, donio mu je priznanje teoretičara i ugled Lenjinova suradnika, a bio je temelj i njegova kasnijega rješavanja nacionalnog pitanja. Dolaskom Lenjina i drugih istaknutijih boljševičkih vođa Staljinov se utjecaj smanjio, ali je on ipak ostao u krugu boljševičkoga vodstva; bio je urednik Pravde, član politbiroa CK i od 23. X. 1917. član revolucionarnog ureda za vođenje oružanog ustanka. Nakon pobjede revolucije Staljinova uloga isprva nije bila posebno istaknuta; postao je narodni komesar za nacionalna pitanja, a uskoro i za radničko-seljačku inspekciju. Za građanskog rata bio je politički komesar Crvene armije, uglavnom na jugu zemlje oko Volgograda. Već u to doba Staljin je izazvao pritužbe zbog svojega grubog odnosa prema ljudima i represivnih metoda (posebice prema narodima s Kavkaza), ali su se isticale i pohvale njegovoj učinkovitosti. Kada se pogoršalo Lenjinovo zdravlje, Staljin je 1922. postao generalnim sekretarom CK. Lenjin je jednim pismom vodstvu boljševičke partije (tzv. *Lenjinov testament*, u kojem su bile iznesene kritičke ocjene karaktera pojedinaca u vodstvu) upozorio da bi Staljinove osobine – grubost i samovolja – mogle štetiti partiji, pa je sugerirao da ga se premjesti s položaja generalnoga sekretara na manje važno mjesto. No nakon Lenjinove smrti, Staljin je još više učvrstio svoj položaj na vlasti te je s pomoću administrativnog aparata osigurao i ključni položaj u Politbirou. Isprva je, u savezništvu s L. B. Kamenjevom i G. J. Zinovjevom, ograničio utjecaj L. D. Trockoga, a nakon njegova uklanjanja okrenuo se i protiv dotadašnjih saveznika. U tim je obračunima Staljin prvi put razvio vlastitu ideološku doktrinu: ideologiji »permanentne (svjetske) revolucije« Trockoga suprotstavio je koncepciju »socijalizma u jednoj zemlji« kojom se, u odnosu na tzv. lijevu oporbu među boljševicima, predstavio kao »realist«. Obračunavši se do 1929. s »ljevičarskim« krilom u boljševičkoj partiji, Staljin – koji je i prije bio suzdržan prema Lenjinovoj novoj ekonomskoj politici (NEP) – odlučio je likvidirati i tzv. desnu oporbu, koja je predstavljala oslonac NEP-u. Obračun s N. I. Buharinom i A. I. Rikovom konačno mu je otvorio mogućnost neograničene vlasti nad partijom i državom. Politika ubrzane industrijalizacije države i nasilne kolektivizacije seljačke zemlje, kojom je bilo obuhvaćeno čak 90% zemljišnoga posjeda, dovela je na početku 1930-ih do obuhvatnoga socijalnog terora, masovne gladi i smrti milijuna ljudi. Program industrijalizacije i kolektivizacije utjecao je na daljnju radikalizaciju političkog terora. Nakon ubojstva S. M. Kirova 1934. započeo je dugo razdoblje »čistki«, kojima je bila zatrta svaka stvarna ili tek moguća oporba Staljinu. Smatra se da je Staljin u svojim čistkama pobio između dvadeset i dvadeset tri miliona

ljudi. Samo 1937. i 1938. godine usmratio je milion ljudi metkom iz pištolja. Istovremeno po logorima i gulazima pomrlo je gotovo dva miliona ljudi.³⁹ U tim se godinama konačno učvrstio kult Staljinove ličnosti, koji je nadmašio čak i uspomenu na Lenjina.

Slika 2.⁴⁰

Staljin više nije bio samo neosporni tvorac unutarnje i vanjske politike; njegova je misao propisivala kanone kulture i umjetnosti, pa i znanosti, što je dugo otežavalo uvjete njihova razvoja. Tada je Staljin i formalno preuzeo sve ovlasti državne vlasti: u maju 1941. postao je predsjednik Sovjeta narodnih komesara (vlade), u julu 1941. postao je i predsjednik Komiteta za obranu zemlje, te narodni komesar za obranu. Tijekom rata bila je ublažena politička represija, a i sam je Staljin osobito isticao ruski patriotizam i nacionalizam. Od 1943. nosio je maršalski čin, a od 1945. naslov »generalisimusa«. Na pregovorima sa saveznicima u Teheranu (1943), Jalti i Potsdamu (1945) Staljin je uspostavio strateške temelje za novi međunarodni položaj SSSR-a kao velesile, pragmatično podređujući tomu cilju i međunarodni komunistički pokret. Napustio je politiku narodnog fronta i pomagao dolazak komunista na vlast u zemljama u koje je ušla Crvena armija. Hegemonija SSSR-a u socijalističkome bloku dovela je međutim i do otpora (prvi u Jugoslaviji 1948). Suprotstavljanje kapitalističkim zemljama vodilo je u poslijeratni hladni rat. U unutarnjoj politici obnovio je političku

³⁹ Fejzić F. (2004)-*Medijska globalizacija svijeta*, Promocult, Sarajevo

⁴⁰ Slika preuzeta sa portala Dnevno.rs , <https://www.dnevno.rs/istorija/pet-nepoznatih-cinjenica-o-najvecem-komunisti-verovatno-gresite-i-kod-lenjinovog-pravog-imena/> (pristupano 15.5. 2019)

represiju, a na udaru su se našli različiti »kolaboracionisti« (često oni koji su se borili u Crvenoj armiji i vidjeli Zapad). Tek nakon Staljinove smrti bilo je moguće započeti novu politiku destaljinizacije pod vodstvom N. S. Hruščova i kritički ocijeniti strašne posljedice njegove diktature.⁴¹

3.1.1. Kult ličnosti Josifa Staljina

Staljinova propaganda naročito ona pod palicom Andreja Ždanova, prožela je sve sfere društva najavljujući dolazak „novog čovjeka“, „bića“, koje je tek trebalo da se izgradi i kojem je na žrtvu prinesen svaki oblik opozicije- metodom političkih čistki, deportacija cijelih grupa stanovništva i ubistava oponenata na druge načine. Opsesivno usredotočenoj na kult vođe i na ponavljanje dogmi i parola, Staljinovoj propagandi svojstvena je cenzura, centralizovano upravljanje instrumentima difuzije ili masovne priredbe koje ne trpe nikakvu drugu formu kritičkog izraza. Kuljić u „Oblicima lične vlasti“, tvrdi da su „U socijalističkim pokretima i režimima bili različiti oblici poštovanja vođe, odnosno načini kojima je nametana i prihvatana njegova vodeća uloga“.⁴² Kuljić se poziva na Lemana koji razlikuje tri nivoa u stvaranju kulta Staljina: uzdizanje ličnosti vođe, monumentalizacija i mitiziranje. U prvom slučaju, pretpostavka nastanka kulta je „personalizovanje društvenih odnosa i precjenjivanje historijske uloge pojedinih ličnosti“, na sljedećem nivou- monumentalizaciji, smatra se da je „Vođa bez konkurencije, slavi se kao genije“, a posljednji nivo stvaranja Staljinovog kulta- mitiziranje, odgovara arhaičnom obogotvorenju.⁴³

Na jednom od prvih plakata iz tog perioda, koji je očigledan primjer propagandne tehnike prikazane su vođe revolucije Marks i Engels, teoretičari i začetnici marksizma, Lenjin prvi vođa komunizma i Staljin, kao njihov prirodni nasljednik. Do izražaja dolazi Staljinov pogled koji jedini gleda pravo i na taj način iskazuje svoju posebnost u odnosu na ostale, u ovom slučaju mase treba da se identifikuju s prepoznatim autoritetom. Staljin je smatrao da se u Sovjetskom savezu dobro živi, pa je u tom kontekstu postala njegova čuvena izjava „*Život je postao bolji, život je postao veseliji*“, a u realnosti je to bilo vrijeme bijede i siromaštva, kada je veliki broj građana bio zatvoren u gulage.⁴⁴

---

⁴¹ Biografija preuzeta sa Hrvatska enciklopedija Online <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57724>, (pristupano 24.5.2019.)

⁴² Kuljić, Teodor (1994): *Oblici lične vlasti*, Institut za političke studije, Beograd str.319

⁴³ Isto prema Kuljić, T. (1994), str.319

⁴⁴ Volkov, V. (2005): *Dezinformacija – od Trojanskog konja do Interneta*, Naš dom, Beograd, str. 77

Slika 3.⁴⁵

Nakon Lenjinove smrti, 1924. Godine , umjetnost je prikazala vitalnu funkciju u promovisanju kulta Staljina.Staljin je u Lenjinovom djelu birao ono što mu je koristilo za afirmaciju vlastitog političkog djelovanja.⁴⁶Plakati su grafički opisivali odnos između ove dvojice ljudi, stvarajući vizualni podtekst koji je implicirao vezu između Staljinove svete aure i njegove povezanosti s Lenjinom.Već u 1925. Godini dvojica ljudi su bili vizuelno povezani na slikama .

Slika 4 .Vladina štamparska kuća proizvela je 200.000 kopija ovog plakata, što je izuzetno veliki broj za to vrijeme.

Gulag-Glavnoje upravlenije ispraviteljno-trudovyh lagerej i kolonij; Glavna uprava za popravno-radne logore i kolonije) sinonim je za sveobuhvatan represivni sustav u SSSR-u. Uključivao je koncentracijske logore za prisilni rad i zatvore. Termin Gulag odnosi se na bilo kakve sustave prisilnog rada koji su postojali u sustavu bivše SSSR, a nalazili su se diljem Sovjetskog Saveza. Jedan od najpoznatijih bio je Soloveckij logor.

⁴⁵ Slika preuzeta sa web-stranice Kuća evropske povijesti , <https://historia-europa.ep.eu/hr/node/328> (pristupano 18.6.2019)

⁴⁶ Krešić.A. (1993): *Staljinizam u Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija,Beograd

Na početku Staljinove vladavine , Lenjin je bio na plakatima kao vođa čiju ideju je Staljin naslijedio, ali na ovom plakatu iz 1930. Godine , dominantna figura je Staljin , dok se Lenjinov portret nalazi na zastavi iznad njegove glave.Sličan je i plakat iz 1935.godine na kome je u prvom planu također Staljin , a kao njegova podrška iza leđa je Lenjin u karakterističnom položaju, sa ispruženom rukom naprijed.Osim slikom , oni su izjednačeni i u tekstu kojim se tvrdi da su u historiji lokomotivu marksizma postavili na prugu i pokrenuli naprijed Lenjin i Staljin.

Slika 5.

Prema boljševičkoj mističnoj fikciji ,“ Staljin vožd „ je naslijedio superljudske kvalitete besmrtnosti , nepogrešivosti i savršenstvo od Lenjina.Na plakatima koji prikazuju Staljina ističe se njegova humanost, druželjubivost, jednostavnost čovjeka iz naroda, koji mazi malu djecu, rukuje se sa farmerima i uvijek je dobro raspoložen.Plakati su imali za zadatak da prikažu Staljina u mnogim situacijama.

Slika 6.

Slika 7.

Slika 8.⁴⁷

Koliko je bio uticajan Staljin i koliko snažan kult je izgradio govori i podatak da je imao dvadeset i četiti počasna naziva i to : Veliki vođa sovjetskog naroda, Vođa svjetskog proleterijata, Veliki vođa , Veliki prijatelj djece (također prijatelj žena , umjetnika rudara, glumaca itd.),Nastavljač Lenjinova djela,Veliki tvorac smionih revolucionarnih odluka i naglih promjena,Tvorac Staljinova ustava, Preobrazitelj prirode , Veliki kormilar,Veliki

⁴⁷ Slike 6,7 i 8 preuzete sa Guity Novin's – A history of Graphic Design- poglavlje 30. Posters and Cult personality - Poster i kult ličnosti https://guity-novin.blogspot.com/2010/05/chapter-30-posters-andcultof.html?m=1&fbclid=IwAR0j6x_NR7E8eBLIE384zkWNJEe1ruobDGHL2v6VK2_HsQU_KZmyPNSgYDo (pristupano 15.6.2019)

strateg revolucije, Vrhovni vojni vođa, Maršal, Generalissimus, Stjegonoša komunizma, Otac, vođa, prijatelj i učitelj, Veliki internacionalist, Počasni pionir, Ugledni akademik, Genij čovječanstva, Svjetlost vodilja znanosti, Veliki genije svih naroda i vremena.

Često se prave poređenja između Adolfa Hitlera i Josifa Staljina, ponekad da bi se utvrdilo ko je bio veći zločinac. Ako je mjerilo broj nevinih žrtava koje je svaki od njih prouzrokovao, Staljin će se pokazati kao mračniji lik. Za razliku od Hitlerovih zločina, Staljinovi su skrivani decenijama. Dana 13. aprila 1990. Godine predsjednik Mihail Gorbačov naveo je TASS, sovjetsku novinsku organizaciju, da prizna odgovornost Sovjetskog Saveza za masakr poljskih oficira u Katinskoj šumi. Oktobra 1992. Godine Boris Jelcin je otkrio odluku Politbiroa koju su 5. Marta 1940. Potpisali Staljin i Lavrentiji Beria, da se pobije 14.700 poljskih oficira i 11.000 drugih poljskih zatočenika. Masakr je u to vrijeme, a i dugo poslije toga pripisivan Hitleru, zahvaljujući dezinformacijama Sovjeta. Ipak, u kvalitativnom, prije nego u kvantitativnom, smislu Hitler je nanio više zla, jer kao što se kaže Hitlerova pokvarenost „leži u ciljevima“, a Staljinova „u sredstvima“. Hitler i Staljin su, kao sredstvima presije, činili masovna ubistva, deportacije, slali u radne logore i izgladnjavali narod. Da bi sačuvao autoritet, Staljin je primjenivao svaku od ovih sila na velike etničke grupe unutar Sovjetskog Saveza, kao na primjer u Groznom 1944. Godine . Međutim , Staljin nije bio rasista, u smislu u kom je to bio Hitler u svojoj odlučnosti da istrijebi Jevreje. Sovjetski gulazi su svakako, predstavljali monstruozan atak na ljudska prava, ali ne mogu se izjednačiti sa nacističkim koncentracionim logorima kojima je smrt bila cilj.⁴⁸

Slika 9.⁴⁹

⁴⁸ Oven, D. - *Bolesni na vlasti-bolesti kod ljudi u vrhu vlasti u posljednjih 100 godina*, IPS Media, Beograd str.72

⁴⁹ Slika preuzeta sa Guity Novin's – A history of Graphic Design- poglavlje 30. Posters and Cult personality - Posteri i kult ličnosti <https://guity-novin.blogspot.com/2010/05/chapter-30-posters-and>

3.1.2. Kraj Staljinovog kulta ličnosti

Nikita Sergejevič Hruščov podnio je na 20. kongresu KPSS čuveni referat „O kultu ličnosti i njegovim posljedicama”. Bio je to događaj od prvorazrednog značaja za sovjetsko, odnosno rusko društvo i za cio komunistički pokret u svijetu. Toga dana, bar formalno, Sovjetski Savez je započeo borbu protiv kulta ličnosti i staljinizma, ali su se neki njegovi recidivi održavali i godinama kasnije. Kongres je održan uoči treće godišnjice Staljinove smrti. Analitičari kažu da je malo vjerovatno da je takav korak, odnosno partijski kongres i osuda kulta ličnosti, bio ranije isplaniran. Naknadna naučna istraživanja pokazuju da se svijest o potrebi određenih promjena u društvu pojavila se još za Staljinova života, a i on sam bio je svjestan toga, svjestan da se nešto mora uraditi, mijenjati. U društvenom sistemu su se oštro pojavile razne teškoće. Kolektivizovana poljoprivreda nije mogla da prehrani zemlju.

Prema tumačenjima pojedinih historičara i javno iznijetim podacima (koji u određenim krugovima izazivaju sumnju), uoči Staljinove smrti, u radnim logorima (Gulag) i zatvorima nalazilo se oko 2,6 miliona ljudi a još oko 2,8 miliona u izgnanstvu. Vlasti su sa ogromnim teškoćama održavali kontrolu nad tolikim brojem ljudi, pogotovo što je u logorima dolazilo do javnog ispoljavanja nezadovoljstva pa i pobuna.

Određenu, i reklo bi se ne posljednju ulogu odigrala je i želja za očuvanjem vlasti. Ne treba zaboraviti da je Nikita Hruščov relativno kasno stao u vrhove sovjetske vlasti i da je bio jedan od mlađih kadrova u vladajućoj nomenklaturi. Vlast, osvojenu na ne baš politički najkorektniji način, trebalo je zadržati po svaku cijenu. Hruščov se odlučio na riskantan korak. U svakom slučaju, za milione ljudi osuda kulta ličnosti i rehabilitacija imali su ogroman značaj. Hruščovu je bilo veoma važno da osudi bezakonje u prošlosti, ali ne i da stavi pod udar i sam komunistički sistem. Zato je njegov referat sugerisao: terora je bilo, ali su od njega stradali prije svega KPSS odnosno njeni članovi. Zato Hruščov i nije govorio o deportacijama i likvidacijama u vreme kolektivizacije krajem tridesetih godina.

Staljinovo tijelo bilo je izloženo u velikoj sali- poznatom „Kolonom zalu” (sali na stubovima) nedaleko od Kremlja, u najužem centru Moskve. Milioni ljudi širom Sovjetskog Saveza oplakivalo je Staljina, a stotine i stotine hiljada moskovljana ali i ljudi iz drugih krajeva prošlo je kraj njegovog odra. Ljudi su satima čekali u redu, i padali u nesvjest. Govorilo se da je u opštoj gužvi u centru Moskve bilo i žrtava. Apsurdno je ali istinito da su za Staljinom plakali i mnogi koji su bili pod represijom, čiji su najbliži ni krivi ni dužni stradali. Balzamovano Staljinovo telo prenijeto je u Mauzolej na Crvenom Trgu i položeno pored Lenjinovog tijela. Tamo će ostati sve do oktobra 1961. kada je iznijeto iz Mauzoleja i sahranjeno samo nekoliko metara iza mermernog zdanja gdje počivaju ostaci mnogih sovjetskih političkih i vojnih rukovodilaca i revolucionara. Staljin takoreći nije ni pokopan, a u državnom i partijskom vrhu počela je bespoštedna borba za nasljednika. Najviši funkcioneri ili pretendenti na najviši partijski položaj bili su jednoglasni samo u jednom: ni po koju cijenu ne smije se dozvoliti da u Kremlj zasjedne Lavrentij Berija, bez sumnje najomraženija ličnost u državi. Ne smije se dozvoliti ni da on zauzme položaj ministra unutrašnjih poslova ili bezbjednosti. Smatralo se da bi u tom slučaju, Berija jednog po jednog eliminisao čitav partijski i politički vrh. Ta borba neće predugo trajati. Hruščovu i drugovima uspelo je da osujete namere Berije a potom i da ga sasvim uklone sa političke scene.⁵⁰

Ruska javnost nije jedinstvena po pitanju ocjene Staljinove vladavine. Ispitivanja javnog mnijenja iz 2012. godine pokazuju da sve više Rusa pozitivno ocjenjuje diktatora. Anketa koju je sproveo institut "Levada" pokazala je da čak 48 posto ispitanika smatra da je Staljin odigrao pozitivnu ulogu u historiji. Tokom devedesetih godina prošlog vijeka 60 posto Rusa imalo je izuzetno negativno mišljenje o njemu.⁵¹

---

⁵⁰ Dio teksta preuzet sa web- stranice Nova Srpska Politička Misao – časopis za političku teoriju i društvena istraživanja <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/dve-istorijske-godisnjice-staljinova-smrt-i-osuda-kultal-licnosti.html?alphabet=1> (pristupano 25.7.2019.)

⁵¹ Podaci istraživanja preuzeti sa Hayat.ba , <https://www.hayat.ba/vijest.php?id=24218> (pristupano 28.7.2019.)

3.2. Josip Broz –TITO- Biografija dolazak na vlast

Josip Broz se rodio u malom selu Kumrovcu na Sutli u Hrvatskom Zagorju 07.maja 1892. Kao sedmo dijete roditelja Franje i Marije. Datum 7 . maj 1892. Zabilježen je u matičnoj knjizi rođenih crkve u Kumrovcu. Kada je Josip Broz bio pozvan na odsluženje vojnog roka u austrijskoj vojsci 1913. Godine , kao datum njegovog rođenja uveden je 5.mart 1892 godine. U vrijeme Narodnooslobodilačke borbe 1941-1945 u nekoliko navrata obilježen je njegov rođendan na dan 25.5. i tako je ostalo poslije rata, pa sve do kraja života, inače se ovaj datum obilježavao kao Dan mladosti. Porodica Josipa Broza (po očevoj liniji) porijeklom je iz Bosne. Da bi kao hrišćani izbjegli tursku najezdu, emigrirali su u Hrvatsku u 15. Stoljeću, prvo u okolinu Jastrebarskog, a zatim u blizinu Kumrovca.⁵²

Slika 10.
Unutrašnjost rodne kuće Josipa Broza Tita-izgrađena je 1860. i posjećena je tokom cijele godine⁵³

⁵² Ibro Čomić - *Ko je bio Tito ?* , str. 4-5

⁵³ Slika preuzeta iz knjige - Savić, P. (1980) *Tito ilustrirana biografija* ,Jugoslavenska revija, Beograd– str.12

Osmero braće i sestara umrlo je pri porodu ili u ranome djetinjstvu. Brojna djeca i njihov natpolovični pomor bili su nešto sasvim uobičajeno u to vrijeme u Brozovu rodnom kraju. Njegova majka Marija bila je najstarija od četrnaestero djece, od kojih je samo sedmero doživjelo zrelo doba. Sjeverozapadni dio Hrvatskog zagorja, gdje se nalazi i Kumrovec, u to se vrijeme ubraja među najnerazvijenije dijelove Austro-Ugarske: bez industrije i prometnica sa oskudnom mrežom škola, nepismenošću do 80 % i izrazitom agrarnom prenaseljenošću. Govoreći o svom djetinjstvu, Tito je 1979. rekao: „Mi nismo imali pravog djetinjstva. Išli smo u školu, ali morali smo obavljati i sve druge poslove“ i dodao: „Često smo gladovali .... patili smo se, ali smo se ujedno i čeličili“. ⁵⁴ U takvim okolnostima iseljavanje u Ameriku ili odlazak u „fremt“ bili su u Hrvatskom zagorju često jedini mogući način preživljavanja.

Osnovnu školu Josip Broz je pohađao u Kumrovcu od 1900. do 1905. Po svršetku osnovne škole Josip Broz je, zbog teškog stanja u obitelji, morao odložiti svoj odlazak na zanat, pa je neko vrijeme morao raditi kod svog ujaka u Sloveniji. Nakon toga je radio u jednoj sisačkoj kantini. Godine 1907. je postao šegrt mehaničarske radionice u Sisku. Po završetku šegrtske škole 1910. prvi put stiže u Zagreb gdje postaje član Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije i učestvuje u radničkim demonstracijama. Nakon "izleta" u Trst, gdje nije našao posao, vraća se u Zagreb gdje 1911. sudjeluje u velikim demonstracijama. Nakon toga je radio u Kamniku u Sloveniji, Čenkovu u Češkoj, u Münchenu, u tvornici automobila "Benz" u Mannheimu, u Njemačkom Ruhru, Beču, Bečkom Novom Mjestu gdje je radio u tvornici automobila "Daimler" kao probni vozač. Naučio je njemački i češki jezik, usavršio svoj i izučio nove zanate. Godine 1913. odlazi u vojsku. Početkom prvog svjetskog rata 1914. shvatio je da to nije njegov rat i da nema za šta da ratuje, pa je u to uvjeravao i svoje drugove u kasarni. Odveden je u Petrovaradinsku tvrđavu i tu je proveo neko vrijeme, ali nije osuđen nego je poslan na frontu u Galiciju pa zatim na Karpate. Na fronti je bio do 25. maja 1915. kada je ranjen i zarobljen. U ruskoj bolnici provodi trinaest mjeseci gdje mnogo čita i uči ruski jezik. Nakon izlječenja, Tito je kao zarobljenik poslan na rad u selo Kalasijevo. Pored posla nalazi vremena za čitanje a u razgovorima sa seljacima sve se češće spominje ime Lenjin. Krajem 1916. premješten je u Kungur gdje radi na održavanju željezničke pruge. U junu 1917. napušta Kungur i odlazi u Petrograd gdje sudjeluje u demonstracijama. Zatim bježi u Finsku. Tamo je uhapšen i poslan u zatvor u Petropavlovskoj tvrđavi, iz koje je transportiran natrag u Kungur. Iz transporta je pobjegao i dospio u Omsk, gdje se, poslije pobjede oktobarske revolucije, prijavio u odred Crvene internacionalne garde. Na proljeće

---

⁵⁴ Broz J.(1983), *Autobiografska kazivanja II*, Narodna knjiga, Beograd, str.155

1918. zatražio je da bude primljen u Rusku komunističku partiju (boljševika). U ljeto iste godine umaknuo je pred Kolčakovom vojskom među Kirgize, gdje je radio kao strojar u jednome mlinu. Po povratku boljševika u Omsk vratio se u taj grad i tamo postao član jugoslavenske sekcije Ruske komunističke partije. U jesen 1920. vraća se u Zagreb gdje stupa u redove Komunističke partije Jugoslavije. Iste godine partija je zabranjena. Kada 1921. ostaje bez posla zapošljava se u mlinu u mjestu Velikom Trojstvu gdje je sa svojom suprugom živio do kasnog proljeća 1925. godine. Tu mu se rodilo troje djece. Prvo dijete umrlo mu je u Zagrebu, a u Trojstvu su mu sahranjeni sinčić Hinko, koji je umro osam dana nakon rođenja kćerkice Zlatice, čiji se život ugasio nakon 17 mjeseci. Godinu dana prije nego što napušta Veliko Trojstvo, rođen je sin Žarko, koji je jedini ostao živ od četvoro njegove djece iz prvog braka.

Kada su u junu 1928. godine organizovane demonstracije, na letku kojim se radnici pozivaju na demonstracije stajao je potpis Josipa Broza. Velika potjera policije raspisana je 20. juna 1928. Uhapšen je 4. augusta 1928. i osuđen na pet godina robije. Početkom 1929. doveden je na izdržavanje kazne u Lepoglavu. Godinu dana poslije njega u Lepoglavu dolazi Moša Pijade, tada stari i iskusni komunist. Njih dvojica su počeli zajedno raditi na organiziranju partijskih jedinica u kaznionici. Iz toga vremena sačuvan je i jedan od dva portreta Tita što ih je izradio Moša Pijade, koji je inače bio poznati slikar. Početkom 1931. Josip Broza su iznenada premjestili u kaznionicu u Mariboru, koja je bila na glasu kao najgora u Jugoslaviji. Tu je izdržao kaznu ali ipak nije odmah pušten na slobodu. Odveden je u Ogulin, gdje je trebao da odleži još tri i pol mjeseca one kazne na koju je bio uvjetno osuđen. Tek potkraj marta 1934. izlazi iz zatvora, ali mu je određeno da mora boraviti u rodnom Kumrovcu i da iz njega ne smije nigdje otići. Već u aprilu te godine napušta Kumrovec i odlazi u Samobor. Postao je ilegalac i prvi put se spominje ime Tito. Postojalo je više priča o tome kako je dobio to ime ali je Josip Broz kasnije više puta objašnjavao da ga nikakav posebni razlog nije potakao da uzme to ime. Jednostavno, to je narodno ime, koje nije posebno rijetko. Prešavši u ilegalnost, Tito je nastavio još većom partijskom aktivnošću. Uključen je u Politički biro CK KPJ 1934. godine. Zbog partijskih zadataka povremeno odlazi u Pariz i Moskvu. Krajem 1937. godine Josip Broz Tito postaje generalni sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. U drugoj polovici maja 1941. godine Tito odlazi u Beograd odakle usmjerava pripreme za dizanje ustanka i početak oslobodilačkog rata. Po napadu Njemačke na SSSR (22. juna) Politbiro CK KPJ je pod Titovim vodstvom ocijenio da je nastupio odlučan trenutak za početak oružanog ustanka protiv okupatora i njegovih domaćih pomagača. Glavni štab Narodnooslobodilačkih i partizanskih odreda Jugoslavije (NOPOJ) formiran je 27. juna, a

Tito je postao vrhovnim komandantom NOPOJ. Pod njegovim vodstvom donesena je odluka o dizanju svenarodnog ustanka. Beograd je napustio 16. oktobra i otišao na oslobođeni teritorij u zapadnoj Srbiji, kamo su premješteni i GŠ NOPOJ i CK KPJ. U Stolicama je 26. i 27. novembra održano savjetovanje nacionalnih i pokrajinskih predstavnika narodnooslobodilačkog pokreta i donesene smjernice za razvoj ustanka i oslobodilačke borbe pod jedinstvenim vodstvom Vrhovnog štaba NOPOJ i glavnih štabova po zemljama i pokrajinama Jugoslavije. U oktobru iste godine Tito se sastao u Ravnoj Gori s Dražom Mihailovićem radi dogovora o zajedničkoj borbi protiv okupatora, koji zbog stava Mihailovića završava bez uspjeha.

U oktobru i novembru 1941. godine Tito je u Užicu, odakle usmjerava razvitak ustanka. U Rudom, u istočnoj Bosni, 22. decembra 1941. osniva Prvu proletersku brigadu. Na osnovi uspjeha postignutih u ustanku i oslobodilačkoj borbi u drugoj polovici 1942. izdaje naredbu o osnivanju prvih divizija i korpusa, što je bio temelj stvaranja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ). Na njegovu inicijativu u Bihaću se 27. Novembra 1942. sastaju predstavnici NOB iz svih krajeva Jugoslavije i formiraju AVNOJ - Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Godinu dana poslije, 29. i 30. novembra 1943, u Jajcu se sastaje AVNOJ na svoje drugo zasjedanje i donosi povijesne odluke o budućem uređenju Jugoslavije kao federativne države ravnopravnih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Tito dobiva naslov maršala. Neko vrijeme rukovodi oslobodilačkom borbom iz Drvara, odakle, poslije neuspjelog njemačkog desanta, 25. maja 1944. godine, odlazi na Vis, gdje razvija široku djelatnost za međunarodno priznanje nove Jugoslavije. U augustu 1944. susreće se u Napulju s predsjednikom britanske vlade Winstonom Churchillom. Istodobno dok se bori za međunarodno priznanje novoga stanja na tlu Jugoslavije, rukovodi, kao vrhovni komandant, operacijama oslobođenja zemlje, koje usklađuje s operacijama savezničkih vojski. Predvečer 23. oktobra 1944. stiže u oslobođeni Beograd. Potvrđujući već izborne tekovine, Tito 7. marta 1945. godine formira vladu Demokratske Federativne Jugoslavije.

Narodnooslobodilačka borba naroda Jugoslavije pobjednički je završena 15. maja 1945. Još u toku borbe - 19. novembra 1944. - Predsjedništvo AVNOJ-a dodijelilo je Titu naziv narodnog heroja Jugoslavije. Josip Broz Tito bio je jedini Vrhovni komandant u drugom svjetskom ratu koji je svoje borce lično vodio u bitku. Ranjen je u bitci na Sutjesci u junu 1943. godine.

Godine 1948. odupro se diktatu Staljina, odbacivši njegovu neprijateljsku politiku prema tekovinama socijalističke revolucije u Jugoslaviji i tekovinama oslobodilačke borbe.

Odbijanjem da se pokori tzv. Rezoluciji Informativnog biroa komunističkih i radničkih partija (Informbiro), koja je sadržavala agresivnu politiku Staljina prema Jugoslaviji, Tito je, u ime načela ravnopravnosti naroda i komunističkih partija svih zemalja, odbacio politiku međunarodnoga hegemonizma i diktata velike sile. U Narodnoj skupštini FNRJ 27. juna 1950. podnio je obrazloženje Osnovnog zakona o upravljanju radnim kolektivima od strane radnika, istaknuvši staro socijalističko geslo "Tvornice radnicima". Prvi put je za Predsjednika Republike izabran 14. januara 1953.

Tito je od ranih 1950-ih godina pa sve do svoje smrti razvio golemu međunarodnu djelatnost, jedan je od začetnika i glavnih aktera pokreta nesvrstanosti s kojim su se identificirale mnoge novooslobođene zemlje u svijetu. Afirmirajući međunarodni položaj Jugoslavije, mir i suradnju među narodima, Tito je posjetio više od sedamdeset zemalja svijeta, na svim kontinentima. Za goleme i trajne zasluge koje je stekao za sve narode Jugoslavije i za njihovu državnu zajednicu tri puta je proglašavan narodnim herojem. Bio je biran za doživotnog predsjednika SKJ. Za izvanredan doprinos vojnoj znanosti i praksi, posebno za doprinos i zasluge u izgradnji teorije i prakse oslobodilačkog rata Tito je 1976. dobio doktorat vojnih znanosti i umjetnosti. Proglašen je i počasnim članom mnogih akademija znanosti i umjetnosti. Na jedanaestom kongresu SKJ - posljednjem kojemu je prisustvovao - održao je govor o snazi, ulozi i perspektivama Jugoslavije, o njezinoj vjernosti pokretu nesvrstanosti i o odsudnoj važnosti bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije - govor koji je svojevrsna oporuka svim baštinicima države koja je stvorena pod njegovim vodstvom i kojoj je ostao trajnim simbolom: Titova Jugoslavija.

4. maja 1980. u 15.05 sati na Kliničkom bolničkom centru u Ljubljani umro je predsjednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, predsjednik Saveza Komunističkih Partija, Vrhovni Komandant oružanih snaga, Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito. Pokopan je 8. maja 1980. u Beogradu u Kući cvijeća. Na njegovoj sahrani bilo je prisutno 209 delegacija iz 127 država svijeta. Titova sahrana bila je zvanično najposjećeniji pogreb nekog državnika u prošlom stoljeću.⁵⁵

---

⁵⁵ Vidjeti više na „Komunist“ <http://komunist.free.fr/tito/bio.html> (pristupano 1.07.2019.)

3.2.1. Kult ličnosti Josip Broza- Tita

Po završetku Drugog svjetskog rata stvorena je komunistička Jugoslavija na čijem je čelu bio Josip Broz. Korištenjem državnog aparata i isplanirane propagande počeo se stvarati njegov kult ličnosti, jedan od temelja Jugoslavije. Za razliku od ostalih vođa koji su upravljali zemljama članicama Istočnog bloka. Titu nije bilo teško oblikovati kult ličnosti. Iz rata je izašao kao pobjednik koji se pokazao kao uspješan vojskovođa, dok je ostale zemlje oslobodila Crvena armija. Još su za vrijeme rata ljudi Tita smatrali herojem, prihvatili su ga kao suborca koji je sve prošao sa njima, stoga im nije bilo teško prihvatiti ideju da bi on mogao doći na čelo države. Počele su se isticati njegove zasluge za pripojenje Istre Hrvatskoj. Ustav iz 1974. , opismenjavanje i besplatno školovanje naroda, priznavanje muslimana kao naroda, uvođenje besplatnog liječenja, izgradnja zemlje... Uz sve to vezani su različiti oblici koji su pridonijeli izgradnji kulta, od Titove prisutnosti u medijima do školskih udžbenika koji su bili prožeti ideologijom KPJ , od pjevanja pjesama u njegovu čast do proslave njegovog rođendana kao nacionalnog praznika koji je poznat kao Dan mladosti.

Korijene karizmatizacije i stvaranja kulta Titove ličnosti valja tražiti u počecima rata, kad su se i njegovi sljedbenici , i Saveznici , ali i neprijatelji , počeli interesirati za identitet vođe sve uspješnijih partizanskih odreda. Draža Mihajlović je nakon sastanka s Titom u oktobru 1941. javio izbjegličkoj vladi u Londonu da je partizanski vođa neki komunist s lažnim imenom Tito. I zapadne vlade i javnosti počele su nagađati ko bi to mogao biti: isprva se vjerovalo da se radi o V.Z. Lebedevu , sovjetskom vojnom izaslaniku u Beogradu prije rata, ali ubrzo su počele kružiti fantastičnije priče- „ neki Tito , za koga se vezuju najveće misterije“. Čak se pretpostavljalo da Tito ne postoji, nego da se radi o kolektivnom tijelu, a da je TITO samo akronim za Terorističku organizaciju Treće internacionale- naime, da čim jedan pogine , drugi preuzima njegovu titulu, održavajući na taj način neku vrstu besmrtnosti, kao feniks. Jedna od teorija bila je i da je Tito žena, što je vjerovatno rezultat toga što je Mira Mitrović, Đilasova supruga, bila Titova bliska suradnica. Ni sami partizani nisu u početku znali ko je Tito. Mislili su da to mora biti čovjek s iskustvom Španjolskog građanskog rata pa su neki pretpostavljali da je to Kosta Nađ, a kružila je i priča da je Moša Pijade zapravo Tito.⁵⁶

---

⁵⁶ Goldstein I. ,Goldstein S. (2018) , *Tito*, Akademska knjiga , Novi Sad, str. 479

Nijemci su već 1941.. nudili nagradu od 100.000 rajhsmaraka u zlatu „ onome koji dovede živa ili mrtva komunističkog vođu Tita“.U ustaškom časopisu „ Spremnost“ u jesen 1942. Ime Titove supruge Herte Hass navedeno je u „ Popisu židova koji su partizani i slobodni zidari ili skupa s njima rade protiv hrvatskog naroda i države „. Njoj je pripisano da je „skojevka“ i „ partijska tehničarka „, kao i članica središnjeg odbora „ Narodne pomoći „, te je dodano da je „otac njezina djeteta bilo opasan komunista te član Centralnog komiteta“, da se „specijalizirao za špijunažu i za vezu „. Tito je očito bio dobro informiran o tim novinskim napisima pa je u govoru u Cazinu 2.decembra 1942, koji dan nakon bihaćkog zasjedanja AVNOJ-a , otkrio svoj identitet- „ ja nisam nikakav ruski špijun, nego Josip Broz , zvani Tito, metalski radnik, Hrvat iz Hrvatskog zagorja.“⁵⁷U sljedećih nekoliko tjedana te su podatke saznale i zapadne vlade i njihove javnosti.Početkom 1943. zagrebački „Redarstveni vijesnik“ objavio je tjeralicu za „ Ivanom Brozovićem, zvanim Tito“, s mnogim tačnim biografskim podacima.Traži se da „ zbog komunizma“ bude prepraćen u zagrebačko redarstvo.Ustaško glasilo Hrvatski narod u februaru je ustvrdilo da je „Tito, koji je zajedno s Mošom Pijadom politički vođa partizana, proboravio u SSSR-u dugo vremena, izgleda od 1917. , pa sve do početka partizanske razbojničke djelatnosti protiv Hrvata i hrvatskog naroda“.No čak i nekoliko mjeseci poslije Nijemci su provjeravali Titov identitet, jer nisu vjerovali da je on osoba rođena 1892. U Kumrovcu, nego su mislili da je Rus.⁵⁸

Kult ličnosti Josipa Broza Tita , maršala generalnog sekretara te predsjednika FNRJ, do 60-tih se godina prošloga stoljeća već bio potpuno izgradio , a javnog ga se slavilo i obožavalo prema modelu prisutnom u gotovo svim komunističkim zemljama.Kao važne elemente Titove karizmatične vlasti koji su pomogli u izgradnji njegova kulta ličnosti uz pružanje otpora Staljinu valja spomenuti reformu društvenog sustava, odnosno radničko samoupravljanje te Pokret nesvrstanih čijim je osnivanjem Tito podigao svoj ugled i ugled Jugoslavije. Samoupravljanje je bilo jedna od posebnosti jugoslavenskog socijalizma. KPJ se suočila s gospodarskom krizom koja je izazvana ekonomskom blokadom država članica Informbirooa te je valjalo pronaći rješenje za agresivnost SSSR-a. Rješenje se pronašlo u samoupravljanju – reducirala se centralna moć države, važnu ulogu dobilo je lokalno odlučivanje i upravljačka prava radnika. Također, jedan od motiva uvođenja samoupravljanja bila je promjena centralno-planskog političkog i gospodarskog sustava.Staljin je znao o Titovim pogledima na

---

⁵⁷ Isto Goldstein I. ,Goldstein S. (2018) , str.479

⁵⁸ Isto Goldstein I. ,Goldstein S. (2018) , str.480

reformu socijalizma te je imao predodžbu o snazi Titove ličnosti. Znao je da bi se Titovim reformskim djelovanjem mogao dogoditi velik preokret, a to se i dogodilo.

Ime Tito se prvi se put u partizanskom Vjesniku pojavljuje u septembru 1942. u jednostavnom potpisu jedne izjave Vrhovnog štaba – „komadant Tito „ , a odonda relativno često, u člancima prenesenima iz „Proletera“.U Vjesniku od aprila sljedeće godine pojavljuje se prva, poprilično dobra Titova slika.⁵⁹

Slika 11.

Portret Josipa Broza Tita iz 1942. godine⁶⁰

Dokazi o veličini Titovog kulta svjedoče i mnoga umjetnička djela , najčešće je odanost vođi dokazivana pjesmama napisanim u njegovo ime.Tih su mjeseci partizani već zanosno pjevali „ Druže Tito ljubičice bijela“, „Ide Tito preko Romanije“, „Druže Tito , mi ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrenemo „.Vladimir Nazor je samo koji dan po dolasku u partizane , dakle u januaru 1943. Spjevao antologijsku pjesmu „ Uz Tita i Staljina“ , koju je ubrzo uglazbio Oskar Danon.Tvrđi se da je poslije rata sakupljeno „ preko 40.000 hiljada raznih narodnih pjesama o ratu i u mnogima od njih se pominje Tito“.⁶¹

---

⁵⁹ Goldstein I. ,Goldstein S. (2018) , *Tito*, Akademska knjiga , Novi Sad, str. 480

⁶⁰ Slika preuzeta iz knjige „ TITO ilustrovana bibliografija „, str.46

⁶¹ Goldstein I. ,Goldstein S. (2018) , *Tito*, Akademska knjiga , Novi Sad, str. 480

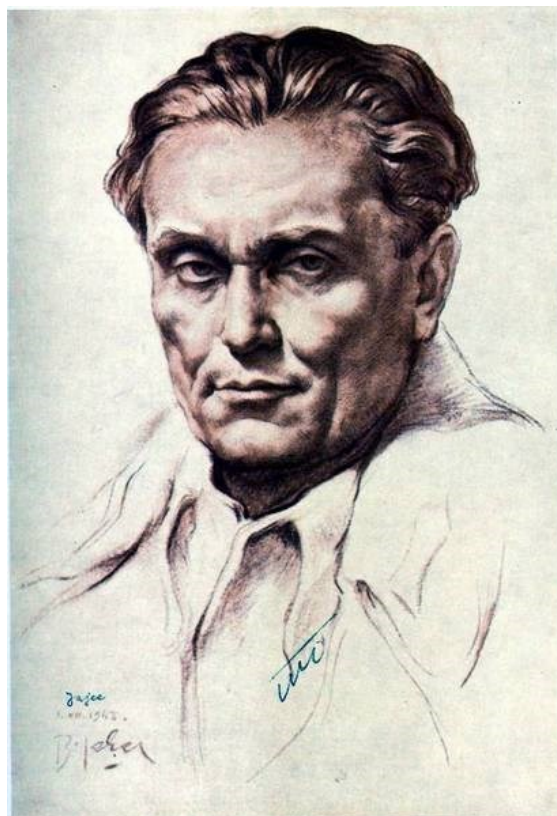
*Druže Tito , jagodo iz rose,
Sa tobom se narodi ponose,
Svud drug Tito omladinu zove
Na izgradnju domovine nove.*

Osim pjesama Titov kult su gradile i broje izdane knjige. Do početka osamdesetih 20. stoljeća izdano je više od stotinu knjiga o Titu u kojima se veliča njegov lik i djelo. Neki od naslova su bili : *Bilo je časno živjeti sa Titom, Djetinjstvo druga Tita, Titovi putevi historije, Titovi putevi mira, Drug Tito među Krajišnicima, Mladost Josipa Broza , Kumrovec među zvijezdama, Tito i pioniri.* U tim se djelima govori o njegovim uspjesima , hvale se njegove sposobnosti, ističe se njegova uloga u stvaranju Pokreta nesvrstanih kao i važnost radničkog samoupravljanja. Sve ono što bi moglo kompromitirati njegov lik i djelo se prešutkuje , kao na primjer borba za vlast u KPJ, raskid sa SSSR-om nakon čega se postiže bliska suradnja sa Zapadom, progoni političkih neistomišljenika, hedonistički stil života samoga Tita i slično.

Štampa je kao i u kreiranju većine kultova ličnosti odigrala važnu ulogu i u kreiranju Titovog kulta . Budući da je bila regulisana prema sovjetskom modelu , štampa i radio su na taj način bili u službi veličanja Titove ličnosti. Formalno nije postojala cenzura , ali se ona ipak uspostavljala nepravim sredstvima, što je često rezultiralo autocenzurom. Budući da su poštovali politički i ideološki kriterij, štampa je imala određene granice slobode predviđena političkim projektom. Kontrola se nije ostvarivala samo političkim sredstvima nego i materijalnim sredstvima koja podrazumijevaju državno vlasništvo nad izdavačkim preduzećima , štamparijama i štamparskim papirom, te kontrolu distribucijskog aparata. Urednički odbori bili su od važnijih političkih pitanja u novinarstvu , a preko njih se rješavalo niz problema. Kompletan sistem informacija je bio pod kontrolom države i jedini koji je postojao. Informativno – političkim publikacijama se u najvećoj mjeri pridavalo značaja, a ponajviše dnevnim novinama, jer su one bile glavni izvor informacija najvećem krugu čitatelja , jer u to doba mediji nisu bili u ekspanziji kao sada.

Josip Broz bio je na vrhu piramide vlasti i njegov autoritet je bio neosporan , a u svojim rukama je imao sve važne funkcije vezane uz Partiju, vojsku i međunarodne odnose. Iako su

Titova karizma i ratni uspjesi pridonijeli stvaranju njegova kulta. Tito je morao njegovati svoj imidž , jer je bilo važno stvoriti idealnu sliku o šefu države te je on toga bio svjestan. Iza Tita je stajao državni aparat koji ništa nije propuštao slučaju. Stvarana je idealna vizualna predožba o Titu , a to je bila jedna od važnih sastavnica jačanja kulta. Tito je morao biti sveprisutan te se tako pojavljivao u medijima koji su zaslužni za stvaranje idealne slike. Štampa je prenosila vijesti o Titovim prijemima , posjetama , govorima , intervjuima i slično. Tito je tokom ratnih mjeseci i godina , a zapravo 1943. Godine nakon Neretve , Sutjeske i zasjedanja u Jajcu , postao simbol otpora i prkosa, odnosno karizmatička ličnost. U Jajcu se smišljeno poticala karizmatizacija Titove osobe i to je snažno uticalo na formiranje kulta ličnosti.⁶²

Slika 12. Božidar Jakac pravi prvi Titov portret 1943. godine⁶³

U Jajcu je AVNOJ odlučio da Titu, među ostalim dodijeli počasnu Titulu „maršala“, koja u Jugoslaviji dotad nije postojala (nego samo u SSSR-u). Tek dvije godine nakon što je pokrenuo ustanak Tito je već bio slavljnjen u pjesmi Nazora i Danona , na slikama Jakca , Augustinčićevim kipom i na mnoge druge načine, što je jedinstven fenomen kad je riječ ostvaranju kultova ličnosti čak i u svjetskim razmjerima. Nijedan čovjek Titova profila nije

⁶² Goldstein I. , Goldstein S. (2018) , *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.480

⁶³ Fotografija preuzeta sa web-stranice Javna ustanova Muzej II zasjedanja AVNOJ-a <http://www.muzejavnoj.ba/galerije/jajce-1943-godine> (pristupano) 6.7.2019.

tako nešto doživio u tako kratkom razdoblju , čak se i Lenjinov kult sporije gradio.⁶⁴Već početkom 1944. U programu ZAVNOBIH-a za škole određena je tema „Narodni vođa – maršal Jugoslavije-drug Josip Broz Tito“ , a sljedeće godine 1945. Odaslana je školama uputa da Titova slika mora visiti u svakom razredu,čak se i svakom nastavniku i direktoru sugeriralo da „stalno ima pri ruci djela druga Tita i da mu ona služe kao putokaz u radu“.⁶⁵Do proljeća 1944. On ne postaje samo vođa , učitelj nego i „ utjelovljeni simbol borbenog jedinstva naroda Jugoslavije“ , on ulazi još za života u legendu i da ostane za sva poznija vremena i za sve naraštaje utjelovljeni simbol borbenog jedinstva srpskog, hrvatskog, slovenskog i ostalih naroda Jugoslavije „Đilas tada Tita naziva „ neimarom slobode i bratstva naroda Jugoslavije“, izdaju se knjižice o „ našem velikom Titu „ itd.On je „voljen“ , „genijalan“ , „hrabar“ , „mudar“ , on je „oličenje borbenog bratstva u slobodi , miru i blagostanju“.

Titov se kult ličnosti dijelom gradio po uzoru na Staljinovu u SSSR-u, a dijelom po uzoru na već postojeće karizmatičke ličnosti iz političkog života, s raznih strana političkog spektra i iz raznih zemalja.Kad je nakon raskida s Istokom, Staljin u jugoslovenskoj javnosti postupno uklonjen sa pozicije bezgrešnog vođe i svojevrsnog transcendentnog motivatora, zbog potrebe da postoji simbol koji će biti jači i od Partije Titov je kult sljedećih godina samo jačao: one je logično morao kontrapostirati Staljinovu kultu u SSSR-u i čitavom lageru.Staljinov neuspjeh da ukloni Tita dodatno je ojačao uvjerenje u širokoj javnosti da je vođa nepobjediv.Stihovi „Što je više kleveta i laži, Tito nam je miliji i draži“, naširoko su se pjevali nakon raskola 1948. I dodatno jačali odlučnost da se po svaku cijenu ustraje u otporu.

66

Koča Popović , Titov bliski suradnik ističe kao posebnu Titovu kvalitetu da je „od samog početka razmišljao svojom glavom“ i da je „u našoj revoluciji bio nezamjenjiv“, jer je imao „ sve odlike autentičnog vođe: spretnost, odvažnost,odlučnost,dovitljivost“.Bio je „ pravi vuk“ , „ kondotijer“,“ umio je i u najkomplikovanijoj situaciji da nađe izlaz“.Karizma je stvarala autoritet, a iz poziciji bespogovornog autoriteta kratak je put do autoritarnosti, pogotovo u ratnim ili općenito teškim vremenima.Nakon rata i sjaj slave širit će prostor neodmjerenoj osobnoj vlasti.⁶⁷Do 1951. Je dobio sva moguća jugoslovenska priznanja-Orden slobode i Orden junaka socijalističkog rada.Za doživotnog počasnog predsjednika Saveza boraca Jugoslavije izabran je 1955, a kako godine budu prolazile , takvih će počasti biti sve više.To pokazuje da je već 1950- tih počela svojevrsna personifikacija kulta.Kult ličnosti stvarao se „

⁶⁴ Goldstein I., Goldstein S. (2018) ,*Tito*, Akademska knjiga, Novi Sad , str.481

⁶⁵ Goldstein I. , Goldstein S. (2018) ,*Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.481

⁶⁶ Goldstein I. , Goldstein S. (2018) ,*Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.482

⁶⁷ Goldstein I. , Goldstein S. (2018) ,*Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.483

iz potreba za vođom uzburjenih masa i boljševizirane , staljinizovane partije“, uočio je Milovan Đilas.⁶⁸On također tvrdi da Tito nije bio samo tvorac , nego i predstavnik određenih težnji, određenih grupa i određenog sistema.Latinka Perović tvrdi da „snaga Titova kulta izvire i iz prirode stranke koja ima monopol i mora biti disciplinovana i jedinstvena, arbitar je neophodan u rješavanju unutrašnjih sporova i u eliminisanju struja koje ugrožavaju monolitost.“Tito je postao „ sin svih naroda i narodnosti „ ; zapravo , istovremeno je postao i otac svih naroda i narodnosti , drugim riječima „jugoslovenski identitet i ideja bratstva i jedinstva u velikoj su mjeri bili zasnovani na patrijarhalnom autoritetu Josipa Broza Tita“.On je bio neupitni autoritet koji je garantirao sigurnost i zajedništvo po uzoru na kakva patrijarhalnog oca velike obitelji“.Tu se radilo o „ potpunoj identifikaciji s ideologijom kao neprikosnovenom dogmom u okviru koje onda dolazi i Tito kao centralna figura“.Tito je , jednostavno, zauzeo mjesto „ koje mu, po mjeri ortodoksne, autoritarne hijerarhije pripada“. ⁶⁹U svakoj republici (i autonomnoj pokrajini) nekom je mjestu dodano Titovo ime (Korenici do kraja 1945, Drvaru 1947, kao i Užicu, Velenju,Velesu,Mitrovici i Vrbasu).Podgorica je dobila ime Titograd.Od spomenutih gradova samo su Podgorica i Mitrovica bili veći i značajniji, ostali su bili znatno manji ili u slučaju Užica i Drvara, neposredno vezani uz Titov ratni put.

U svakom jugoslavenskom gradu ili malo većem naselju ubrzo je jedna od najvažnijih ulica ili trgova dobivala ime „ maršala Tita“.Po Titu su dobivali imena i rudnici (Tito Banovići), čak i seljačke zadruge (Jagodnjak u Baranji) i drugo.Čini se da je ta praksa i vremenom uizela toliko maha da je o imenovanju po Titu sredinom 1950-tih moralo odlučivati Savezno izvršno vijeće.Također se sugeriralo da „treba naročito paziti da se ime druga Tita ne daje manjim poduzećima i manjim i neuglednim ulicama i trgovima, kao i ulicama u selima i manjim mjestima.⁷⁰

---

⁶⁸ Milovan Đilas je bio jugoslovenski komunistički političar, teoretičar i autor. Bio je ključna figura u partizanskom pokretu tokom Drugog svetskog rata, kao i u poslijeratnoj vladi. Samostalni demokratski socijalist, Đilas je postao jedan od najpoznatijih i najistaknutijih disidenata u Jugoslaviji i cijeloj istočnoj Evropi.

⁶⁹ Goldstein I. , Goldstein S. (2018), *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.489-490

⁷⁰ Goldstein I. , Goldstein S. (2018), *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.491-492

Slika 13.⁷¹

Već su 1945. Izdane prve marke s Titovim likom, pravi raritet kad je riječ o živoj osobi. Serije maraka s Titom u profilu sve su do 1980-tih bile najčešća jugoslovenska marka.⁷²

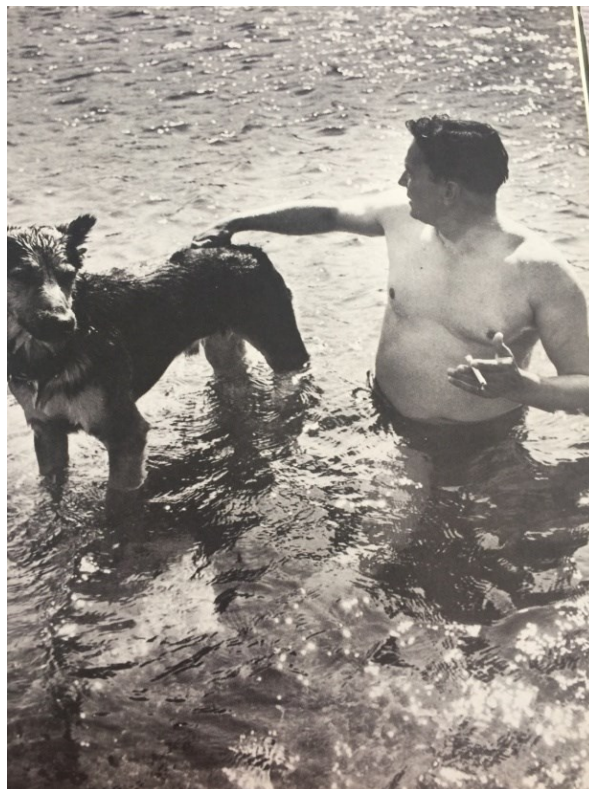

Slika 14.

⁷¹ Slika preuzeta sa aplikacije Pinterest <https://www.pinterest.com/pin/303289356135363933/> (pristupano 9.7.2019.)

⁷² Goldstein I. , Goldstein S. (2018), *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.492

Javnosti su plasirane fotografije Tita kao vojskovođe i ratnog komandanta (Tita maršala), ranjenog Tita na Sutjesci, Tita sa ratnim drugovima, Tita sa psom, Tita na konju, Tita oslobodioca, što je u velikoj mjeri doprinijelo formiranju kulta ličnosti i jačanja svijesti javnosti da je upravo Titov model življenja, najbolji model. Svoj vizualnim identitetom Tito je nametao nove načine i standarde življenja, neki od njih su gledajući sa ove vremenske distance dakako bili i pogrešni, ali u to vrijeme Titovi postupci su smatrani univerzalnim i najispravnijim vrijednostima. Otuda je javnost preuzimala njegov model ponašanja i ugledala se na Tita i njegove stavove.

Slika15.⁷³

Drugi nezaobilazan momenat u kreiranju vizuelnog kulta zvanog Tito svakako je bila 1948. godina i tadašnji sukob Socijalističke Jugoslavije sa zemljama Informbiroa. Sam sukob i njegove posljedice, naravno, manje su bitne od činjenice da otada Broz istiskuje svog velikog (vizuelnog) konkurenta – Josifa Visarionoviča Staljina. Nestankom, to jest uklonjenjem Staljinovih fotografija, simboličko mjesto moći ostalo je rezervisano isključivo za Tita. Ostali klasici marksizma-lenjinizma (Marks, Engels, Lenjin) već odavno nisu bili među živima —

---

⁷³ Slika preuzeta iz knjige - *Tito ilustrovana biografija* – str. 56-57

samim tim nisu ni mogli predstavljati stvarnu (realnu) konkurenciju. Isticanje njihovih likova uz Brozov značilo je garanciju *istorijskog kontinuiteta* – naravno, ponovo u funkciji podupiranja vizuelnog kulta Tito. Naravno, stvar bi bila isuviše jednostavna bez momenata koji Titu garantuju po svemu posebno mjesto i status. Za razliku od ostalih lidera komunističkog, ali i dobrog dijela zapadnog svijeta – umjesto šturih i uglavnom protokolarnih predstava i portreta, Titov vizuelni kult jedinstven je upravo po širini vlastitoga opsega. Kako su se političke prilike stabilizovale, a Brozova zemlja bivala sve otvorenija uticajima/beneficijama sa Zapada – tako su se i vizuelne predstave Tita usložnjavale, sve više zahvatajući iz vokabulara popularne kulture unutar koje Titu teško da bilo gdje možemo pronaći makar i približan pandan.⁷⁴ Umjesto oficijelnih, i manje-više uobičajenih (državničkih/reprezentativnih) predstava, pred nas sada “iskrsavaju” i: Tito u lovu (Tito koji ubija medvjeda), Tito koji razmišlja, Tito i Jovanka, Tito u Africi, Tito za klavirom... Tito za plugom, Tito u mačevalačkoj uniformi, Tito koji hrani divlje zveri, Tito mazi leoparda, Tito s pionirima, Tito sin i otac naroda (Tito koji govori, Tito u kolu), Tito sa radnicima, Tito ženskaroš, Tito igra šah, Tito počasni doktor, Tito prima Štafetu, Tito kuha, Tito pliva,... Sve navedene predstave, sasvim pojednostavljeno, mogle bi se svesti na jedinstvenu predstavu o Titu kao (običnom) čovjeku koji voli život i koji bukvalno u svakom trenutku uživa u njemu. Istaknutu ulogu imaju i predstave (uglavnom fotografije).

Slika 17. *Tito u lovu -Afrika*⁷⁵

⁷⁴ Parafrazirano prema Duraković J.(2019) predavanje iz predmeta „ Neverbalna komunikacija“- Kult ličnosti,FPN,Sarajevo.

⁷⁵ Slika preuzeta sa aplikacije Pinterest <https://www.pinterest.com/pin/303289356135363933/> (pristupano 17.7.2019.)

Tito sa poznatim političkim ličnostima svog vremena: Tito i Čerčil, Tito i Ruzvelt, Tito i Staljin, Tito i Kastro, Tito i Kenedi, Tito i kraljica Elizabeta II, Tito i Brežnjev, Tito i Arafat, Tito – Naser – Nehru... No, svakako su značajnije Titove predstave (fotografije i filmski snimci) sa onovremenim selebrijama poput: Tito i Ernesto Če Gevara, Tito i Žan Pol Sartr, Tito i Ričard Barton, Tito i Orson Vels, Tito i Jul Briner, pri čemu po svemu posebno mjesto pripada Titovim (uglavnom Brionskim) foto-sesijama sa u to vrijeme svakako najljepšim ženama svijeta: Tito i Sofija Loren, Tito i Liz Tejlor...

Slika 18. *Tito I Fidel Kastro*⁷⁶

Za predstavnike ondašnjeg džet seta druženje i fotografisanje sa jugoslovenskim ratnim komandantom, pobjednikom nad Hitlerom i Staljinom i liderom Trećeg svijeta predstavljalo je stvar istinskog prestiža. Titov dvor (tačnije: Titovi dvorovi), koji svojim luksuzom ni po čemu nije zaostajao ni za jednim dvorom svjetskih monarha – umnogome je čak i prednjačio – bio je mjesto na koje su svi rado dolazili. Sam Broz, opet kao istinski majstor (vizuelnog) marketinga, sa zadovoljstvom je udovoljavao željama svjetskih zvijezda – naravno koristeći njihovu medijsku slavu za promociju sebe, kao i zemlje na čijem je čelu bio. Sve navedeno, svakako je imponovalo i velikoj većini stanovnika Titove države. Stanovnici Jugoslavije identifikovali su se s vlastitim vladarem: Titovi uspjesi su bili shvatani i doživljavani kao njihovi vlastiti – baš kao što su i Titova druženja s najljepšim ženama onog vremena davala elan kolektivnoj potentnosti.

---

⁷⁶ Fotografija preuzeta sa Večernji.hr <https://www.vecernji.hr/premium/revolucionar-tito-fidelu-castru-isao-na-zivce-zbog-svog-stila-596877> (pristupano 27.6.2019.)

Slika 19.

Tito I Elizabeth Taylor⁷⁷

Mjesta za neke drugačije tonove jednostavno nije bilo. Mit zvani Tito sve više je postajao Jugoslovenska stvarnost .Nažalost, živeći u mitu stanovnici Jugoslavije sve više bili su u raskoraku sa okolnostima i dramatičnim promjenama koje su se svakodnevno dešavale u svijetu.

Tito je bio osoba kojoj se pripisivalo neupitno povjerenje I autoritet : vođa je čist,ideali su čisti , ali ako nešto s njihovom provedbom nije uredu , nije kriv on, krivi su drugi.Tito je često obilazio različite javne manifestacije I držao je govore koji su morali dati osnovni ton čitavom skupu.U javnosti se uglavnom pojavljivao nasmijan , ali ako su to prilike nalagale bio je zabrinut, pa čak I ljut.

---

⁷⁷ Fotografija preuzeta sa web-stranice Timeless Megastar, <http://timelessmegastar.blogspot.com/2013/09/liz-tito.html> (pristupano 27.6.2019.)

Slika 20.⁷⁸

Slika 21.

Volio je I da ga na svakom mjestu dočekuju pioniri , kao simbol njegove brige za najmlađe.⁷⁹

---

⁷⁸ Slika preuzeta iz knjige Matošec, M. (1973): *Heroj Tito* , Zagreb film, Zagreb str.39

Iako je svojim ponašanjem pridonosio nastanku kulta , Tito je pokušavao ostati jednostavan ili barem se predstaviti kao jednostavan čovjek. Govorio je da fraze strašno mrzi , a naročito kada se trpa niz fraza , iako se jedna misao može iskazati bez fraza „,

3.2.3. „O Titu poslije Tita „ – gašenje kulta ličnosti

4. maja 1980. u 15.05 sati na Kliničkom bolničkom centru u Ljubljani umro je predsjednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, predsjednik Saveza Komunista, Vrhovni Komandant oružanih snaga, Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito. Pokopan je 8. maja 1980. u Beogradu u Kući cvijeća. Na njegovoj sahrani bilo je prisutno 209 delegacija iz 127 država svijeta. Titova sahrana bila je zvanično najposjećeniji pogreb nekog državnika u prošlom stoljeću.⁸⁰

Slika 22. „Kuća cvijeća“ u Beogradu-mjesto gdje je sahranjen Tito⁸¹

⁷⁹ Slika preuzeta iz knjige - *Tito ilustrovana biografija* – str.80-81

⁸⁰ Vidjeti više na „ Komunist“ , <http://komunist.free.fr/tito/bio.html> (pristupano 1.07.2019.)

⁸¹ Slika preuzeta sa AL-JAZEERA Balkans , <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hoce-li-kuca-cvijeca-mijenjati-adresu-ili-vlasnika> (pristupano 2.6.2019)

O Titu su pisali mnogi , pa tako je „Dejli Mejl“ jednom prilikom objavio : „ *Tito- titan moderne Evrope...Bio je jedan od rijetkih vođa savremene Evrope koji je postao živa legenda.* “

Također ,Vili Brant (Willy Brandt) njemački kancelar od 1969 do 1974 godine je izjavio:

„Za jugoslovenske narode bio je dar sudbine što su u godinama najvećih opasnosti imali takvog vođu.Ja predsjednika Tita vidim kao jednu od najmarkantnijih političkih ličnosti našeg vremena.Njegova životna borba za nezavisnost Jugoslavije za ekonomski i socijalni progres i jedinstvo jugoslovenskih naroda pribavila mu je poštovanje i priznanje svjetske javnosti.Njegova politika je, uvijek stajala u službi mira.Koncepcija sopstvenog,jugoslovenskog puta, koju su mnogi prvo smatrali kao izazov, pokazala se kao stimilirajuća snaga za vašu zemlju , a kao podsticaj za druge. „⁸²

„Tito je izuzetno cijenjen i voljen u Indiji, kao vođa prijateljskih jugoslovenskih naroda i istaknuti svjetski državnik, ličnost koja je utjecala na sudbine mnogih zemalja posljednjih decenija.Njegovi mudri savjeti će veoma nedostajati u svjetskim forumima, a za one od nas koji smo ga lično poznavali, to je lični, nacionalni i svjetski gubitak“,: izjavila je Indira Gandi u maju 1980. Godine.⁸³

Komunisti su i nakon smrti Josipa Broza Tita nastavili Titov kult ličnosti . Politički život odvijao se pod parolom "Poslije Tita Tito". Pojačana je ideološka dimenzija u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju kvizom *Titovim stazama revolucije* pri čemu su pobjednicima osiguravane nagrade i prednost pri dobivanju potpora i upisima na fakultete. U medijima i na javnim priredbama isticana je zakletva "Druže Tito, mi ti se kunemo". 25. maj slavljen je kao "dan mladosti" s raznim ritualima iskazivanja obožavanja. Onaj ko je uspio javno pokazati više poštovanja ili odanosti za lik i djelo Tita nametao se za neku vrstu njegovog poslanika.

---

⁸² Savić, Pavle(1980):*Tito ilustrovana enciklopedija* , Jugoslovenska revija , Beograd Str.126

⁸³ Savić, Pavle(1980): *Tito ilustrovana enciklopedija* , Jugoslovenska revija , Beograd Str.129

Slika 23. Kolona ljudi tokom posljednjeg ispraćaja druga Tita⁸⁴

Opravdano se u vremenima Titove agonije osjećalo da dolazi neko novo doba „doba bez druga Tita“. Većina jugoslovenskih građana bila je u strahu od budućnosti jer im je Titino vodstvo bilo garant sigurnosti.

Iz atmosfere koju može dočarati slogan „bilo je časno živjeti s Titom“ vrlo brzo se trebalo suočiti sa krutom realnošću. Bilo je jasno da je s odlaskom Josipa Broza Tita s političke scene stvoren politički vakuum što ga jugoslovenski sistem onakav kako je bio ustrojen, nije bio u stanju popuniti. „Titova harizma je također stvarala kriznu situaciju, jer je „autoritarizam sistema“, koji je dijelom proizlazio iz Titove karizme i kulta ličnosti, „kočio modernizaciju zemlje“, a potom se i cijela država urušila. „I emigrantska srpska „Naša reč“ u ljeto 1980, ocjenjujući svršetak Titove lične epohe, točno uočava da je „Tito“ *natkrilio sistem, da ga je gradio i predstavljao i da ga je na taj način, u jednom bezumnom kultu ličnosti teško opteretio. Taj sistem bez Tita ne može dugo živjeti* „Možda malo pregrubo i ponešto simplificirano, ali u biti istinito, trenutak je ocijenio Boris Buden: „*Smrću Tita iluzija se raslinjuje i Jugoslavija se ukazuje u svojoj istini – kao država koja, zato što nikad nije demokratski konstituirana, stvarno i ne postoji. Jer imago patrijarhalnog oca (Tita) jedina je*

⁸⁴ Slika preuzeta iz knjige - *Tito ilustrovana biografija* str.156

točka u kojoj je ona uspjela stvoriti svoj kolektivni identitet. Ali ta neobična važna uloga zornog simbola zajedništva nije bila odvojena od svog trenutnog nosioca. U sistem nije bila ugrađena trivijalna činjenica: da je čovjek smrtno biće i da je Tito , usprkos svemu , bio ČOVJEK.“⁸⁵

U prvim reakcijama na Titovu smrt dominirali su opisi ljubavi koju su Jugoslaveni navodno osjećali prema njemu, kao i tuge koja ih je obuzela. To je bilo povezano sa strahom od neizvjesne budućnosti, vremena u kojem njihova dotadašnjeg zaštitnika više nema. Glorifikacije Tita bile su sastavni dio takve atmosfere. U prvoj polovini 1980-tih nigdje nije službeno isticana nijedna fotografija s likom bilo kojeg člana Predsjedništva SFRJ, ali je Titovih slika i dalje bilo posvuda. Odmah nakon Titove smrti pojavila se mobilizatorska pjesma „ Od Vardara pa do Triglava „ koja je ubrzo postala popularna. Čini se da nije slučajno to što se u njena 24 retka Tito nijednom ne spominje. Ostaje dojam da su ga autori namjerno izbjegli spomenuti, očito pokušavajući poslati poruku kako se može i bez Tita :

Krv se mnoga za te prolila,

Borba te je naša rodila,

Radnička te ruka stvorila.

Živi sretna u slobodi,

Ljubav naša nek te vodi,

Jugoslavijo, Jugoslavijo.⁸⁶

Relativno dobri prognozeri bili su i analitičari CIA-e , koji su u septembru 1979. Napisali memorandum „ Perspektive Jugoslavije poslije Tita“:“ bit će to vjerovatno nemirno razdoblje. Uzrokovat će ga operativna nesposobnost ili smrt predsjednika Tita , čija je uloga u oblikovanju i očuvanju moderne Jugoslavije bila tako velika da je teško povjerovati da će biti moguće sačuvati državu bez njega „. Nakon Titove smrti novine su i dalje , danima i tjednima svakodnevno objavljivale sjećanja na njega. Tiskani su i iskazi zahvalnosti iz zemlje i inozemstva („Titovo djelo- baština svijeta2, „Ličnost koja je osvijetlila stoljeće „ „ Dugujemo mu posebnu zahvalnost“, „Zračio je dobrotom i ljubavlju , snagom i hrabrošću“). No baš tih dana počeo je Titov stvarni i simbolički pad. Jedva mjesec dana nakon smrti , 6. Juna jugoslovenska je vlada devalvirala dinar za 30 %(u prethodnih je deset godina između 1970 i 1979 , dinar devalvirao u odnosu na dolar za 53%). A i to je bio tek početak : 1983. Tečaj

⁸⁵ Goldstein I., Goldstein S. (2018) , *Tito* , Akademski knjiga, Novi Sad , str.811

⁸⁶ Goldstein I., Goldstein S. (2018) , *Tito* , Akademski knjiga, Novi Sad , str.816

dolara već je bio za 329% viši u odnosu na 1980.godinu , a 1987. Već gotovo nevjerovatnih 890% viši u odnosu na četiri godine prije.Bile su to godine sve brže inflacije, što najbolje govori o žestini krize koja je zahvatila jugoslovensko gospodarstvo, a zatim i društvo u cjelini.I potkraj Titova života , a nakon njegove smrti još i više, vidljivi su bili znaci krize : najprije je ponestalo naftnih derivata, nešto kasnije i električne energije, što je rezultiralo povremenim isključivanjem potrošača iz elektroenergetske mreže.Naposljetku je u trgovinama ponestalo namirnica koje su se u cjelosti ili djelomično uvozile (kafa ,čokolada, deterđenti).Do 1982. Godine upotrebljavao se eufemizam „složena situacija“, a otad „kriza“ postaje dopuštena riječ i sve se češće spominje.⁸⁷

Predsjedništvo SFRJ osmislio je Tito i pod njegovom zaštitom je ono i funkcioniralo na specifičan način.Ali , kad je on umro, ono je postalo posve nefunkcionalno, neprilagođeno potrebama vremena.Većina članova toga tijela nije bila dorasla izazovima s kojima su se suočili , ali oni i nisu imali mehanizme kojima bi mijenjali stvari.Može se reći da je Tito bio direktno odgovoran za to što je stvarao institucije koje su ga jedva mogle nadživjeti, umjesto da stvara one koje efikasno mogu rješavati ionako sve teže probleme jugoslovenskog socijalizma.Jugoslavensko se rukovodstvo početkom 1980-tih zaklinjalo da slijedi „Titov put“.Govorilo se „i poslije Tita Tito“, kao i „ mi smo Titovi, Tito je naš“.Predsjedništvo SFRJ u novogodišnjoj je čestitki 1982. Dakle više od godinu i pol nakon njegove smrti, poručivalo da „nepokolebljivo nastavljamo putem kojim smo s Titom išli desetljećima“.No sve su to bili prije iskazi općeg nesnalaženja, negoli neki konzistentan program , a Ivan Ivanji precizno je opisao dubinu parole „ i poslije Tita Tito“: „ Dirova propaganda pronašla je frazu koja ništa nije značila.“I tako se ranih 1980-tih o Titu u javnosti često govorilo kao da je i dalje živ.Slogani „Titov put“ i slično , kako su tih godina bili isticani , zapravo nisu bili nikakav Titov put „ nego je Jugoslavije sve više ličila na Titanik „,

Goran Bregović „svojevrsni v.d. državnog umjetnika „ , iako u pjesmama nikad nije spominjao Tita , sa svojim je Bijelim dugmetom došao na korak do stvaranja „mitske , nikad dokučene jugoslavenske kulture“, pogotovo kad je 1986. Objavio vrlo dobro prodavani album Pljuni i zapjevaj , moja Jugoslavijo.Stihovi u naslovnoj pjesmi „Jugoslavijo , na noge / Pjevaj nek te čuju dizali su na noge tisuće mladih zbog takvih riječi i melodije , a već godinu – dvije poslije preuzeo ju he Miloševićev pokret i posve izvrnuo smisao njene (mirotvorene) poruke.O Jugoslaviji su tih godina bile ispjevane mnoge pjesme, vrlo popularne , pjevali su ih vrlo popularni pjevači i grupe(Doris Dragović,Električni orgazam,Lepa Brena,Miroslav Ilić), ali ti državi čiji je Josip Broz Tito bio ključni tvorac nije pomoglo.

---

⁸⁷ Goldstein I., Goldstein S. (2018) , *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.812

U deset godina nakon smrti do 1990. Titov je grob , Kuću cvijeća posjetilo 14 miliona ljudi , poput kakve hodočasničke destinacije. U mitološkom oanteonu socijalističke Jugoslavije prvih godina nakon smrti Josip Broz Tito nije imao konkurencije : njegov kult se i dalje njegovao , u nekim aspektima čak i više nego za života. Titov kult u Jugoslaviji i svijetu za njegova je života budio osjećaje u rasponu od ponosa do prezira, a tako se nastavilo i nakon njegove smrti.⁸⁸

Titovom smrću nestao je vrhovni autoritet i ključna osoba partijske države , što je 1980-tih dovelo , do osamostaljivanja republičkih partija, čime je Jugoslavija, prema nekim autorima, na određeni način postala labava federacija partijskih država (iako su te partijske elite i dalje osiguravale cjelovitost Jugoslavije). Tito je ostavio paralizirani sistem , kojem je najveća slabost bila u tome što sam sebe nije mogao popravljati. Put prema raspadu Federacije i za Titova života , a pogotovo poslije njegove smrti . bio je otvoren, bez mogućnosti za uzajamno razumijevanje i sporazum.

Proces Titove demistifikacije, pa i detronizacije , počeo je u Jugoslaviji 1981. Svakovrsna kriza, politička i ekonomska, poticala je propitivanje, pa i postupno rušenje slike Josipa Broza Tita kreirane po mjeri partijskih komiteta, jer se ona pokazala umjetno stvorenom i zapravo lažnom. Demistifikaciju/detronizaciju započeo je Vladimir Dedijer, čovjek koji je dijelom zaslužan za stvaranje Titove karizme , pa i kulta ličnosti. Dedijer je 1953. Objavio vrlo dobru Titovu biografiju, a 1981. Objavio je drugi svezak , nazvavši ga Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita II. Osnovna želja mu je bila da prikaže Tita kao velikog čovjeka kojem se divio , a koji se skrivao ispod spomenika što mu je još za života podignut. Dedijer je dakle s jedne strane polako počeo vraćati Tita iz mita u realnost. Represivni aparat više nije bio toliko jak da knjigu zabrani pa su se Dedijerovi armijski oponenti morali zadovoljiti zabranom otkupa knjige za vojne knjižnice.

Dogmatici su , nadajući se da će spriječiti „udare“ na Tita poput Dedijerova , 1984. Isforsirali donošenje tzv. Zakona o upotrebi imena i lika Josipa Broza Tita , što je zapravo bila represivna mjera kojom se , među ostalim, posve arbitrarno kažnjavalo „ vrijeđanje i omalovažavanje Titova imena i djela“. To nije spriječilo slobodnomisleće pojedince da o Titu izriču kritične opaske.

Dobrica Ćosić jedan od najžešćih kritičara titoizma još od kraja 1960-tih (uglavnom s pozicija srpskog nacionalizma) doživljavao je ustav iz 1974. Kao Titovo djelo, nekakvu „titovinu“, pa je njegovo rušenje 1989. Doživljavao kao nastup slobode „ koja će raznijeti

---

⁸⁸ Prema Goldstein I., Goldstein S. (2018) , *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.817

titovinu isto onako kako je i pregazila kraljevinu“, a „titovsku anarhiju i titovski raskol u srpskom društvu smijenit će poredak slobode i civilizacijske kohezije i reda“.Ćosićeve riječi najavljuju Slobodana Miloševića: one su tek puko parolašenje u kojem su neki Srbi potkraj 1980-tih vidjeli viziju bolje budućnosti, u kojoj su misionari poput Ćosića tvrdili da znaju put do nje.U procesu urušavanja Titova kulta uistinu je bio ključan dolazak Slobodana Miloševića na vlast 1987. Milošević je iskoristio Titovo naslijeđe za osvajanje vlasti, a potom Tita posve detronizirao.Od kraja 1980-tih Ćosić je otvoreno isticao kako „, detitoizacija za srpski narod postaje imperativ, pitanje života i smrti“. ⁸⁹

Kako su protjecale 1980-te, percepcija Tita u dijelu jugoslavenske javnosti, ponajprije u srpskoj, bija je sve negativnija: do kraja desetljeća doživljavao je kao izvor svega zla, već je bio opisivan kao „, pohlepan , tašt , lažljiv“.Na dijelu je bio proces potpuna osporavanja Josipa Broza Tita , čak su ga nacionalno jednostrani i pristrani kritičari demonizirali i kriminalizirali.Dekonstrukcija njegova mita bila je uvod u negaciju bratstva i jedinstva i antifašizma, upregnuta u govor mržnje koji se sve više širio javnim prostorom i zlosutno najvaljivao ratove početkom 1990-tih.⁹⁰

Dana 4. Maja 1990, na desetu godišnjicu Titove smrti, u Beogradu su održane prve antititovske i antikomunističke demonstracije na kojima je oko hiljadu ljudi, uglavnom predstavnika Srpskog omladinskog bloka i Srpske narodne obnove i podmlatka Radikalne stranke izvikivalo parole „,Dole titoisti“, „, Brozosaurusi napolje“, „,Tito Čaušesku“, „,Tito ustaša“, te se pozivalo na rušenje Kuće cvijeća.Beogradska „,Politika“, tada žestoki glasogovornik Miloševićeva pokreta, toga je dana , povodom godišnjice Titove smrti zaključila: „, *Danas je gotovo sasvim mrtav mit o Josipu Brozu Titu kao velikanu iz čije su političke radionice uvek i neopozivo izlazila samo veličanstvena ostavarenja*“⁹¹.

Bili su to trenuci kada je Miloševićev pokret bio na vrhuncu, a Jugoslavija je umirala.Tito je za narode Jugoslavije bio neupitni autoritet koji je garantovao sigurnost i zajedništvo po uzoru na , patrijarhalnog oca „,velike porodice“.Događaji koji su uslijedili nedugo poslije njegove smrti složenost i idilu te „,velike porodice“ dovodi u pitanje.Jedino veliko što je moglo da postoji nakon njegove smrti i na čemu se radilo možda čak i prije smrti samoga vođe –Tita jeste Velika Srbija , neuređenost i urušavanje komunističkog sistema donijelo je katastrofalne posljedice i velike podjele na području bivše Jugoslavije. U zemlji u kojoj su vjera i vjerske procesije bile potisnute u drugi plan i marginalizirane, svečanosti posvećene kultu ličnosti

---

⁸⁹ Goldstein I., Goldstein S. (2018) , *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.815

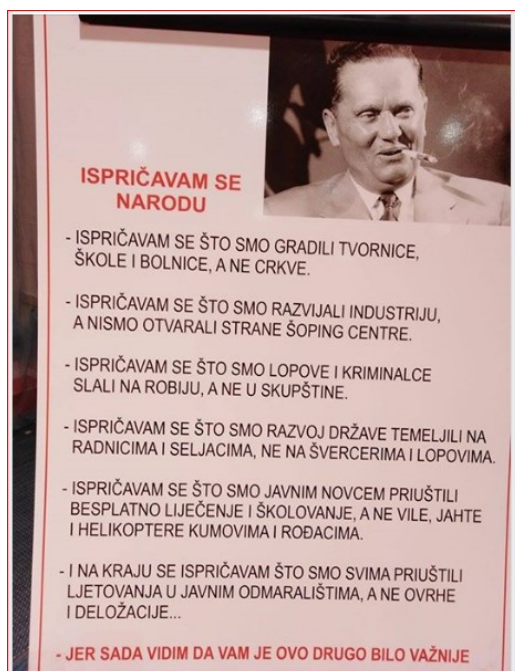
⁹⁰ Goldstein I., Goldstein S. (2018) , *Tito* , Akademska knjiga, Novi Sad , str.819

⁹¹ Isto Goldstein I., Goldstein S. (2018) , str.819

dobivale su središnje mjesto.u godinama koje slijede nakon Titove smrti , upravo sve vjerske netrepeljivosti će izaći na vidjelo , nažalost kobno po muslimanski narod.Te netrepeljivosti će rezultirati ratom koji se vodio na području bivše Jugoslavije i genocidom nad muslimanskim narodom u Srebrenici i brojnim žrtvama širom države.

Negativnosti o Titu bile su 40 godina „gurane po tepih“, postupno su od njegove smrti pa do kraja osamdesetih, dobivale pravo javnosti.Često su te negativnosti dobivala veće proporcije nego što su uistinu bile , jer su ih promovirale nacionalističke snage.Tako se stavovi o Josipu Brozu Titu i danas , više od 120 godin nakon njegova rođenja i dalje ošto razlikuju : najčešće se od jednog ekstrema – bespogovornog veličanja, ide u drugi – omalovažavanje i osuđivanje.Pojaava interneta i društvenih mreža nisu zanemarile Titovo postojanje, Facebook kao najpopularnija društvena mreža , koja je pogodna za iznošenje raznih mišljenja ,a među njima i političkih postala je platforma na kojoj se iznose stavovi o Titu i Jugoslaviji .Često su tu prisutne grupe koje „ vraćaju stari duh bratstva i jedinstva“ , negativni komentari su česti , ali i ima i veliki broj „jugonostalgičara“ , koji ne odobravaju bilo kakve negativne komentare o bivšoj državi zajedno sa njenim vođom.

Internetom je krajem 2014. Kružio sljedeći tekst sa istaknutom Titovom slikom⁹²:

Slika 24.

⁹² Slika preuzeta sa web-stranice Hrvatske pravice <https://hrvatskepraviceblog.wordpress.com/2019/05/16/yugo-nostalgicarske-zablude/> (pristupano 22.7.2019.)

U Hrvatskoj se 1990- tih organizuju manifestacije na kojima se traži ukidanje imena zagrebačkog Trga maršala Tita, a tek 2017. Godine Trg se preimenovao u Trg Republike Hrvatske. U Sarajevu glavna šetnica nosi ime po Josipu Brozu Titu, Titova ulica.⁹³

Slika 25.

Neosporno je i da nakon njegove vladavine i raspada Jugoslavije ima onih koji i dalje veličaju njegov kult ličnosti . Prisutni su i dalje trgovine, ulice i objekti koje nose njegovo ime , a česta su i umjetnička djela koja vraćaju spomen na Tita. Još će dugo naše razumijevanje onoga što je Tito bio i što je činio biti podijeljeno, ta mišljenja nužno će biti povezana sa onim što je bilo u toku i poslije njegove vladavine i života.

---

⁹³ Slika preuzeta sa web-stranice Foursquare <https://foursquare.com/v/titova-ulica/4ff8b93ac4b07fe946dbf379/photos> (pristupano 22.7.2019.)

3.3. Benito Mussolini-Biografija – dolazak na vlast

Benito Amilcare Andrea Mussolini (29.07.1883. – 28.04.1945.) je bio talijanski političar, vođa Fašističke stranke, premijer i diktator Italije od 1922. do 1943. godine. Pripada skupini najgorih diktatora 20. stoljeća. Poznatiji je samo po prezimenu Mussolini ili kao “duce” – titula fašističkog vođe. Benito Amilcare Andrea Mussolini je rođen 29. srpnja 1883. godine u Doviji di Predappiao (talijanska provincija Forlì-Cesena). Odrastao u radničkoj obitelji i vjerojatno pod majčinim utjecajem se školovao za učitelja.

Slika 26.

Mussolinijevi roditelji .Rosa Mussolini učiteljica u seoskoj školi, bila je pobožna katolkinja koja je insistirala na tome da njezin sin bude kršten. Alessandro Mussolini seoski kovač , bio je revni socijalist mangiapreti („žderač svećenika“) koji je insistirao na tome da mu se daju imena poznatih revolucionarnih ličnosti.⁹⁴

Tražeci posao 1902. je završio u Švicarskoj. Tu je uhićen radi skitnje i protjeran natrag u Italiju. U tim mlađim danima zanosi se i sudjeluje u socijalističkom pokretu. U slobodno vrijeme piše pjesme i novele, a prehranjuje se radeći u socijalističkoj novinskoj redakciji “La Lotta di Classe” (Klasna borba). 1911. godine se nastanjuje u Milanu i istupa kao gorljivi pacifist i socijalist. Od 1913. radi kao urednik socijalističkih novina “Avanti“. Već se mu u tim “socijalističkim” danima javlja ideja da se svi komunisti moraju ujediniti, stvoriti neslomljivi savez fascio. Kada u ljeto 1914. izbija Prvi svjetski rat Mussolini se zalaže protiv talijanskog sudjelovanja jer se po njegovom mišljenju jedino treba desiti klasni rat. U

⁹⁴ Slika preuzeta iz knjige „ Mussolini – Noviživot“, Nicjolas Farell str.233

studenom 1914. Mussolini pokreće novine “*Il Popolo d’Italia*” i pokret “*Fasci d’Azione Rivoluzionaria*“. Upravo se tu desio zanimljivi preokret. Mussolini od pacifista postaje zagovaratelj rata smatrajući da će taj veliki sukob srušiti tadašnje društvo i da će on isplivati na vrh. Zastupa ideju da Talijani moraju ratovati na strani Antante i 1915. dobrovoljno odlazi u rat. Ranjen je tijekom vježbanja s granatama i 1917. napušta vojsku. Ponovno se posvećuje radu u “*Il Popolo d’Italia*“. U svojim novinskim istupima traži od saveznika da se pridrže obećanja iz Londonskog ugovora.

Talijani su iz Prvog svjetskog rata izašli na strani pobjednika. Tijekom rata su mobilizirali preko 5,5 milijuna vojnika od kojih je oko 650.000 poginulo, oko 600.000 zarobljeno ili nestalo i oko 950.000 ranjeno. Talijanskog gospodarstvo je i prije rata bilo slabo i pretežno poljoprivredno. Osobito se vidjela razlika između talijanskog sjevera i juga. Jug je bio nerazvijen, dok je sjever bio djelomično industrijaliziran. Upravo je sjeverni dio Italije i stradao u ratu. Vojnici su nakon rata ostali bez posla i uz sveopće ratne gubitke Italija je bila u krizi. Zato su njihova očekivanja na Versajskoj mirovnoj konferenciji bila maksimalna. Na njihovo zaprepaštenje i žalost nisu dobili praktički ništa. Mussolini je nakon neuspješnih versajskih pregovora žestoko napadao kralja Vittoria Orlanda. Njegova stajališta se mijenjaju i sve više traži da vlast ima odlučan pojedinac, dovoljno snažan da vlada čvrstom rukom i makne sve protivnike. U ožujku 1919. godine u Milanu Mussolini na skupu revolucionarnih socijalista, bivših vojnika i futurista osniva “*Fasci Italiani di Combattimento*” – Fašističke borbene odrede. Osniva političku stranku s idejom da Italiji vrati staru slavu kakvu su nekad imali Rimljani. Tu još više ističe simbol “*fascio*” (svežanj pruća sa sjekirom) koji su nosili rimski liktori. Simbol “*fascio*” označava uniju, neslomljivi savez. Mussolini je bio karizmatični govornik koji je lako probudio razočarani talijanski duh. Napadao je kralja, komunisti i liberale. Na izborima 1919. nisu uspjeli, ali su u sljedećim godinama diljem ruralne Italije stjecali pristaše. Jurišni odredi su se odmah pokazali kao privatna vojska, bili su lokalno organizirani i međusobno povezani. Biviši vojnici su koristili svoje znanje kako bi fizički napali protivnike, uništavali njihove urede te palili letke i novine. Fašistički pokret se dopao talijanskim kapitalistima koji su u njemu vidjeli spasitelje od revolucionarnih radnika. Izdašno su pomagali Mussolinija.

1922. fašistički pokret je već toliko ojačao da su prijetili preuzimanjem vlasti. Na velikom fašističkom skupu u Napulju Mussolini je 24. listopada zatražio da mu se preda vlast, jer će inače poslati “*jurišnike*” na Rim. U sljedećih nekoliko dana iz Napulja je krenulo 40.000 fašista u poznati “*marš na Rim*“. Kralj je 31. listopada pozvao u Rim i povjerio mu sastavljanje nove vlade. Mussolini je kao premijer imao ovlasti da fašističke odrede službeno

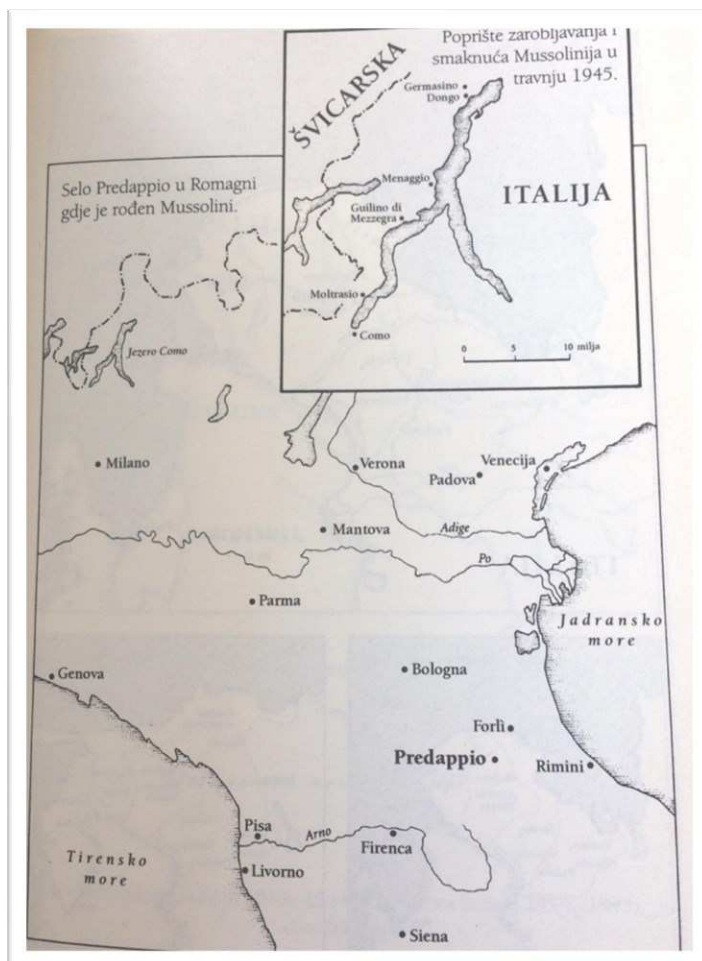
zaduži za čuvanje nacionalne sigurnosti, dok je to praktički značilo da mogu uništiti neistomišljenike.

Dok su fašisti ubijali političke protivnike i u potpunosti zavladao političkom situacijom 1924. godine su organizirani parlamentarni izbori. Fašisti su izborili 65% glasova. Najveći protivnik fašista Matteotti je javno istupio i optužio Mussolinija za sramotno namještanje izbora. Matteotti je uskoro ubijen i zbog toga se diljem Italije prosvjedovalo. U siječnju 1925. godine Mussolini odlučuje preuzeti svu vlast u svoje ruke. Zabranjuje sve druge stranke i brutalno se obračunava s komunistima. Italija i nadalje ostaje kraljevina, ali kralj je bio samo marioneta u Mussolinijevim rukama. Fašisti se trude talijanizirati područja koja su dobili nakon rata, a one koji se odupiru protjeruju ili ubijaju. Talijanizacija ide toliko daleko da se uz uvođenje talijanskog jezika drugi narodi moraju i preimenovati (moraju uzeti talijanska imena). Talijani su pritiscima ipak uspjeli uzeti većini priobalnih teritorija od Kraljevine SHS, ali njihovi imperijalni apetiti su bili daleko veći. Mussolini potiče javne radove na kojima zapošljava do tada nezaposlene i otvara vojnu industriju u kojoj se priprema tehnika za nova talijanska osvajanja. 1935. godine kreću u osvajanje Etiopije, a 1939. napada Albaniju.

U svojim idejama se približio Hitleru i 1936. zajedno stvaraju Osovinu Rim – Berlin (temelj za budući Trojni pakt). Sljedeće godine s Japanom stvaraju Antikominternu pakt sa željom da iskorijene komunizam u svijetu. Mussolini vlada totalitarno i potiče kult ličnosti. Upravlja Italijom vješto koristeći propagandu – sam bira urednike novina. Tijekom 1930-ih dopušta na više lokacija kampove za ustaše koji bi trebali teroristički napadati Kraljevinu Jugoslaviju. Izbijanjem Drugog svjetskog rata Mussolini čeka da Hitler razbije Zapadnu Europu i tek 10. lipnja 1940. stupa u rat. Neuspješno napada Grčku i Britance u Egiptu te tako prisiljava Hitlera da ubaci njemačke postrojbe na to područje. Djelomično kontroliraju područje NDH i svojim postrojbama sudjeluju u njemačkim akcijama. Nakon sloma Afričke armije i iskrcavanja saveznika na Siciliji u srpnju 1943. godine Talijanima postaje kristalno jasno da se Mussoliniju bliži kraj. Opet od puno obećanja nisu dobili ništa. Zbačen je s vlasti (25.8.) i zatvoren u kućni pritvor. U rujnu su ga “spasili” njemački padobranci u čuvenoj akciji potpukovnika Skorzenyija.

Na sjeveru Italije osniva Talijansku socijalnu republiku (*Repubblica Sociale Italiana*) i Mussolini postaje direktna marioneta Hitlera. Talijani su potpisali primirje sa Saveznicima, ali njemačke snage pružaju žestok otpor Saveznicima pri osvajanju Italije. Sjeverni talijanski gradovi su oslobođeni tek u travnju 1945. godine. Mussolini preobučen u njemačkog vojnika pokušava pobjeći u Švicarsku, ali su ga uhvatili talijanski partizani (27.4.1945.). Sljedećeg

dana je streljan zajedno s ljubavnicom Clarom Petacci u blizini jezera Como. Tijela su im prebačena u Milano gdje su naglavačke obješeni klavirskom žicom kako bi ih se javno ismijalo (navodno je Petacci suknja pala preko glave, pa je neka žena morala zavezati suknju za noge). Tijela su ispljuvana, izudarana i na kraju pokopana u neoznačene grobove nedaleko Milana. Njegove su ostatke 1946. ukrali neofašisti. 1957. sahranjen je u obiteljsku grobnicu u Predappiu.⁹⁵

Slika 28.

Karta sela Predappio u Romagni gdje je rođen Mussolini i manja karta poprište zarobljavanja i smaknuća Mussolinija u aprilu 1945. godine

⁹⁵ Biografija preuzeta sa Hrvatski povijesni portal <http://povijest.net/2018/?p=2470> (pristupano 18.9.2019)

3.3.1. Kult ličnosti Benita Mussolinija

Mussolini je bio jedna od ličnosti o kojima se najviše govorilo u njegovo vrijeme , a većina toga što se govorilo išlo mu je u prilog. Papa Pio XI. Nazvao ga je čovjekom „ koga je poslala providnost „ da spasi Italiju , američki veleposlanik u Rimu, Washburn Child , „najvećom ličnošću svoje sredine i vremena“, a Churchill „rimskim genijem“.No povijest pišu pobjednici i čim je Mussolini postao gubitnik, zagantovano mu je mjesto jednog od najvećih negativaca u povijesti.⁹⁶

Mussolini je složena donekle morbidna ličnost , osoba koja nije nikada mogla uskladiti ambicije sa mogućnostima. On je za sebe govorio da je „un apostolo di violenza“ – apostol nasilja- došao je na čelo mnogoljudne zemlje kada je doživljavala duboke unutrašnje krize. Rijetko se u modernoj historiji duže održala na vlasti tako kontroverzna ličnost kakav je bio Mussolini. U politički život ušao je kao gorljiv socijalista i ubijeđeni marksista, da bi se kroz noć preobrazio u tvorca najreakcionarnije ideologije koja je svoj put do vlasti krčila batinama i nasiljem i istim se metodama održavala. Mussolini je sebe identificirao sa režimom i državom po uzoru na Louisa XIV : fašizam , to sam ja. Tako je i djelovao . On je htio da vodi novu ekonomsku politiku da bi stvorio moćnu oružanu silu, da krene u pohod za obnovu nekadašnje veličine Rima. Vjerovao je u svoju veličinu koja će ga dovesti do cilja da ostvari san života- da pokaže u ratu da je vojnički genije. I zaista njegova politika je dovela do rata , ali rat ga je doveo do propasti .⁹⁷

Zločini evropskih diktatora sredine dvadesetog vijeka bili su toliko veliki da ljudi po inerciji pretpostavljaju da su njihovi izvršioци morali u nekom smislu biti ljudi. A ustvari , samo se za Benita Musolinija, italijanskog diktatora, Dučea, najmanjeg zločinca, može reći da je patio od ozbiljne bolesti. Depresija nije spriječila Musolinija da dođe na vlast 1922. godine kada mu je tek bilo trideset devet i da na položaju ostane preko dvadeset godina, uprkos periodima nervoze. Musolini je u početku vladao po dogovoru svojih fašista i crkve , zajednice poslovnih ljudi, vojske i birokratske elite. Postepeno je sagradio kult ličnosti, koji mu je , nakon pobjede u Abisinijskom ratu 1935-1936. Godine , obezbjedio dominantnu poziciju. Nikada nije uključio kralja Vikotra Emanuala III u rat 1940. Godine i moćni ljudi su bili protiv onoga što

---

⁹⁶ Matić, M. (1998) - *Mit i politika* , FPN, Čigoja, Beograd, str.33

⁹⁷ Hibbert C. (1977) - *Mussolini-uspon i pad fašizma*, Alfa, Zagreb , str. 7-8

su mnogi vidjeli kao ličnu i nepromišljenu avanturu. Ipak, do 1940. godine Mussolini je sam vladao Italijom. Oholost se mogla vidjeti u svakom postupku. Veliko fašističko vijeće, Senat, komora.... i korporacija, savjet ministara: sve je to bila varka .

Važno je otkriti i objasniti kako je Mussolini uspio da formira kult ličnosti i na koji način je koristio plakate , fotografije i druge alata vizualne komunikacije u tu svrhu. Znamo da Mussolini nije bio dosljedan u svojim političkim opredjeljenjima , a ipak uspio je da se nametne masama , pa ćemo otkriti i kako .

Slika 29.

Mussolinijev poster iz 1930- te godine⁹⁸

Mišljenja među autorima su podijeljena neki smatraju da su društvene prilike omogućile Mussoliniju dolazak na vlast, zaključuje se i da je u Italiji po završetku rata zavladao moralna kriza i socijalna konfuzija , te da su takve društvene prilike bile povoljne da Mussolini stupi u akciju olakšanu blagonaklonim stavom bogatijih slojeva stanovništva. Smatra se da je način na koji je vladao Mussolini bio vrlo brižljivo isplaniran , sa ciljem da se od njega napravi čovjek višeg reda. Gotovo božanstvo. Od 1933. Njegova se titula morala pisati krupnim slovima- DUCE, a oni koji su bili primani u njegovu kancelariju u Palazzo Venecia , morali su protrčati posljednjih dvadeset metara pri dolasku ka njegovom stolu prije no što ga pozdrave, to je postao običaj koji su morali poštovati čak i admirali i generali.⁹⁹

⁹⁸Slika preuzeta sa web-stranice https://www.reddit.com/r/PropagandaPosters/comments/4pirgi/mussolini_poster_italy_1930s (Reddit pristupano 19.7.2019.)

⁹⁹ Mack Smith, D. (1980) : *Mussolinijevo Rimsko carstvo* , Globus , Zagreb, str.204

Slika 30. Mussolinijev poster sa natpisom DUCE- „vođa“¹⁰⁰

Slika 31.

Mussolini u svome golemom uredu u Palazzo Venezia 1931. Gdje je zahtjevao tišinu, ako bi čuo zvuk muhe, pozvao bi svojega vratara da mu donese muholovku.¹⁰¹

¹⁰⁰ Slika preuzeta sa aplikacije Pinterest www.pinterest.com (pristupano 24.7.2019)

¹⁰¹ Slika preuzeta iz knjige – Farrell N. (2008) -*Mussolini-novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 297

Palazzo di Venezia iz petnaestog stoljeća , koji slični utvrđi , bio je u Sala del Mappamondo , nazvanoj tako zato jer se u njoj držao prvi globus svijeta.Dvorana je bila na prvom spratu, golema i prostrana- osamnaest metara duga , dvanaest metara široka i dvanaest metara visoka.Osim velikog stola na dnu dvorane , za kojim je Mussolini radio, te nekoliko stolaca i druga dva stola u blizini , nije bilo drugog namještaja.Mussolini je držao svoj sto u pomnom redu.Uvijek se služio istim naoštrenim perom i istom vrstom crvene i plave olovke Faber za pisanje komentara ili korekcija mnoštva pisanog materijala koji je prekrivao njegov stol.Vodio je evidenciju o svemu što je prekrivalo njegov stol, čak i o pozivnicama.¹⁰²Musolini je smatrao da Italijane treba učiti da budu jaki, a ne slabići , da uvijek budu spremni na rat.Posebno se zalagao za obrazovanje i imao je posebno mišljenje o italijanskoj djeci.Musolini je prikazan na plakatima kako u naručju drži dijete koje desnu ruku drži podignutu na način na koji su se fašisti pozdravljali, što je bio običaj pozdravljanja u starom Rimu.

Slika 32. Slika nam poručuje Musolinijevu ljubav prema djeci, ali u stvarnosti situacija baš i nije bila naklonjena djeci, jer znamo u kakvim je razaranjima učestvovao ovaj vođa i da djeca nisu bila lišena stradanja

¹⁰² Farrell N. (2008) -*Mussolini-novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 256

Benito Mussolini prikazivan je na fotografijama u različitim situacijama : kako upravlja avionom , pliva kao šampion ili kako predaje na akademijama .Mussolini je prikazivan da karakterističnim stavom, pri čemu mu je pogled usmjeren u stranu, pritom obučen u vojnu uniformu , čijim oblačenjem želi da personifikuje moć i vlast.Na odjeći , šljemovima i slično istican je orao raširenih krila koji predstavlja simbol fašizma.Na portretima Duceove crte lica su prikazane veoma oštro , čime se postiže efekat čvrstine i ozbiljnosti.

Slika 33.¹⁰³

Mussolini je smatrao da fašizam može od mase da stvori zajednicu koja će živjeti u hijerarhiji.Smatrao je da je masa samo stado ovaca dokle god je ona neorganizovana.Poseban odnos je imao prema starom Rimu kao nekadašnjoj imperiji.Želio je da od Italije napravi imperiju , tako na jednom plakatu piše: „ Italija konačno ima svoju imperiju“.Na toj slici Mussolini je prikazan u uniformi sa podignutom rukom, kako radosno pozdravlja, a iza njega je iscrtana karta Afrike , u čijoj je unutrašnjosti masa.

---

¹⁰³ Slika preuzeta sa web-stranice Les totalitarismes <https://lewebpedagogique.com/epitotalitarismes/2017/03/17/vincere-e-vinceremo> (pristupano 28.7.2019)

Slika 34.

Mussolini pozdravlja masu na Piazzzi della Vitoria u Genovi u martu 1938.godine.Njegova je popularnost u Italiji tokom tridesetih godina u Italiji bila iznimna¹⁰⁴

Slika 35.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Slika preuzeta iz knjige – Farell N. (2008) -*Mussolini-novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 298

¹⁰⁵ Slika preuzeta sa web-stranice Les totalitarismes <https://lewebpedagogique.com/epitotalitarismes/category/la-dittatura-fascista-in-italia/la-propaganda-fascista> (pristupano 29.7.2019)

Kao poseban primjer u kreiranju Mussolinijevog kulta ličnosti može se navesti i plakat za koji je 1933. Godine Ksanti uradio fotomontažu. Na ovom plakatu Mussolinijev kaput je satkan od ljudskih figura, a slova „SI“ su od novinskih fotografija i riječi, također fotomontaža. U osnovi ideologije za koju se zalagao Mussolini bilo je nasilje, a uz ova obilježja ide i ideja vodilja koja neprestano priziva veličinu države i širenje njenih teritorija na svjetskim prostranstvima.

Slika 36.

Godine 1934. čak je i Cole Porter pisao o njemu u svome hitu „You're the Tops“ („Ti si najveći“), koji je glasio *You're the tops! You're the Great Houdini! You're the tops! You're Mussolini!*. Jedan je vrh na talijanskoj strani Mont Blanca bio preimenovan u Monte Mussolini kao i jedna ruža gotovo crne boje koja je dobila ime po njemu.

Channon koji je 1926. Godine slušao Mussolinija kako drži govor, napisao je, a njegov je „gladak govor“ držao publiku „začaranom“, dodajući: „Pružio mi je više uzbuđenja od intervjua s papom“. Mussolinijev ugled je bio fenomenalan, dana 29. novembra 1932. Morning Post je rekao da, odobravamo li diktaturu ili ne, ono što je Mussolini postigao u Italiji bilo „čudesno“, dodajući: „Povijest će, gledajući ponovno rođenje Italije koje je započelo u septembru 1922. Godine, upisati ime Mussolini među imena najplementijih Rimljana koji su ikad postojali“. Samo u fašističkim godinama Mussolini je primio 220 000 pisama. U prosjeku je primao 30 000 – 40 000 pisama mjesečno. Da bi se nosio sa tom poplavom pisama Mussolinijeva *segretaria particolare* (privatni ured) zapošljavala je na desetke ljudi.

3.3.2.Kraj kulta ličnosti

Pred kraj 1942.godine Musolinija su sustigli problemi sa mentalnim zdravljem.Za par mjeseci izgubio je četvrtinu tjelesne težine, ne samo zbog starih tegoba od čira , već i od duboko ukorijenjene depresije.Sve bombastično je nestalo; sve rezerve hrabrosti i snage su se potrošile.Aprila 1943.godine na putu za Njemačku, doživio je još jednu zdravstvenu krizu , imao je jake bolove u stomaku i patio je od nesanice, nesumnjivo ogorčen činjenicom da je Italija, očigledno, bila na putu da izgubi rat.Postao je jako nervozan,brzo je govorio, a autoritet mu je slabio.Jula 1943. Godine njegovi sunarodnici Italijani su ga zatvorili na ostrvu Ponca, zatim su ga prebacili u bazu mornarice na Sardiniji, a u avgustu u jedan skijaški centar.

Nakon predaje Italije u septembru, Musolinija je spasio njemački SS jedriličarski tim koji ga je otpremio u Minhen.Njemaci su ga potom vratili u Italiju i postavili ga za marionetskog diktatora onoga što je ostalo od Italijanske socijalne republike.Italijanski partizani su ga uhvatili i ubili u blizini jezera Komo; njegovo tijelo su ubacili u zadnji dio kamiona i odvezli u Milano, gdje je 29.aprila 1945.godine zajedno sa svojom ljubavnicom obješen naglavačke na trgu Pjacale Loreto, na kojem je petnaest italijanskih partizana streljano avgusta 1944.godine.Musolini je, navodno imao noćne more sa slikama o svojoj mnogo drugačijoj smrti, koje su , očigledno , bile pogrešne.Grandiozan je bio njegov strah da će ga , ako ga Amerikanci budu uhvatili , odvesti u Sjedinjene Države i suditi mu u Medison Skver Gardenu u Njujorku ,, kao zvjeri u kavezu ,,Tada je njegov bijeg od stvarnosti postao kompletan.

Imperija koju je Mussolini poleo graditi 1922. Godine kad je u Italiji „maršem na Rim „ preuzeo vlast , netsala je 1943. Godine u jeku rata , ovo je bio početak kraja Mussolinijeve vladavine , što se odrazilo i na njegovo pojavljivanje i na narušavanje i kraj kulta ličnosti.

Kada je 25.jula 1943. Godine putem radija emitovana službena vijest da se Mussoloni predao , u Rimu je došlo do masovnih antifašističkih demonstracija.Sve što je imalo veze sa Mussolinijem je uništavano , od fašističkih amblema do Mussolinijevih kipova.Mussolini je do 1945. Godine formalno bio predsjednik vlade na sjeveru Italije koja je trajala 600 dana , čije je sjedište bilo na jezeru Garda.Mussolini i njegova ljubavnica Klara Petaći završili su tako što su ih partizani strijeljali u blizini jezera Komo , a potom njihova tijela , s tijelima nekoliko fašista, prebacili do trga Loreto u Milanu , gdje su ih objesili da vise naopačke.Njihova tijela su bila izvrgnuta pljuvanju i pucnjevima mase koja se okupila oko tih

leševa. Mussolini je sahranjen na tajnom mjestu, ali je leš predan porodici Mussolini 1957. Godine, koja ga je prenijela u porodičnu grobnicu u Predapiju.

Slika 37.

1945: Mussolini, njegova ljubavnica Claretta Petacci i fašistički čelnici, uključujući Anchillea Staracea i Nicolu Bombaccija, bivšeg čelnika, obješeni za noge s greda benzinske postaje na Piazzale Loreto.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Slika preuzeta iz knjige – Farrell N. (2008) -*Mussolini-novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 297

3.4. Adolf Hitler-Biografija- dolazak na vlast

Adolf Hitler (1889. – 1945.) odrastao je u obitelji dominantnog oca i religiozne majke, kao četvrto od šestoro djece. U djetinjstvu je ostao upamćen kao samotnjak, bio je povučen i bez prijatelja. U srednjoškolskoj dobi došao je u sukob s konzervativnim ocem Aloisem, koji nije mogao tolerirati umjetničke ambicije svog sina. Poslije smrti majke Klare, mladi se Hitler zaputio u Beč kako bi se upisao na Umjetničku akademiju, što mu nije pošlo za rukom. Gotovo šest godina Hitler je proveo u Beču na samim marginama društva; preživljavao je crtajući razglednice i povremeno obavljajući fizičke poslove. U to vrijeme, pod različitim ideološkim utjecajima, počinje formirati nacionalsocijalističke zamisli o germanskoj rasnoj i političkoj nadmoći. Tijekom Prvog svjetskog rata služi u njemačkoj vojsci, gdje je ranjen i odlikovan za zasluge na bojištu. Nakon 1918. započinje Hitlerov politički uspon koji će ga 1933. godine dovesti na čelo Njemačke.¹⁰⁷

Popularna je pretpostavka da uzrok ludila Adolfa Hitlera leži djelomično u ogromnom broju počinjenih zločina, ali vjerovatno i u njegovom stilu ili makar retoričkom stilu, o čemu svjedoče njegovi govori na ogromnim skupovima u Nirnbergu zabilježeni u filmskim žurnalima. On liči na ludaka koji bunca. U stari, ovi snimci nas obmanjuju : njegov retorički kapacitet je bio ogroman i mogao je da govori sasvim tiho, čak i blago. Hitler je znao da bude uljudan i da se lijepo ophodi. Krio je svoje bjesove. Mnogi ljudi koji su gledali vrlo realistični njemački film „Pad“ , prikazan u Britaniji 2005. Godine , u kojem se prate Hitlerovi posljednji dani u bunkeru u Berlinu , bili su iznenađeni što pred sobom ne vide čudovište.

Hitler je zaista povremeno imao ludačke izlive bjesa , ali sa medicinske tačke gledišta mentalno oboljenje se dijagnostikuje samo onda kada je zbog takvog mentalnog stanja pacijenta na izvjestan način nekompetentan , a u Hitlerovom slučaju bi bilo nemoguće tvrditi da je on zbog svoga mentalnog sklopa kako god ga tumačili , bio nekompetentan. Upravo je suprotno. On se uzdigao do vlasti , a potom je svu tu vlast prigrabio za sebe uz pomoć briljantnih i pažljivo osmišljenih planova i samodiscipline.

Svjetska kriza koja je započela 1929. Godine u Sjedinjenim Američkim Državama , kada je Njujorška berza iznenada krahirala, snažno je pogodila Njemačku, posebno 1931. Godine. U tom teškom ekonomskom trenutku Hitler je vidio priliku da iskoristi nerazumno insistiranje savznika na daljnjem plaćanju ratne odštete. Počeo je sa savršenom vještinom da ih koristi. Alan Bulok je u jednoj biografiji o Hitleru napisao: „ Godine 1930. Raspoloženje velikog dijela njemačkog naroda moglo se okarakterizirati riječima – preziranje . Hitler, koji

---

¹⁰⁷ Biografija preuzeta sa Hrvatski povijesni portal <http://povijest.net/2018/?p=1582> , (pristupano 1.6.2019.)

je i sam u sopstvenom karakteru krio nepresušni izvor prezrenja , ponudio je niz meta na koje će se srušiti krivica za svu postojeću nesreću.“ Lista je bila dugačka , a prvi na njoj su bili saveznici (posebno Francuzi), ratna odšteta , Vajmarska Republika , finansijski špekulanti , krupni kapital , komunisti i iznad svega Jevreji.Mrznja prema Versajskom sporazumu širila se Njemačkom . Na osnovu tih tačaka , tri miliona Njemaca je još uvijek živjelo u Poljskoj , Čehoslovačkoj i Austriji , dok Austriji nije bilo dozvoljeno ujedinjenje sa Njemačkom.

Hitler je proračunao da je najsigurniji put o moći –zadržati na vlasti tadašnjeg slabašnog predsjednika u godinama , Paula Hindenburga . Maršal Hindenburg je nekako nezasluzeno , po završetku Prvog svjetskog rata , proglašen ratnim herojem , te postao predsjednik Njemačke 1925. Godine , iako je već tada bio u godinama i nije mnogo vjerovao u ideju demokratske republike . Hitler je uvidio da može da iskoristi ustav (pa je Hindenburg dobio znatna ovlaštenja) tako što će uz pomoć oružanih snaga zaustaviti opoziciju i ukinuti i sam ustav. Hitlerova strategija sastojala se u tome da iskoristi uticaj koji Hindenburg ima nad njemačkom vojskom i zadrži je na svojoj strani sve dok na legalan način ne bude preuzimao vlast od fizički nemoćnog predsjednika.

Do kraja 1932. Godine Hindenburg je pod pritiskom industrijalaca i bankara dozvolio Hitleru da postane kancelar . Hindenburgov sin Oskar se sastao sa Hitlerom i ovaj ga je pridobio za sebe . Zatim , 4. Januara 1933. Godine Franc fon Papen , bivši kancelar sastao se sa Hitlerom i sklopio sa njim dogovor, a onda ubjedio Hindenburga da treba da ga podrži . Hitler bi bio kancelar , Papen vice kancelar, a general Verner von Blumberg ministar odbrane. U ponedjeljak , 30. Januara 1933. Godine , Hindenburg je od Hitlera zatražio da oformi vladu. Još jednom , proračunat i promućuran , Hitler je u vladu uključio samo tri člana Nacističke partije . Potom je Rajhstag raspušten i sazvani su izbori. Sada su nacističke jurišne trupe izašle na ulice i tražile osvetu.Komunisti su podjelili glasove socijaldemokrata i Nacistička partija je dobila izbore sa 43,9 procenata glasova , čime su dobili jedva dovoljnu većinu u Rajhstagu.Zabrana komunistički zamjenika , koja je uslijedila , omogućila je zakon koji je Hitleru davao neograničenu moć i podršku druge dvije trećine glasačke većine.

Pred glasanje od 21. Marta nacisti i vojska su zakopali ratne sjekire na dramatičnoj formalnoj ceremoniji održanoj u crkvi Potsdam Garison , kojom se obilježio početak zasjedanja Rajhstaga. Vidno ostarjeli predsjednik Hindenburg i mladi kancelar zajedno su prošetali prolazom između klupa. Hitler je u svom govoru pohvalio maršala predsjednika , zatim mu prišao i duboko se poklonivši, uhvatio starčevu ruku.Ovim gestom Hitler je dramatisovao

realnost : postarao se za vojsku, legalno je došao na čelo vlasti i bio je na putu da dobije apsolutnu moć.

Od aprila 1933. Godine Jevreji su bili otpušteni sa mjesta u javnim službama , pravosuđa i sa univerziteta.Dana 21. Juna 1934. Godine nastupila je kriza i Hitler je otišao da posjeti Hindenburga , sada već praktično senilnog i vrlo bolesnog.Blumberg mu je rekao da Hindenburg planira da proglasi vanredno stanje i da vlast preda vojsci, ukoliko se nešto ne učini u vezi sa dva miliona moćnih nacističkih SA trupa.Dana 29. Juna , možda baš zato što je tog dana dr. Ferdinand Zauerbruh, eminentni njemački doktor, pozvan da obiđe predsjednika, brzo du djelovali Hitler i Herman Gering , bojeći se da će možda na samrtnoj postelji Hindenburg proglasiti vanredno stanje. Te noći su uhapsili i ubili Ernsta Rema , vođu SA trupa , kao i mnoge druge . Hindenburg , koji je znao šta se dešava , i naročito sve njegove pristalice u vojsci , bili su oduševljeni.

Hindenburg je umro 2. Avgusta i odmah nakon toga je objavljeno da će se predsjedničko i mjesto kancelara sjediniti i da će Hitler postati čelnik države, kao i vrhovni komadant oružanih snaga Rajha. Zakon koji je najavljivao promjene potpisali su , između ostalih Papan i Blumberg.Tog istog dana su se oficiri i ostali vojnici njemačke vojske zakleli na vjernost ne državi ili ustavu, već Fireru njemačkog Rajha i naroda, Adolfu Hitleru.

U plebiscitu 19. Avgusta njemački narod je potvrdio promjenu predvođenu firerom i kancelarom Rajha ogromnom većinom glasova – 89,93 procenata od 95, 7 procenata izbornog tijela koje je glasalo tj.86,06 procenata ukupnog biračkog tijela.Tome je išao u prilog objavljeni politički testament predsjednika Hindenburga , u kojem podržava Hitlera, ali sa izostavljenim dijelom u kojem on izražava želju za ponovnim uspostavljanjem monarhije. Hitler je dugo čekao – do 4. Februara 1938. godine.

Onda je na posljednjem sastanku kabineta Trećeg Rajha , preuzeo Blumbergovu funkciju komadanta oružanih snaga i dodao je na svoju vrhovnog komadanta.Jednom svemoćna njemačka vojska sada je u potpunosti bila potčinjena Hitlerovoj volji , kako u formi , tako i u svojoj materiji.¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ Oven D. (2008) , *Bolesni na vlasti.bolesti kod ljudi u vrhu vlasti u posljednjih 100 godina*, IPS Media,Beograd str. 50-54

3.4.1. Kult ličnosti Adolfa Hitlera

Jedna od najznačajnijih ličnosti u historiji XX vijeka, čovjek koji je postao vođa i za vrijeme svoje vladavine izgradio kult ličnosti, svakako je Adolf Hitler. Austrijanac po rođenju i pripadnik arijevske rase po ubjeđenju, pokušao je svoje snove i vizije da predstavi kao jedino ispravne i tako ih uz pomoć njemačkog naroda pretvori u stvarnost. Ideali o Trećem rajhu podrazumijevali su proširivanje postojećih granica Njemačke, uspostavljanje arijevske rase kao vladajuće i blagostanje za Njemace. Uspostavljanje ovih težnji podrazumijevalo je i svojevrsnu borbu, koju je Hitler u teškim privrednim uslovima obećavao narodu. Borba je povedena i došlo je do nezapamćenog rata, do Drugog svjetskog rata koga su prouzrokovale Hitlerove osvajačke aspiracije. U literaturi se na osnovu brojnih historijskih činjenica nailazi na razne opise i ovih njegovih težnji, ali i na samu Hitlerovu ličnost. On je uspio da za samo šest godina nakon što je postao kancelar ubijedi narodne mase da je vođa, da je Mesija koji će ih izbaviti iz svih problema i da ih pri tome nesmetano uvede u rat. Stoga je on opravdano nazvan jednim od najfatalnijih državnika dvadestog vijeka¹⁰⁹. Hitlerovo djetinjstvo i mladost su protkani raznim frustracijama kao što je navedeno u biografiji, ali ipak to ga nije spriječilo da postane prvi čovjek Njemačke i vlada dvanaest godina. Vladavinu je završio samoubistvom, a zemlja je doživjela težak poraz. Hitler je u politiku ušao nakon Prvog svjetskog rata i već od tada je sanjao o tome da upravo on povрати veliko carstvo. O njegovim vizionarskim sposobnostima se kasnije dosta govorilo, kao i on njegovim razlozima za ulazak u politiku. Naime, kada se Prvi svjetski rat završio, Hitler je kao i većina Njemaca osjetio poslijeratni haos, inflaciju i glad. Smatrao je da su za poraz Njemačke u ratu najviše krivi Jevreji i političari. Iz rata je Hitler izašao bez bilo kakvog političkog iskustva, ali to ga nije spriječilo da se priključi Njemačkoj radničkoj partiji koju je formirao A. Draksler 5. Januara 1919. godine. Naredne godine partija mijenja ime u Nacionalsocijalističku njemačku radničku partiju. U isto vrijeme se osnivaju i prvi vojni jurišni odredi, a zatim i zaštitini odredi. Nakon četiri godine od osnivanja, 1923. godine, Hitler postaje predsjednik NSDAP. Već tada na početku njegove političke karijere mnogi su vidjeli volju i želju ovog čovjeka koji teži da

---

¹⁰⁹Hadživuković, S. (2005): *Stvaraoci istorije XX veka*, Prometej, Novi Sad str.82

bude „narodni izbavitelj“. ¹¹⁰1923 godine Hitler je pokušao da u zemlji izazove građanski rat i da izvede tzv. Marš nacista na Berlin. Pobuna je ugušena, Hitler je osuđen na pet godina zatvora, a rad NSDAP je zabranjen. Hitler je započeo svoje tamnovanje u tvrđavi u Landzbergu na rijeci Lehu, koje je iskoristio za pisanje „Majn kampfa“ u kome, između ostalog, iznosi svoja razmišljanja o političkoj propagandi, a samim tim i o plakatu. On je svoje ideje i aspiracije, ideje i vizije zapisao u knjizi, a po povratku u politiku, to je i sproveo. Pridržavao se načela koja je zapisao, pri čemu je veliku pažnju posvetio sredstvima propagande u kreiranju svoje politike i kulta ličnosti kome je težio. U toj propagandnoj borbi veoma veliku ulogu pored ostalih imao je i plakat. Za vrijeme služenja zatvorske kazne, Hitler je shvatio da mora da pronađe način da se legalno domogne vlasti. Kada je 1925. godine ponovo postao vođa partije, pokušao je da napravi reorganizaciju i već naredne godine se proglasio Führerom (vođom).

Politička situacija u Njemačkoj nakon Prvog svjetskog rata, pa sve do vremena koje se poklapa sa Hitlerovim izlaskom iz zatvora, bila je veoma nestabilna, što je bilo povezano sa nerazvijenošću ekonomije prouzrokovane porazom u Prvom svjetskom ratu. Međutim, sredinom 20-tih godina dolazi do preokreta u njemačkom društvu. Stabilizaciji prilika u Njemačkoj doprinijela su u najvećoj mjeri strana ulaganja i krediti. Upravo je ova stabilnost u zemlji onemogućavala širenje nacističkog pokreta. Međutim, do promjena dolazi već 1929. Godine kasa se i Njemačka našla u velikoj ekonomskoj krizi tj. Depresiji. Ta kriza je bila pogodno tlo za širenje ideja nacionalsocijalizma. U vremenu kada su ljudi vodili računa o egzistencijalnim pitanjima, nastupili su nacionalsocijalisti nudeći svima blagostanje, posebno u predizbornim kampanjama. Hitler je shvatio da masama treba ponuditi ono što žele da čuju kako bi se priključile NSDAP. “ Hajden s pravom kaže da Hitler nije bio slučaj već „stanje“, prije svega Njemačko stanje. Hitler se isticao sposobnošću povezivanja ideoloških sadržaja sa praktičnim potrebama ugroženih i korištenjem manipulacije u organizovanju pokreta“¹¹¹ Da bi povećao broj pristalica svoje partije, Hitler je u predizbornim kampanjama obećavao svakoj društvenoj grupi, uključujući tu i radnike, ono što im je u tom trenutku bilo zaista neophodno. Koliko je bila uspješna ta Hitlerova propaganda, svjedoči i uspjeh njegove partije na izborima. Broj nacističkih poslanika u Rajhstagu je rastao, za samo dvije godine (od 1928. Do 1930.) broj članova NSDAP se povećao više od tri puta, tačnije porastao je od 60 hiljada na 210 hiljada. Ovaj rezultat se može jednostavno pojasniti činjenicom da je narodu, prije

---

¹¹⁰ Luis. D. (2004) : *Čovjek koji je stvorio Hitlera : rađanje vođe*, Okean, Beograd str.9

¹¹¹ Kuljić T. (1994), *Oblici lične vlasti*, Institut za političke studije, Beograd, str.80

svoga srednjoj klasi, ali i radnicima i seljacima, izgledalo da je Hitler imao rješenje svih problema. Godina koja je označila početak Hitlerove zvanične vladavine jeste 1933. Začeci Hitlerovog ličnog kulta bili su prisutni još 1922., kada su ga neki članovi partije poredili sa Napoleonom i zvali „njemačkim Musolinijem“. Dok je u partiji kult Hitlera brzo učvršćen, u javnosti je bio bez šireg odjeka sve do 1930., kada je NSDAP septembra 1930. Na izborima postala druga partija po snazi, i kult njenog vođe počeo se širiti i izvan partije. Do 1935. Zadatak je bio da se od vođe partije stvori kult vođe nacije i privuče nepartijski dio stanovništva. Od 1935. U štampi se ističe oslobodilačka komponenta vođinog kulta. Postavljanje na funkciju kancelara samo je moglo da dodatno učvrsti postojanje Hitlerovog kulta. Okolnosti koje su nastale u Njemačkoj 1934. godine nisu mogle biti povoljnije za širenje Hitlerovog kulta. Naime, te godine 2. avgusta iznenada umire dotadašnji predsjednik Hindenburg i od toga trenutka sva vlast u državi je bila u Hitlerovim rukama. U vremenu jačanja partije intenzivno je rađeno i na njenom imidžu. Upravo su Hitlerovi govori dovodili mase u stanje hipnotisanosti vođom. Međutim, iako je masa bila u transu Hitler je do posljednjeg detalja izvodio svoje unaprijed isplanirane i uvježbane govore.

Kako za govore, tako je i za vizualni identitet svoje partije zaslužan velikim dijelom upravo Hitler. S članovima partije smislio je da boja plakata bude crvena i to ne slučajno, nego da bi se zbunila ljevica i došla na skupove koje je Hitlerova partija organizovala. Za izgleda zastave, također se pobrinuo Hitler. Istog izgleda bile su i trake za ruke redarskih jedinica, partijske značke i barjak. Plakati Nacionalsocijalističke stranke nisu se mogli zamisliti bez simbola kao što su kukasti krst u crveno-crnoj kombinaciji. Hitler je uvidio da je plakat dostupan svima, što potvrđuju njegove riječi: „U najboljem slučaju, letak ili plakat mogu zbog svoje kratkoće da računaju s tim da i kod onog koji drugačije misli za trenutak nauđu na pažnju“ (Hitler, 2006:308).

Brojni su primjeri plakata koji pozivaju narod da se priključi partiji: Prvi nacistički plakati bili su sačinjeni od teksta na crvenoj podlozi. Već tada na plakatima se pojavljuje Hitlerovo ime. Od samoga početka Hitler je predstavljan kao ličnost koja će spasiti narod iz teškog života kojeg su mu nametnuli „Jevreji, marksisti, masoni i drugi“. Već od 30-tih godina Hitlerovo ime zauzima značajniji prostor na plakatima, a kasnije se dodaje i njegova slika.

U kampanji za predsjedničke izbore u martu 1932. Godine, upravo je nastao plakat koji ilustruje ovu tvrdnju. Na plakatu piše „Njemci! Odgovorite sistemu! Izaberite Hitlera!“ . Ovaj plakat je imao crvenu pozadinu i bijela slova , uz prepoznatljiv nacistički simbol, kukasti krst.

Slika 38.

Na plakatima su 1932.godine, kada su održani predsjednički izbori i izbori za Rajhstag, uglavnom bili ispisani slogani kao što je „Dosta je ! Glasajte za Hitlera!“ , „Muškarci i žene !Odgovorite!Hitler za predsjednika Rajha!“ , „Mi smo za Adolfa Hitlera!“ i sl. Na njima su uglavnom prikazivani radnici , žene ili obični ljudi koji očekuju da im Hitler obezbijedi bolju budućnost.Osim njih pojavljuju se plakati na kojima su samo nacistički simboli kao što su zastave sa kukastim krstovima, na kojima je ispisano „Samo Hitler“.

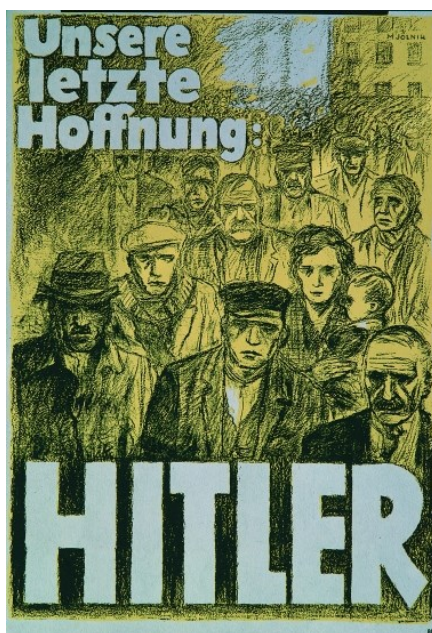
Jedan od prvih plakata na kojima se pojavljuje Hitlerov lik nastao je također 1923. Godine.Plakat koji se pojavio posljednjih dana kampanje bio je različit od ostalih i na njemu je bila Hitlerova glava bez tijela , urađena u bijeloj boji u kontrastu sa crnom pozadinom.Bitno je i to što je plakat bio bez slogana i imao je samo jednu riječ ispisanu velikim bijelim slovima : „ HITLER“ .Tada nije bio potreban nijedan drugi izborni slogan, jer je poruka bila svima jasna.

Slika 39.

Propaganda upućena masama treba da bude jednostavna i da utiče na emocije i kada se jednom uspostavi, treba da se ponavlja više puta. Upravo su se ovoga pridržavali nacisti. Kasnije su upravo iz ovih razloga i osnovali Ministarstvo za propagandu. Nakon predsjedničkih izbora u proljeće 1932. godine, iako nisu osvojili vlast nacisti nisu odustali od borbe za nju i propagandnih sredstava. Već na jesen te godine dolazi do izbora za Rajhstag, pojavljuju se novi plakati sa Hitlerovim imenom. Jedan od njih je plakat na kome je prikazana masa naroda koja traži pomoć.

Slika 40.

U prvom planu su izmučeni likovi, srednjovječni ljudi i žena sa djetetom u naručju, a u pozadini su konture nepregledne mase sa istim karakteristikama. Ovaj plakat je urađen kao grafika i ima ispisan slogan u gornjem dijelu plakata i nastavak u donjem dijelu. Pisalo je kratko i jasno „Naša posljednja nada: HITLER“.

Koliko su plakati bili korišteni i popularno sredstvo propagande možemo vidjeti i sa fotografije na kojoj okupljena masa gleda upravo pomenuti plakat.

Slika 41.

Upravo na ovim izborima većina ukupnog broja birača glasala je za Hitlerovu partiju, koja je time postala najveća partija u Njemačkoj. Već tada je bilo jasno da je Hitler uveliko bio vođa partije, ali i da se radilo na tome da postane vođa naroda.

Nacistička je vlast na čelu s Adolfom Hitlerom vidjela arhitekturu kao način nametanja straha i poštovanja. Hitler je poput brojnih drugih Nijemaca imao veliko poštovanje prema antičkom svijetu, osobito prema Rimu i Grčkoj. U vrijeme kad se svijet brzinski mijenjao, osudio je avangardni pokret kao degeneričan te je od svog glavnog arhitekta Alberta Speera tražio izgradnju samo monoloitičkih i konzervativnih građevina koje su ulijevale strahopoštovanja. Iako brojne od tih građevina nisu preživjele bombardiranja Drugog svjetskog rata, neke su bile pošteđene od uništenja i ostaju kao bolni podsjetnici moći totalitarnog režima.

Slika 42. *Olimpijski stadion u Berlinu*

Dom jedne od najozloglašnijih Olimpijskih igara u povijesti sagrađena je na temeljima Deutsche stadiona u šumi Grunewald. Ljetna Olimpijada je dogovorena u Berlinu 1916., davno prije nego je Hitler došao na vlast, no odgođena je do 1936. zbog Prvog svjetskog rata i ekonomske krize. Hitler je u njoj vidio odličnu priliku za propagandu koja će dokazati njemačku superiornost te povezati njemački narod s Grcima kao njihove nasljednike. Arhitekti stadiona su bili Albert i Werner March, sinovi Otta Marcha koji je trebao voditi projekt prije nego je Hitler postao kancelar. Gradilo se od 1934. do 1936, a kad je stadion završen, zauzimao je 1,32 kilometra kvadratna. Sastojao se, od istoka prema zapadu, od Olympiastadiona, Maidelda (s kapacitetom od 50 tisuća ljudi) i Waldbühne amfiteatra (s kapacitetom od 25 tisuća ljudi) te s dodatkom brojnih pokrajinskih zgrada za razne sportove na sjevernom dijelu. Iako su njemački sportaši pokupili najviše nagrada na Olimpijskim igrama 1936., uspjeh Afroamerikanca Jesse Owensa koji je osvojio 4 zlatne medalje u trčanju razbjescio je Hitlera. Danas je taj stadion dom nogometnog kluba Hertha BSC.¹¹²

Također jedna od građevina koja podsjeća na Hitlerovu vladavinu jeste zgrada Ministarstva zrakoplovstva u Berlinu. Detlev-Rohwedder Haus je bio najveći uredski prostor u svijetu kad je izgrađen 1936. Zgrada je najpoznatija po tome što je u njoj bilo Ministarstvo zrakoplovstva, a dizajnirao ju je Ernst Sagebiel, odgovoran i za dizajn aerodroma Tempelhof. Zbog svoje gigantske veličine, pravi je primjer nacističke arhitekture za zastrašivanje.

---

¹¹²Vidjeti više na Express.hr , <https://www.express.hr/life/10-zgrada-koje-su-izgradili-nacisti-i-jos-postoje-8182> , (pristupano 15.7.2019)

Slika 43.

Ima betonski ojačani kostur, sedam katova, 112 tisuća metara kvadratnih, 7 kilometara hodnika, 2800 soba, 4000 prozora i kad je otvorena u nju se uselilo 4000 birokrata. Ipak, za njenu je izgradnju bilo potrebno samo 8 mjeseci jer su radnici radili u svim smjenama, i za nedjelje i blagdane. Danas se u zgradi nalazi njemačko Ministarstvo financija. Jedna od građevina čija je izgradnja koštala današnjih 150 miliona euro i tok čije je izgradnje poginulo 12 radnika jeste Orlovo gnijezdo.

Slika 44.¹¹³

---

¹¹³ Slike 42.,43., i 44. preuzete sa Express.hr , <https://www.express.hr/life/10-zgrada-koje-su-izgradili-nacisti-i-jos-postoje-8182> , (pristupano 15.7.2019)

Kehlsteinhaus ili Orlovo gnijezdo kako su ga Saveznici zvali, izgrađeno je na Bavarskim Alpama. Taj je kompleks bio luksuzno Hitlerovo izletišta gdje je proslavio svoj 50. rođendan. Izgrađeno je 1937. godine. Ispod kuće postoji tajni tunel sa dizalom koji vodi do velikog parkirališta 124 metra ispod. Pored ovih postoji još dosta građevina koje podsjećaju na ta mračna vremena i još mračniju vladavinu jednog čovjeka.

3.4.2. Kraj Hitlerovog kulta ličnosti

U Bitci za Staljingrad njemačka vojska je pretrpjela prvi ozbiljni poraz u ratu, dok je u sjevernoj Africi Britanija porazila njemačke snage u bitci kod El Alameina slomivši Hitlerove planove da osvoji Sueski kanal i Srednji Istok. Ovi porazi napravili su preokret u Drugom svjetskom ratu, jer su poslije njih Hitlerovi vojni potezi postali eratični, dok je svakim danom njemačka vojna sila i ekonomija slabila. Hitlerovo zdravlje je postalo sve slabije: lijeva ruka mu je drhtala, a Hitler je imao teškoće kontrolirati je. Biograf Ian Kershaw smatra da je Hitler bolovao od Parkinsonove bolesti.

Hitler je objavio rat SAD-u 11. prosinca 1941. zbog pakta s Japanom, i time je stavio Njemačku protiv koalicije koju su sačinjavale:

- SAD (najveća industrijska i financijska sila tog vremena)
- Britanska imperija – najveća tadašnja zemaljska imperija
- jedna od najmnogoljudnijih nacija svijeta – Sovjetski savez.

Nakon iskrcavanja saveznika u Siciliji i na Talijanski poluotok 1943., Hitlerov saveznik Benito Mussolini je zbačen s vlasti. Na istoku je Crvena armija započela s potiskivanjem njemačkih snaga s teritorija SSSR-a. Dana 6. lipnja 1944. saveznici se iskrcavaju na obalama sjeverne Francuske, i tako su otvorili zapadni front. Realisti unutar njemačke vojske uvidjeli su da je poraz neizbježan, i jedna skupina časnika skovala je urotu da se Hitler ubije. Dogovoreno je da se Hitler ubije podmetnutim eksplozivom koji je bio skriven u torbi. Ovu akciju je trebao izvesti Claus von Stauffenberg, postavljanjem bombe u Hitlerovom vojnom štabu tzv. Vučjem gnijezdu 20. srpnja 1944. Bomba je bila razorna no nije uspjela ubiti Hitlera, čak niti ga teško raniti. Poslije ovog napada Hitler se osvetio svim urotnicima, ubivši više od 4000 ljudi i tako je razbio pokret otpora.

Slika 45.

Izdanje američkog časopisa The Stars and Stripes iz svibnja 1945.

Krajem 1944., sovjetske vojne snage su istisle zadnje njemačke jedinice s teritorija kojeg su držali prije 1941. godine, i počeli su ulaziti u područje Centralne Europe, dok su zapadne vojske započinjale prodor u Njemačku. S vojnog gledišta Njemačka je izgubila rat, no Hitler nije dozvolio nikakve mirovne pregovore sa savezničkom snagama, te su zbog toga njemačke snage nastavljale borbu. Zadnji mjeseci rata prolaze u po njegovom naređenju vršenoj medijskoj kampanji o obnovi čuda dinastije Brandenburg koje će spasiti Njemačku. Bez obzira na tu "nadu" u travnju 1945. kad je Crvena armija došla na domak granica Berlina, mnogi su Hitlerovi savjetnici predlagali da se Hitler skloni u Bavarsku ili u austrijske planine gdje bi se mogao dulje održati, no Hitler je bio odlučio ostati i umrijeti u glavnom gradu Reicha. Na ovo odluku je uvelike utjecao Joseph Goebbels.

Pošto je Crvena armija opkolila parlament u centru grada gdje se Hitler nalazio u jednom od bunkera, smatra se da je Hitler izvršio samoubojstvo 30. travnja 1945. pištoljem u glavu. Hitlerovo tijelo kao i tijelo Eve Braun (dugogodišnje ljubavnice i žene koju je oženio par dana prije smrti), nađeno je spaljeno u vrtu parlamenta.

Krajem 20. stoljeća otkrilo se da je sovjetska vojska pokupila Hitlerove ostatke te da su zadržali nekoliko dijelova njegove lubanje. DNK istraživanjem ovih ostataka s osobama s bližim porodičnim vezama, dalo je pozitivnu dijagnozu da su ostaci koji su bili sačuvani u Moskvi bili zaista od Hitlera.

Nema sumnje da je Hitler povijesna politička ličnost, isto tako nema sumnje da spada u anale svjetskih zločina. Pokušao je, iako neuspješno, uspostaviti carstvo osvajačkim ratovima. Takav pothvat redovito prati puno prolijevanja krvi, usprkos tome niko ne opisuje velike osvajače, od Aleksandra do Napoleona, naprosto kao zločince. Hitler nije zločinac samo zato što je išao njihovim stopama. On je zločinac zbog potpuno drugačijeg razloga. Hitler je nebrojeno nevinih odveo u smrt, ni zbog kakve vojne ili političke svrhe, već samo radi svoje osobne zadovoljštine. U tom pogledu mjesto mu nije uz Aleksandra ili Napoleona već prije uz bok ubojica kao što su bili Crippen i Christie, s tom razlikom što je on imao tvornice smrti, a oni obrt, pa se stoga njegove žrtve ne broje desecima ili stotinama, već u milionima. On je između ostalog jednostavno bio masovni ubica.¹¹⁴

4. Kultovi ličnosti današnjice

Kako u 20. tako je i u 21. vijeku kontrola masovnih medija ključna za stvaranje kulta ličnosti. Uz sliku bezgrešnog, neustrašivog vođe koji se hvata u koštac sa aždahama i nepravdom, nije naodmet ni kontrola policije, bezbjednosnih službi, vojske, pravosuđa, parlamenta, finansijskih tokova, školstva, da nešto slučajno ne bi pošlo po zlu. Totalitarni režimi koriste masovne medije koji kontrolišu državu kako bi izgradili javni imidž lidera većeg od života kroz neupitno laskanje i pohvale. Vođe se hvale zbog svoje izvanredne hrabrosti, znanja, mudrosti ili bilo koje druge nadljudske kvalitete potrebne za legitimaciju totalitarnog režima. Kult ličnosti služi za održavanje takvog režima na vlasti, obeshrabruje otvorenu kritiku i opravdava bilo kakve političke preokrete koje može odlučiti.

4.1. Vladimir Vladimirovič – Putin

Vladimir Vladimirovič Putin je ruski političar, državnik i aktuelni predsjednik Ruske Federacije. Važi za jednog od vodećih lidera na početku trećeg milenijuma. Rođen je 7. oktobra 1952. godine u Lenjingradu, sadašnjem Sankt Peterburgu. Vladimirovi roditelji su bili

---

¹¹⁴ Haffner S.(2007)- *Bilješke o Hitleru*, Zagrebačka naklada, Zagreb str.183

Marija Ivanovna Putina koja je radila u fabrici i Vladimir Spiridonovič Putin koji je bio vojni obveznik u sovjetskoj mornarici gde je služio u podmorničkoj floti i u NKVD¹¹⁵, bivšoj tajnoj policiji Sovjetskog Saveza. 1958. godine je pošao u osnovnu školu. Jedini u svojoj generaciji nije bio član pionira jer je bio nestašan. 1966. godine je krenuo u srednju hemijsku školu. 1970. godine je upisao Pravni fakultet Lenjingradskog državnog univerziteta. Da ne bi služio vojni rok u Sovjetskoj Armiji, učestvovao je u obuci koju je provodio Vojni institut dobivši čin poručnika. Na četvrtoj godini studija su mu ponudili da radi u KGB-u. Diplomirao je međunarodno pravo, a tema njegovog diplomskog rada je bila „Princip najpovlaštenije nacije“. Postao je član Komunističke partije Sovjetskog Saveza i upoznao je Anatolija Sobčaka, budućeg gradonačelnika Lenjingrada, koji mu je promjenio život. Potrudio se da ostvari dječjački san pa se zaposlio u Direktoratu KGB Lenjingrada i lenjingradske oblasti. 1975. godine je upisao „Školu br.401“ nedaleko od rijeke Ohte gde je obučavan u kontrašpijunaži. 1984. godine Putin je poslat u Moskvu na dalju obuku, u Krasnoznameniski institut KGB Jurija Andropova. Njegov pseudonim je bio drug Platov. Testirali su njegovu fizičku izdržljivost i snalaženje. 1985. godine je završio institut KGB i postao je specijalista kontraobaveštajne službe. Od 1985.-1990. godine je bio na dužnosti u Istočnoj Nemačkoj. 1989. godine je sam odbranio zgradu KGB-a u Drezdenu tako što je izašao pred 5.000 demonstranata i obratio im se riječima: „To što je srušen Berlinski zid je dobra volja naše zemlje. Ovu zgradu štitimo zato što je ona svojina Sovjetskog Saveza. Ubrzo je vraćen u domovinu. 1990. godine je postao savjetnik predsjednika Lenjingradskog Gradskog vijeća. 1991. godine je preuzeo funkciju nadzornog oficira u odjeljenju za međunarodne poslove Lenjingradskog univerziteta. Međutim, ubrzo je dao otkaz u državnoj bezbjednosti jer je KGB predvodio udar protiv sovjetskog predsjednika i dobitnika Nobelove nagrade, Mihaila Gorbačova. Rad na Lenjingradskom državnom univerzitetu ga je spojio sa Sobčakom koji ga je uveo u politiku. Ubrzo je postao šef Odbora za spoljne poslove Sankt Peterburške kancelarije gradonačelnika. Njegov zadatak je bio promovisanje međunarodnih odnosa, privlačenje investitora i poslovanje sa stranim kompanijama. Organizovao je prvu berzu u Sankt Peterburgu i rusko-američke „Igre Dobre Volje“. Jedna od kompanija koju je privukao je DNP-Drezden banka. Čak i njegovi politički kritičari su priznali da nikada nije uzeo mito. 1994. godine je postao zamjenik gradonačelnika Anatolija Sobčeka zadržavši položaj Šefa komiteta za spoljne poslove. Saradivao je sa agencijama za sprovođenje zakona, političkim i društvenim organizacijama. 1995. godine je postao lider partije Naš dom – Rusija. 1996. godine se preselio u Moskvu i postao je član administracije tadašnjeg predsednika Borisa

---

¹¹⁵ NKVD-Narodni komesarijat unutrašnjih poslova, organizacija tajne policije sovjetske države u periodu od Oktobarske revolucije pa do 1946, pretača KGB-a

Jeljina. Od jula 1998. do avgusta 1999. godine je radio kao šef ruske obaveštajne službe FSB i kao sekretar u službi bezbednosti. U avgustu 1999. godine Jeljcin je postavio Putina za premijera u Vladi Rusije.¹¹⁶ Bio je peti premijer u poslednjih 18 meseci. Nova nezavisna Rusija nije imala sreće s premijerima : sve su to bili pristojni ljudi, s diplomom i iskustvom , ali im nije išlo. Državna дума , ne predosjećajući ništa posebno, imenovanje novog premijera dočekala je „sumorno i čak sa izvjesnim osjećajem dosade“. Opšti utisak je bio da se „dedica opet zaigrao“ i da će novi kandidat ubrzo da slijedi svoje prethodnike i da izgubi mjesto premijera.¹¹⁷ Međutim, Putin se za samo mjesec dana nametnuo kao vođa postavši omiljeni političar u zemlji iako nije bio član ni jedne partije. Nepokolebljiva pozicija protiv čečenske vojne kampanje mu je obezbijedila reputaciju čovjeka koji može da zavede red i zakon. Iste godine na izborima je podržao stranku Jedinstvo koja je imala najviše glasova. 31. decembra 1999. godine Jeljcin je podnio ostavku i imenovao je Putina za privremenog predsjednika. Na izborima u maju on je osvojio 52,94% glasova pobijedivši u svim guvernijama, osim u Čečeniji. Nakon isteka prvog mandata, ponovo se kandidovao, a podržalo ga je 71,34% biračkog tijela. Za vreme Putinove vlasti Rusija se preporodila. Njena ekonomija je rasla za 7% svake godine i životni standard je postajao sve bolji. BDP je porastao za 72%, siromaštvo se smanjilo za 50%, a prosječna mjesečna zarada je sa 80 skočila na 640 dolara. Putin je modernizovao vojsku i Rusiji je povratio ugled svjetske sile. Učvrstio je centralnu vlast u guvernijama i tako je rizik od otcjepljenja nekih oblasti sveo na minimum. Vješto je koristio ratove koje je Zapad vodio, a koji su rezultirali povećanjem cijene energenata. Želio je da čečenski problem riješi vojnim putem na šta su separatisti reagovali brutalnim terorističkim napadima. Putin je imao uspjeha u obračunu sa „oligarsima“, novopečenim bogatašima koji su Jeljcinu pružali podršku. Natjerao ih je da plaćaju porez državi, a kada je disciplinovao Borisa Berezovskog i Vladimira Gusinskog, svi su shvatili da sa njim nema šale. Zbog toga ga je volio običan ruski narod. Podržao je izbor Džordža Buša za predsjednika SAD 2004. godine jer su našli zajednički jezik po pitanju rata protiv terorizma, a sukobili su se po pitanju rata u Iraku. 2007. godine američki časopis „Tajm“ („Time“) ga je proglasio za ličnost godine. 2008. godine, po završetku drugog mandata, podržao je Dmitrija Medvedeva koji je pobjedio na predsjedničkim izborima. Putin je po drugi put postao premijer i predsjednik vladajuće stranke, Jedinstvena Rusija. Njegov mandat je obilježio rusko-gruzijski rat u kojem je Ruska Federacija priznala gruzijske separatističke regije Abhaziju i Južnu Osetiju. Usvojio je porez na prihod od 13%. Nadgledao je vojne i policijske reforme. Njegova energetska

---

¹¹⁶ Biografija preuzeta sa Biografija.org <https://www.biografija.org/politika/vladimir-putin/> (pristupano 19.6.2019)

¹¹⁷ Buškov , Aleksandar (2009) – „ Vladimir Putin “ ,Evro-Giunti,Beograd str.22

politika je od Rusije napravila energetska silu. Došlo je do porasta stranih investicija, posebno u automobilske industrije. Uveo je prvu rundu mjera koje su trebale da povrata likvidnost ruskih banaka i da pokriju spoljni dug. Rusija je manje izgubila zbog svjetske krize nego što se očekivalo zbog čega ga je „Forbs“ 2010. godine proglasio najutjecajnijom osobom na svetu. 2012. godine je po treći put izabran za predsjednika Rusije, a Medvedev ga je zamijenio na mjestu premijera. Time je promijenio Ustav, jer prije njega niko nije smio da se tri puta kandiduje. Ovaj mandat, koji bi trebao da traje do 2018. godine, je obilježen građanskim ratovima u Siriji i Ukrajini. Spretnom spoljnom politikom uspješno je sprečio intervenciju SAD protiv Bašara al Asada. Pripojio je Krim Rusiji zbog čega je izbačena iz G8, udruženja industrijski i privredno najmoćnijih zemalja svijeta. 2014. godine je odlikovan Ordenom Republike Srbije prvog stepena. Putin je veoma popularan u zemljama u razvoju. On je rehabilitovao položaj pravoslavne crkve u Rusiji i predstavlja simbol oživljenog patriotizma. Zbog situacije u Ukrajini, često je na meti Zapada, ali na svaki njihov napad, Putin ima odgovor. Sankcije nisu urodile plodom, a dobri odnosi sa Kinom su učinili da ruska ekonomija bude manje zavisna od Zapada. Formirao je Evroazijsku ekonomsku uniju čiji su članovi, osim Rusije, Belorusija i Kazahstan.¹¹⁸

Kada je predsjednik Jeljcin imenovao Putina za svoga nasljednika, javnost je bila iznenađena. Uslijedili su razni komentari i stručnjaci za Rusiju su reagovali kao da je Putin prije pet minuta pao sa Marsa. Riječ je o tome da Putin nije ni od kuda „iznikao“. On je odavno bio na sceni i to ne kao statista već kao aktivan činilac. Druga je stvar što ga masa „analitičara“ nije uzimala ozbiljno usredsredivši se na živopisnije figure. Prvo što privlači pažnju jeste ličnost predsjednika Putina. Po prvi put u čitavoj historiji XX vijeka, najviši položaj u Rusiji zauzeo je čovjek u kome je ogroman broj stanovnika vidio nešto nalik na sebi. Putin je doživljavan kao svoj, jer su mnoge detalje njegove biografije ljudi mogli da primjene na sebe.¹¹⁹ Putin nema ničeg zajedničkog sa onim tipom čovjeka koji obično nazivamo političarem. On je u prvom redu organizator, što je svih ovih godina blistavo pokazao. To je još jedan ključ za sve što se dogodilo i što se danas događa.¹²⁰

Putinov kult ličnosti je počeo objavljivanjem Putinovih biografija u kojima se mistificira njegova mladost i veličaju navodne njegove posebne osobine, po kojima se razlikuje od običnih smrtnika. Slijedili su razni sitni događaji u kojima se Putin nije ponašao kao predsjednik, nego kao otac domovine. Tako je počeo intervenirati u raznim pojedinačnim

---

¹¹⁸ Biografija preuzeta sa Biografija.org <https://www.biografija.org/politika/vladimir-putin>, (pristupano 15.6.2019.)

¹¹⁹ Buškov, Aleksandar (2009) – „ Vladimir Putin“ ,Evro-Giunti, Beograd str.8

¹²⁰ Buškov, Aleksandar (2009) – „ Vladimir Putin“ ,Evro-Giunti, Beograd str.19

slučajevima u korist pojedinca protiv državne administracije. Slijedile su naoko spontane inicijative da se pojedine lokacije i ustanove nazovu njegovim imenom, a njegovo je ime dobila čak i nova vrsta paradajza. U prodaji su se pojavili satovi s likom predsjednika Putina, babuške i majice s njegovim likom, pa danas u Rusiji ima mnogo takve robe. Prije dvije godine pojavila se zabavna pjesma posvećena ruskom predsjedniku i postala vrlo popularnom, nije se znalo tko je njen autor. Uredništva nekoliko ruskih radiostanica dobila su poštom snimku na kojoj dotad nepoznata grupa, Pjevajmo zajedno, izvodi pjesmu “Čovjek poput Putina”, a budući da je bila jako zabavna, počela se emitirati uz veliko odobravanje slušatelja. Pjevačica je pjevala o tome kako je sita svog muškarca, koji se samo tuče i stalno pije, te da je odlučila naći nekoga ko će biti iskren i snažan, “čovjeka poput Putina”. Mnogi su posumnjali da je pjesmu skladao netko po napatku Kremlja, te da je riječ o potezu Putinova stožera kojim bi se povećala njegova ionako velika popularnost u Rusiji. Posljednjih su godina organizirani razni susreti Putina s “narodom”, s učenicima i studentima, sudjelovanja u televizijskim emisijama ,gdje su mu gledatelji postavljali razna pitanja. Putin nekoć vrstan džudaš , čak je izlazio na strunjaču da se bori s mladim džudašima i redovito dopuštao da ga pobijede. U javnost je češće izlazila i njegova supruga, a on je otvorenije govorio i o svojim dvjema kćerima. Tako je Putin populistički stvarao dojam kao novi “otac domovine” koji izravno komunicira s narodom, pri čemu mu državna administracija samo smeta. To i jest predstava koja se uvijek stvara pri izgradnji kulta ličnosti.

Slika 46. *Putin u društvu budućih zvijezda ruskog baleta*¹²¹

¹²¹ Slika preuzeta sa portala In4S <https://www.in4s.net/putin-u-drustvu-buducih-zvijezda-ruskog-baleta-video/?lang=lat> , (pristupano 25.8.2019.)

Politolozi i sociolozi, koji žele dokučiti tajnu Putinova političkog uspjeha, tvrde da je svoj politički imidž uspješno gradio na iskazivanju tjelesne snage i muževnosti, pa često ističe da je sportaš, da je majstor džuda, da je u odličnoj tjelesnoj i sportskoj kondiciji. Ruskim građanima sviđa se da imaju jakog i moćnog predsjednika, koji to iskazuje i svojim rječnikom, nad čim se u Rusiji malo tko zgraža.¹²²

Slika 47. Putin -džudo borba¹²³

Kako mediji igraju veliku ulogu u kreiranju kulta ličnosti dokazala je ruska televizija pod nazivom Rossiya-1 TV koja je emitirala "Moskva. Kremlj. Putin." show u kojem prikazuje scene planinarenja ruskog predsjednika i njegove svite. Analitičari kažu kako je ideja da narod ponovno, nakon nepopularnog pokušaja restrukturiranja mirovinskog sustava, Putina počne doživljavati kao "velikog vođu". Emisija je potpuno nekritična i svaki Putinov potez uzdiže u nebesa.

U prvom nastavku se bave Putinovim godišnjim odmorom te koriste tu priliku da istaknu kako je predsjednik nevjerovatno fit, pa sve do toga da je on osoba "prepuna empatije". Uz "laganiji" sadržaj stalno se iznova spominju njegovi veliki politički uspjesi, dok se neuspjesi i problemi niti ne spominju. . Punih sat vremena Rusi su imali priliku gledati čelnog čovjeka države kako bere bobice, vozi se gliserom, odijeva vojnu opremu, pješači, puca i sluša komplimente svojih "podređenih". Putin je, ovaj puta odjeven u majicu, a ne golih prsiju, šetao

¹²² Dio teksta preuzet sa portala nacional.hr <http://arhiva.nacional.hr/clanak/10920/putinu-je-pobjedu-na-izborima-osigurao-kult-licnosti> (pristupano 18.7.2019.)

¹²³ Slika preuzeta sa portala The Guardian <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/01/putin-judo-book-russian-schoolchildren> , (pristupano 15.8.2019.)

planinama, brao gljive i fotografirao se na prekrasnim lokacijama kojih je Sibir prepun.¹²⁴

Slika 48. Putin tokom lova u Sibiru.-Televizija na kojoj se emisija prikazuje tijekom izbora šest je puta više prostora dala Putinu negoli bilo kojem od njegovih protukandidata.¹²⁵

Istraživanja su pokazala da Rusi smatraju da Putin svojim jezikom pokazuje ne samo da je snažna ličnost, nego i da je čovjek iz naroda. Danas je Putin nedodirljiv vladar Rusije, a teško je naći drugog svjetskog državnika koji u svojoj državi ima tako čvrst položaj na vlasti kao Putin u Rusiji. Nema dostojnog protivnika na političkoj sceni, nema ni jedne političke ili ekonomske grupacije koja bi mu se usudila suprotstaviti, to se više ne usuđuju ni oligarsi. Vojska, koja je u Rusiji uvijek imala važnu ulogu, sada je potpuno politički marginalizirana, poslušna Putinu kao nikom prije. Nekoć moćne obavještajne službe potpuno su uz Putina, već i stoga što je i sam iz njih potekao.

Upravlajući svojom golemom državom iz carskog Kremlja, Putin se po ocjenama brojnih inozemnih komentatora pretvara u neokrunjenog ruskog cara novoga doba. Opće je mišljenje da će Putin i dalje jačati svoju vlast i kult svoje ličnosti, a kakav će kraj njegov kult doživjeti to će se vidjeti u budućnosti.

---

¹²⁴ Dio teksta preuzet sa portala [ekspress.hr](https://www.express.hr/) <https://www.express.hr/>, (pristupano 22.7.2019.)

¹²⁵ Slika preuzeta sa portala [Direktno.hr](https://direktno.hr/eu-i-svijet/ruski-predsjednik-putin-proveo-tri-dana-u-lovu-i-ribolovu-u-sibiru-94037/) <https://direktno.hr/eu-i-svijet/ruski-predsjednik-putin-proveo-tri-dana-u-lovu-i-ribolovu-u-sibiru-94037/>, (pristupano 24.7.2019)

4.2. Recep Tayyip Erdogan

Recep Tayyip Erdogan je rođen u Istanbulu 26. februara 1954. godine. Diplomirao je na Fakultetu za menadžment Univerziteta u Marmari. Dobio je četverogodišnji mandat gradonačelnika Istanbula 1994, kao kandidat Stranke blagostanja Necmettina Erbakana. Kao gradonačelniku javnost mu je pripisivala zasluge za unapređivanje javnih službi, kao i da je učinio grad zelenijim i čistijim. Ustavni sud je zabranio Stranku blagostanja 1998. i Erdogan je pristupio Stranci vrline, formirane od ostataka njegove prethodno zabranjene stranke. Godinu dana kasnije osuđen je za poticanje vjerske mržnje i izrečena mu je zatvorska kazna u trajanju od 10 mjeseci, od čega je odslužio 4 mjeseca 1999. Partija vrline je 2001. također zabranjena zbog nepoštivanja sekularnih zakona, a Erdogan je osnovao AKP u augustu iste godine i odveo je u pobjedu na izborima održanim u novembru 2002. Iako je bio najpopularniji političar u Turskoj u vrijeme izbora, po ustavu mu je zabranjeno učešće u izborima za javnu funkciju, te stoga nije mogao dobiti mjesto u parlamentu koje mu je bilo potrebno da bi postao premijer. S obzirom na to da je osvojila gotovo 35% glasova, AKP je bila u mogućnosti samostalno formirati vladu, kao i imati komotnu parlamentarnu većinu. Ubrzo po formiranju novog parlamenta zastupnici AKP-a izmijenili su ustav, otvorivši mu put da postane premijer. Reagirajući na zabrinutosti u samoj Turskoj i izvan nje da dolazak na vlast stranke s islamskom prošlošću može predstavljati prijetnju sekularnom uređenju, Erdogan i drugi lideri stranke isticali su da AKP nema tajni vjerski program i usvojili prozapadni konzervativni program. Ukazao je da je glavni prioritet Turske ulazak u EU, obećavši reforme koje će Tursku učiniti demokratičnijom i pluralnijom i koje će joj omogućiti ostvarivanje kriterija za ulazak u Uniju. Također je obećao posvećenost striktnom programu, koji podržava MMF, za rješavanje krize u ekonomiji, koja je pogodila Tursku 2001. Dva dana nakon što je osvojio zastupničko mjesto, dotadašnji premijer Abdullah Gül (potpredsjednik iste stranke) podnio je ostavku kako bi oslobodio mjesto za lidera AKP, koji je već smatran liderom zemlje. Turski predsjednik Ahmet Necdet Sezer odobrio je novi kabinet koji je predložio Erdogana i postavio ga za premijera. Postao je predsjednik turske vlade 14. marta 2003, pet dana nakon pobjede na ponovljenim izborima u pokrajini Siirt.

Od svog osnivanja 1923. godine, Turska je gradila snažan kult личности oko svog osnivača Mustafe Kemala Atatürka i njegovih velikih pobjeda, među kojima je istaknuto mjesto imao Sporazum iz Lausanne. Taj kult nije nastao spontano, on je još uvijek zakonom propisan kao obaveza. "Atatürk" lik nalazi se na svim novčanicama turske lire, u svakoj školskoj učionici i javnoj ustanovi u zemlji, a njihovo uništavanje ili pak verbalno kritiziranje "oca

nacije” kažnjivo je kaznom zatvora. Erdogan je bez sumnje namjerno prekršio taj zakon, nazivajući Kemalovu najveću pobjedu porazom. Dio je to njegovih dugotrajnih pokušaja da rehabilitira nasljeđe Osmanskog Carstva koje je Kemal srušio proglašenjem republike. Dok je Atatürk dokinuo obesmišljeno Osmansko Carstvo i planski modernizirao zemlju na temeljima turskog nacionalizma i sekularizacije, izgradivši kult ličnosti i izvršivši genocid nad Armencima, Erdogan pokušava vratiti povijest unatrag. Točnije, on pati za imperijalnim osmanskom baštinom i vjerski usmjeravanim društvom, ali ga želi obnoviti na temeljima vlastitog kulta ličnosti i obračuna s Kurdima.¹²⁶

Kult ličnosti, korupcija i pogodovanje "svojima" ključne su sastavnice onoga što stručnjaci za Tursku nazivaju "erdoganizmom". Dok ga jedni smatraju diktatorom, drugi ga vide kao borca za ljudska prava i demokratu. Mišljenja o njemu podijeljena su. Crno-bijela varijanta. Sredine nema. Ma kojoj od „strana“ pripadali, da li onih koji ga podržavaju ili su njegovi žestoki protivnici, postoji fakt koji se ne može osporiti - Recep Tayyip Erdogan trenutno je svjetski lider broj jedan.

Slika 49. Izborni plakat - Mnogi Turci poštuju Erdogana zato što je ponovo uspostavio stabilnost u državi koju su decenijama unazađivale haotične koalicije, pučevi i propali paketi međunarodne finansijske pomoći, i zato što im je ulio povjerenje u njihovu zemlju

¹²⁶ Dio teksta preuzet sa web-stranice Telefram.hr <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/putin-i-erdogan-zele-reafirmirati-politiku-imperijalizma-i-vratiti-povijest-unatrag-to-bi-na-kraju-moglo-bit-pogubno-za-europu/> (pristupano 2.08.2019)

Suočen je sa unutrašnjim ogromnim problemima i previranjima nakon neuspjelog vojnog udara i atentata na njega. Ono što mu daje ogromne šanse da će se izboriti sa unutrašnjim problemima, prema mišljenju velikog broja političkih analitičara, jeste činjenica da je u noći vojnog udara opozicija stala na stranu Vlade. Na strani Vlade bili su i sekularni mediji među kojima i vodeći turski CNN, što daje nadu u nacionalno pomirenje Erdogana i nekih od njegovih političkih protivnika nasuprot malog broja pučista. Sve što se sada događa, ne kriju to ni njegovi politički protivnici, ide u korist Erdoganu, koji je nakon izbjegnutog atentata i spriječenog vojnog udara, te izlaskom stotina hiljada Turaka na ulice postao još popularniji. Otpor naroda 15. jula koji se goloruk suprotstavio vojsci, bio je historijski. Vojska u Turskoj doslovno ima status „svetog“, još od 1923. godine. Ono što se dogodilo u noći kada je izveden vojni udar, do tada je bilo nezamislivo, jer nijednom građaninu Turske nikada ne bi palo na pamet da uradi bilo šta protiv vojske. Čak i neki od Erdoganovih najžešćih kritičara nakon vojnog udara stali su na njegovu stranu, jer ga smatraju legitimno izabranim predsjednikom, a krvavi puč nelegitimnim. Nerijetko se može pročitati mišljenje ili kritika vanjskopoličkih eksperata, kako je Erdogan izgradio kult ličnosti.

Ako se osvrnemo kroz historiju to je nešto što je svojstveno turskom političkom sistemu. Kult ličnosti napravljen je i od tvorca moderne Turske Kemala Atatürka, pa do Erdogana danas, te u ovoj zemlji to ne vide kao neku opasnost za njen daljnji razvoj. Dokaz za to svakako je i izvlačenje Turske iz „dužničkog ropstva“ prema međunarodnim finansijskim institucijama, izgradnja infrastrukture, jačanje uloge na svjetskom planu. Sa druge strane, promatrano u globalnom kontekstu Erdogan je lider broj jedan u uspostavljanju novog svjetskog poretka. Nalazi se na raskrsnici - da li će se okrenuti definitivno ka Rusiji i prepisati od Vladimira Putina recept političkog sistema ili će se pridržavati političkih kriterija Evropske unije i pokušati popraviti odnose sa SAD, koji su uzdrmani nakon vojnog udara. U kojem smjeru će se dalje graditi Erdoganov kult i vlast na koji način će se okončati, kao i u slučaju Putinovog kulta vidjet će se u narednim godinama.

4.3. Kim Jong- un

Da bi razumjeli cijelu situaciju u državi moramo se dotaknuti povijesti i upoznati ili podsjetiti na neke događaje. Koreja (Sjeverna i Južna) je bila japanska kolonija u koju su se nakon II. Svjetskog rata upleli Amerikanci i Rusi. 1948. godine Južna Koreja se proglasila samostalnom državom, a odmah iza toga to je napravila i Sjeverna Koreja. Dvije godine kasnije izbio je rat između dvije Koreje. 1953. potpisano je primirje koje je na snazi još i danas iako su odnosi još uvijek napeti. Koreja je podijeljena na dva djela na 38. paraleli gdje se nalazi demilitarizirana zona . Problem je nastao kada je Kim Il-sung uveo komunističku diktaturu i „zatvorio“ zemlju.

Kim Jong-un je postao vrhovni vođa Sjeverne Koreje 2011. Godine naslijedivši svoga oca Kim –Jong-ila. Većina djetinjstva Kim-Jong-una nije poznata medijima , pretpostavlja se da je rođen u Sjevernoj Koreji. On je sin Ko-Young- heei koja je operna pjevačica i Kim Jong-ila koji je bio diktatorski vođa sve do smrti 2011 godine. Iako je Kim Jong-un proveo neke ekonomske i poljoprivredne reforme, kršenje ljudskih prava i brutalno suzbijanje opozicije i dalje se prijavljuju pod njegovom vlašću. Također je nastavio nuklearno testiranje i razvoj raketne tehnologije suočen sa međunarodnom osudom , iako je najavio namjere za suradnju na tom području kroz povijesne susrete sa predsjednikom Južne Koreje Moon Jae-inom i američkim predsjednikom Donaldom Trumpom u 2018. Godini. Kao što je već spomenuto datum rođenja i rano djetinjstvo sjevernokorejskog lidera Kim Jong-una obavijeni su misterijom. Poznato je da je treći i najmlađi sin korejskog vojskovođe Kim Jong-ila , koji je pod Komunističkom radničkom partijom , vladao Sjevernom Korejom od 1994. godine . Njegova majka je bila operna pjevačica koja je imala još dvoje djece i za koju se vjeruje da je navijala za Kim Jong-una kao nasljednika svoga oca, prije smrti 2004 godine. Kim Jong –il je navodno simpatizirao Kim Jong –una primjećujući u njemu temperament sličan svom. Također se smatra da se Kim Jong-un školovao u inozemstvu u Švicarskoj prije nego što je sredinom 2000-ih pohađao vojno sveučilište Kim Il –sung nazvano po njegovom djedu u glavnom gradu Pjongjangu.

Otkako je Kim preuzeo vrhovno vodstvo Sjeverne Koreje vjeruje se da je pogubio ili uklonio mnoge visoke dužnosnike koje je naslijedio kao ostatke očevog režima. Među pogubljenima je bio i njegov ujak Jang Song –thae za kojeg se vjeruje da je imao važnu ulogu za vrijeme vladavine njegovog oca kao jedan od vrhunskih savjetnika. U decembru 2013. Godine Jang je navodno uhapšen i strijeljan zbog izdajstva i zavjere da svrgne vladu. Također , se vjeruje da su članovi Janogve porodice pogubljeni u sklopu te čistike.

U februaru 2017 godine u Maleziji je umro Kimov polubrat Kim Jong-nam. Iako su mnogi detalji ostali nejasni, vjeruje se da je otrovan na aerodromu Kuala Lumpur, a više osumnjičenih osoba je uhapšeno. Kim Jong-nam je dugo godina živio u egzilu, a za to vrijeme je služio kao vodeći kritičar režima svoga polubrata.

Sjeverna Koreja je i pod Kimovom vlašću nastavila sa programima testiranja oružja, iako je u februaru 2012. pristala da zaustavi nuklearna testiranja i da prestane sa lansiranjem raketa dugog dometa, u aprilu 2012. lansirali su satelit koji je ubrzo nakon polijetanja doživio neuspjeh. Potom je u novembru iste godine vlada izbacila raketu dugog dometa koja je postavila satelite u orbitu. Američka vlada je vjerovala da su ova lansiranja namijenjena zataškavanju radova i testiranja tehnologije balističkih raketa. Također, je u februaru 2013. godine Sjeverna Koreja održala svoj treći podzemni nuklearni test. Taj čin je najoštrije osudila međunarodna zajednica uključujući SAD, Rusiju, Japan i Kinu. Uoči daljnjih sankcija, analitičari su naveli da je Kimov stalni fokus na naoružanju, dok je tražio mirovne pregovore sa SAD-om njegov cilj je zapravo bio pozicioniranje Sjeverne Koreje kao moćnog entiteta te učvršćivanje njegovog položaja kao regionalnog lidera. Do septembra 2016. godine kako se pretpostavlja, Sjeverna Koreja je provela svoj peti podzemni nuklearni test uprkos historiji sankcija koje su uvele Sjedinjene Američke Države, ostale zemlje međunarodne zajednice pozvale su na denuklearizaciju Sjeverne Koreje, pri čemu su zabrinuti zbog mogućnosti daljeg testiranja oružja, kao i za Kimovo mentalno zdravlje. Bez obzira na sva upozorenja, u februaru 2017. Sjeverna Koreja je lansirala ono što su njeni državni mediji opisali kao balističku raketu srednjeg dometa, a Kim je rekao da će biti prisutan na lansiranju rakete kako bih nadgledao radove. Test je izazvao više bijesa od međunarodne zajednice i pozvao na hitan sastanak američkog Vijeća sigurnosti. U studenom 2017. godine, za vrijeme turneje po Aziji, predsjednik Trump zauzeo je stav, pozivajući Sjevernu Koreju da "dođe za stol" kako bi razgovarali o razoružanju. Nakon završetka Trumpove turneje, sjevernokorejski zvaničnici su rekli da će nastaviti s proširenjem svojih nuklearnih mogućnosti sve dok su Južna Koreja i Sjedinjene Američke Države uključene u zajedničke vojne vježbe.

Sjeverna Koreja je jedna od zatvorenijih država o kojima se zna vrlo malo isključivo što sama država odluči da se o njoj zna, baš kao i njen vođa. Manipulacije i prisvajanje naklonosti javnosti je za očekivati od ovakvog načina vođenja države, pa je tako 2018. godine, pružao ruku pomirenja Južnoj Koreji na razgovorima o denuklearizaciji, Kim je tada želio prikazati dobru i nježniju stranu sebe. Nova verzija Kima bila je očigledna kada je prisustvovao koncertu južnokorejske pop grupe Red Velvet u Pjongčangu, koju je nazvao "poklonom" svojim građanima.

Slika 50. Kim sa suprugom na koncertu ovo je prvi put da je sjevernokorejski lider prisustvovao nastupu neke južnokorejske grupe¹²⁷

Druga strana Kima baš kao i svakog prikrivenog diktatora jesu zatvorski logori, kao način očuvanja poslušnosti prema vođi. U Sjevernoj Koreji može biti samo jedan Kim Jong Un, jer je građanima zabranjeno da svojoj djeci daju ime njihovog lidera. Vlasti su, također, zabranile, korištenje imena njegovog oca Kim Jong Ila, kao i djeda, prvog lidera zemlje Kim Il Sunga. U svakoj kući u toj zemlji moraju biti istaknuti portreti sjevernokorejskih lidera, a njihovi rođendani se smatraju najznačajnijim praznicima.

Slika 51.

Kim Yong –un popularan je i među najmlađim stanovnicima Sjeverne Koreje¹²⁸

¹²⁷ Slika preuzeta sa portala Alternativna.tv <https://www.atvbl.com> (pristupano 15.8.2019.)

¹²⁸ Slika preuzeta sa portala AL-JAZEERA <http://balkans.aljazeera.net/>, (pristupano 18.8.2019.)

U Sjevernu Koreju se može ući samo iz Kine i to avionom iz Pekinga i Šangaja ili vozom iz Dandong, individualna putovanja u Sjevernu Koreju nisu dozvoljena. Kada se uđe u državu mora se voditi računa o uputama odnosno zabranama. Ovo su 4 najvažnija pravila koji se treba vrlo strogo držati:

- poštivanje vođe i političkog poretka u zemlji
- strogo je zabranjena religija, unošene religijskih predmeta/knjiga ili razgovor s lokalcima o religiji
- ne smijete se odvajati od grupe, niti napustiti hotel bez korejskih vodiča
- zabranjeno je fotografiranje vojske, gradilišta i svega što zemlju može prikazati u lošem smislu (npr. konjske zaprege...)

Propaganda u glavnom gradu je prisutna na svakom ćošku, od ogromnih plakata po cijelom gradu, do još većih kipova vođa. Na svakoj zgradi (škole, željezničke stanice, muzeji) na ulazu se nalaze slike vođa. Ogromni muzeji posvećeni vođama i njihovim velikim povijesnim pobjedama.

Slika 52. Ulice Pjonjanga i isticanje plakata

4.4. Donald Trump

Jedan od najbogatijih Amerikanaca današnjice koji je ujedno i predsjednik Sjedinjenih Američkih Država ne prestaje svojim kontroverznim izjavama šokirati javnost. Unatoč otvorenoj netoleranciji prema imigrantima, muslimanima i ženama, Donald Trump uživa veliku popularnost u svojoj državi. Da SAD-e očekuje novi kult ličnosti poprilično je očigledno, na ulicama su prisutni razni rekviziti sa njegovim likom ili čak njegovim izjavama.

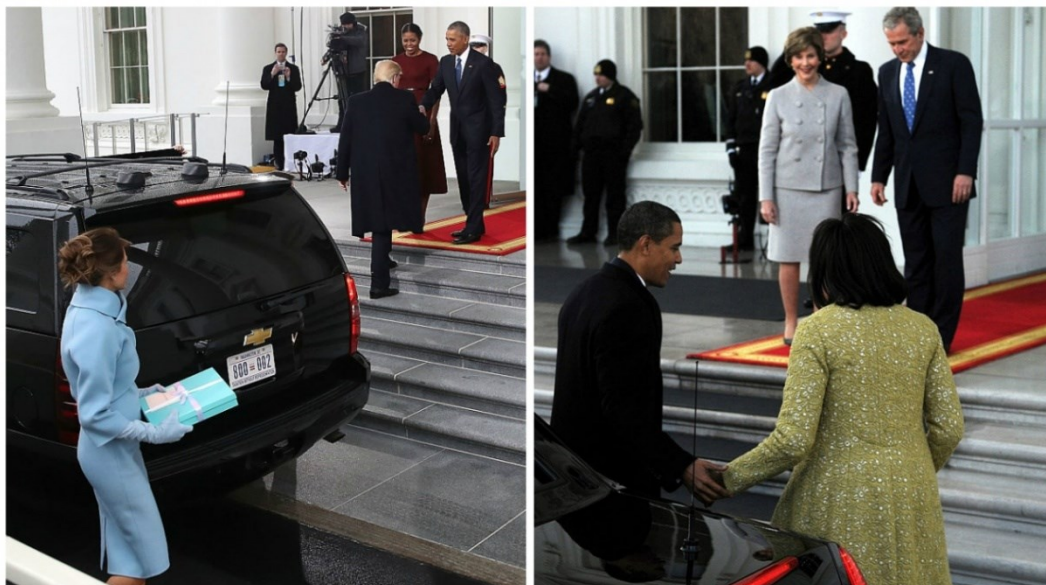

Slika 53. *Primjer jednog od rekvizita kojima se služilo za vrijeme Trumpove kampanje a i poslije nje, kapa sa njegovim dobro poznatim sloganom „Make America Great again“ - pr., „Učiniti Ameriku ponovo odličnom“, i figurica predsjednika¹²⁹*

Donald John Trump već godinama vlada svjetskom i američkom javnom scenom kao poduzetnik, televizijski producent, voditelj i političar. Njegovo najvećim dijelom samostalno stečeno bogatstvo (samo manjim dijelom naslijeđeno) procjenjuje se na 4,59 milijardi američkih dolara. Još je za vrijeme studija radio u očevoj građevinskoj tvrtki koju je preuzeo 1971., a otad je počeo razvijati svoje poslovno carstvo. Osim u nekretnine, ulaže i u hotele, kockarnice, sportske klubove i prometne tvrtke. Zanimljivo je kako je Trump i vlasnik franšize za izbor Miss USA i Miss Universe. Donald Trump postao je još zapaženiji otkad je ušao u utrku za 45. američkog predsjednika. Vrlo je brzo zadobio povjerenje 27 % glasača unutar stranke i trenutačno je favorit republikanaca. Trump se u svojim govorima žestoko zalaže za izgon svih ilegalnih imigranata uz tvrdnje da meksičke vlasti prisiljavaju meksičke kriminalce i druge socijalno neprilagođene osobe da emigriraju u SAD.

¹²⁹ Slike preuzeta sa <https://www.entertainmentearth.com/product/donald-trump-bobble-head/ry1137>, (pristupano 25.8.2019.)

Ovakva tvrdnja začuđuje budući da je njegova supruga Melania Knauss-Trump legalna slovenska imigrantica. U javnosti je često kritikovan zbog svog odnosa prema njoj, često nailazimo slike na kojima se prave usporedbe njega i bivšeg predsjednika Obame, koje su sušte suprotnosti, što vidimo na sljedećoj slici.

Slika 54.¹³⁰

Također, Trump se zalaže za potpunu zabranu daljnjeg dolaska muslimana u SAD, i to sve dok se ne uspiju utvrditi razlozi mržnje muslimana prema Amerikancima. Ova tvrdnja naišla je na osude većine američkih medija i Trumpovih političkih protivnika u Republikanskoj stranci.

Slika 55.

¹³⁰ Slika preuzeta sa aplikacije Pinterest <https://www.pinterest.fr/>, (pristupano 24.8.2019.)

Tokom svojih javnih nastupa Trump je sklon prelaziti granice politički korektnog govora pa tako često možemo čuti razne uvrede i optužbe na račun imigranata, muslimana, ali i žena.

Ovo su neke od najzapaženijih izjava:

„Žene su veliki glumci. One pametne vrlo su feminizirane i zahtjevne, ali iznutra su ubojice. Onaj koji je izmislio termin slabiji spol ili se šalio ili je naivan. Vidio sam žene koje muškarcima manipuliraju samo migom. Ili nekim drugim dijelom tijela.“

„Meksičke vlasti prisiljavaju svoje najneželjenije stanovnike da odu u SAD. Oni su, u mnogim slučajevima, kriminalci, dileri droge, silovatelji... Najveći dobavljači heroina, kokaina i drugih narkotika meksički su karteli. Oni uređuju tako da na raspolaganju imaju meksičke imigrante koji prelaze granicu i pritom unose drogu...“

„Znate, nije važno što pišu mediji dokle god pored sebe imate mlad i zgodan komad.“¹³¹

Kada pročitamo gore spomenute izjave prvo što pomislimo jeste kako je ovakav profil osobe uopšte uspio zadobiti javnost i postati predsjednik jedne od svjetskih vodećih sila. Pa izgleda da fašizmu i šovinizmu iako je 21. Stoljeće još uvijek među građanima Amerike ima mjesta. Trump je svoju popularnost gradio na jedan zanimljiv način, preko društvenih mreža tačnije preko društvene mreže Twitter, na kojoj ima preko 60 miliona pratilaca.

Slika 56. Trumpov twitter nalog sa posljednjom objavom na dan 9.9.2019.

Mnogi političari pa i lideri država imaju naloge (profile) na društvenim mrežama ,kao što su Facebook, Twitter i sve popularniji Instagram. Ono što predsjednika Trumpa razlikuje od ostalih jeste što na svojoj platformi u ovom slučaju društvene mreže Twitter objavljuje veoma

¹³¹ Vidjeti više na Prressedan.hr <http://prressedan.unin.hr/tag/kult-licnosti>, (pristupano 24.8.2019.)

važne odluke i poteze, sljedeća slika je primjer jedne takve poruke ili tweeta kako se i nazivaju objave sa Twittera.

Slika 57. Trumpov tweet iz 2017 godine , povodom sastanka sa turskim predsjednikom Recepom Tayipom Erdoganom

U junu 2019. Godine započeo je kampanju za svoj drugi mandat na skupu u Floridi kritikujući medije i politički establišment protiv koga je bio u trci 2016. godine. Obrćajući se hiljadama ljudi u Amway Centera u Orlando na Floridi Trump je rekao da je od prvog dana svog predsjedavanja bio pod napadom "lažnih vijesti i medija" i "nelegalnog lova na vještice" koji su pokušavali da suzbiju njega i njegove pristalice. On je prikazao uznemirujuću sliku toga kako bi život izgledao ako bi on izgubio trku za drugi mandat 2020. godine optužujući svoje kritičare za "neameričko ponašanje" i govoreći okupljenim da Demokrate žele da ih unište, i da žele da unište Ameriku kakvu oni znaju.

Apokaliptičan riječnik i optužbe pokazuju da će Trumpova predsjednička kampanja 2020. vjerovatno izgledati u velikoj mjeri kao njegova neočekivano uspješna kampanja 2016. Godine.¹³² Trump je najveći favorit za predsjedničkog kandidata iz reda republikanske partije, a najveće šanse su da mu oponent iz reda Demokratske partije bude bivši potpredsjednik SAD-a Joe Biden.

¹³² Dio teksta preuzet sa portala Oslobođenje <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/svijet/trump-zvanicno-poceo-kampanju-za-novi-mandat-466586> , (pristupano 22.8.2019.)

Slika. Obraćanje Trumpa javnosti , na Floridi ,povodom početka druge kampanje¹³³

Način obraćanja javnosti je njemu svojstven bez ikakvih zadržki i uljepšavanja, kao što je bilo i prije negoli je postao predsjednik, što se da zaključiti iz prethodno napisanog teksta. Neosporno je da se ovaj lider uspješno koristi društvenim mrežama kako bi kreirao kult ličnosti , obraćanjem na ovakav način daje do znanja javnosti da je prisutan i da prati moderne načine oglašavanja, naravno i kao svaki lider imajući tim osoba iza sebe. Ono što je sigurno jeste da ovaj lider ima potpuno novi način kreiranja kulta ličnosti.

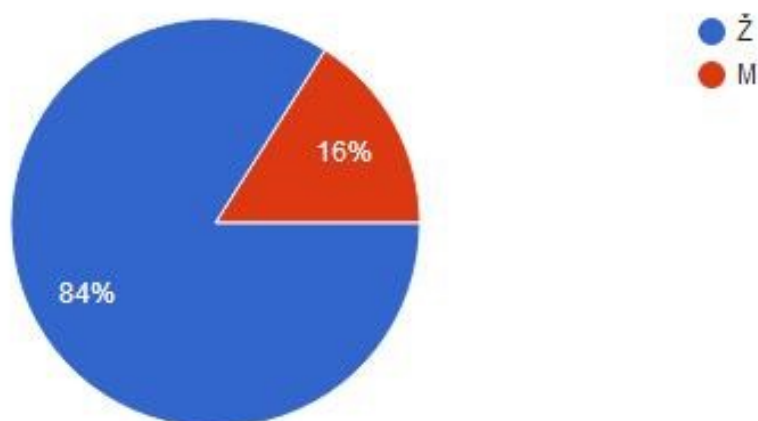
¹³³ Slika preuzeta sa portala Today Online <https://www.todayonline.com/world/trump-rally-florida-kicks-his-2020-reelection-bid> , (pristupano 15.8.2019.)

5. Analiza rezultata ankete

Istraživački rad podrazumijevao je online anketu koja sadrži jedanaest pitanja. Anketa je obuhvatila stotinu ispitanika različitih profila (različitog spola, mjesta prebivališta te načina života). Prva dva pitanja odnosila su se na opće karakteristike ispitanika, dok su ostala pitanja u vezi sa temom magistarskog rada.

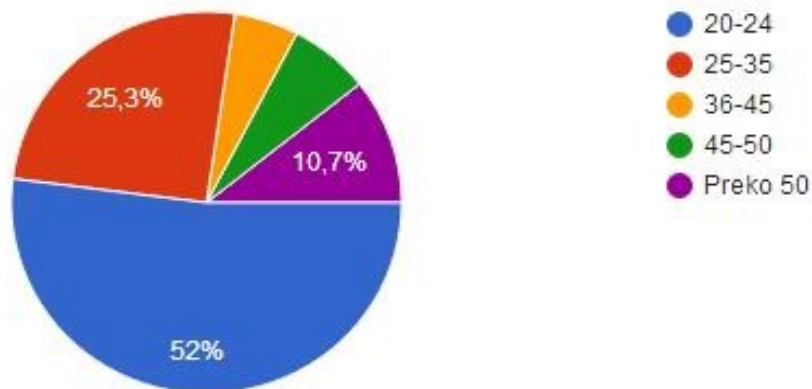
Grafikon 1. Spolna struktura ispitanika

Analizom rezultata utvrđeno je da je veći broj ispitanika ženskog spola 84%, a 16% ispitanika muškog spola.

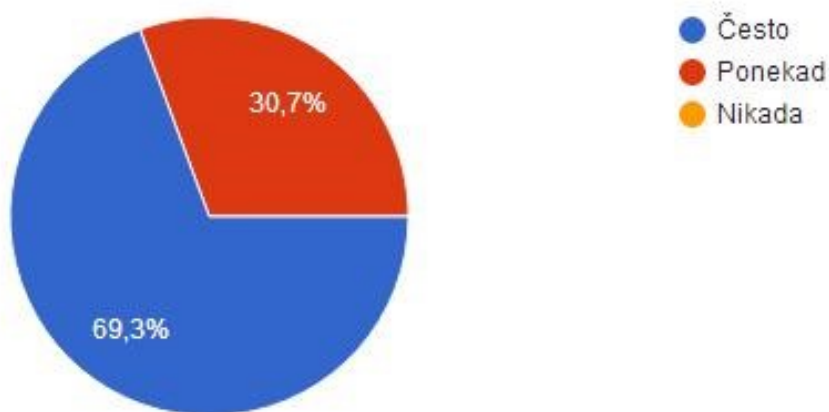
Grafikon 2. Starosna struktura ispitanika

Ovim grafikonom obuhvaćena je različita starosna dob ispitanika. Grafikon starosne strukture pokazao je da najviši broj ispitanika pripada skupini od 20 do 24 godine i to 52%, a zatim slijedi skupina od 25 do 35 godina koja iznosi 25,3%. Dakle, ukupni broj ispitanika od 20 do 35 godina iznosi 77,3%. Ispitanika koji imaju preko 50 godina bilo je 10,7%, a u kategoriji od 36 do 45 godina bilo je 5,3%, a u kategoriji 45 do 50 bilo je 6,7% ispitanika.

Grafikon 3. Prikaz korištenja neverbalne komunikacije

Na pitanje koliko ste svjesni da koristite neverbalnu komunikaciju na svakodnevnoj osnovi 69,3 % ispitanika je odgovorilo da se često koristi neverbalnom komunikacijom, a 30,7% je odgovorilo da se samo ponekad koristi neverbalnom komunikacijom .

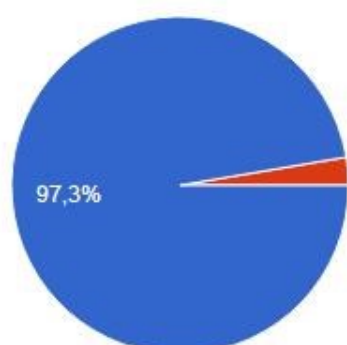
Na četvrto pitanje koje glasi : Koji su to gestovi kojima se najčešće koristite? , odgovori su bili sljedeći : pokreti rukama, izraz lica, pozicioniranje tijela kao najviše primjenjivani a zatim osmijeh, pomijeranje obrva i kolutanje očima, dodirivanje kose.

Grafikon 5. Prikaz najčešće korištenih pokreta kod govornika

Prikaz odgovora na pitanje šta kod govornika tokom javnog nastupa najviše primjećujete odgovori su sljedeći 37,3% ispitanika na prvom mjestu primjećuje izraz lica (osmijeh, sreću, tugu, strah), na drugom mjestu 29,3 % ispitanika primjećuju gestove (pokrete koji prate govor ili zamjenjuju riječi), zatim 28% ispitanika primjećuje držanje ili stav, tek 4% ispitanika primjećuje pokrete glavom, i za kraj najmanje primjećuju riječi koje često ponavlja.

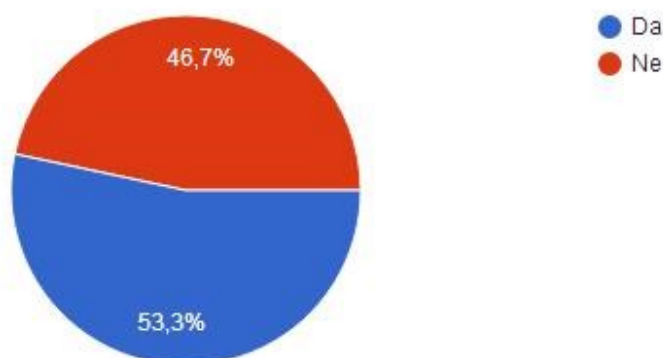

Grafikon 6. Prikaz važnosti neverbalne komunikacije za javni nastup

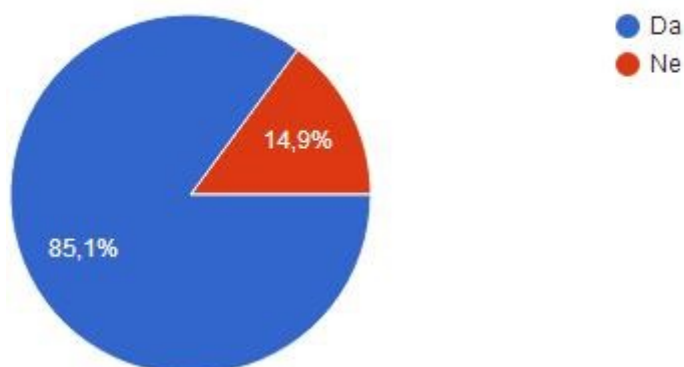

Čak 97,3% ispitanika je odgovorilo da neverbalna komunikacija doprinosi uspješnosti javnog nastupa, a ostalih 2,7 % da ne doprinosi uspješnosti.

Grafikon 7. Prikaz uticaja političara na početak praktikovanja određenih gestova, gdje je 53,3% ispitanika odgovorilo da javne ličnosti utiču na njih a 46,7% da ne utiču na njih i da nisu poželjeli praktikovati isti model ponašanja kao neka javna ličnost. Ove vrijednosti dijeli razlika od 6,6% što je veoma mali broj ispitanika.

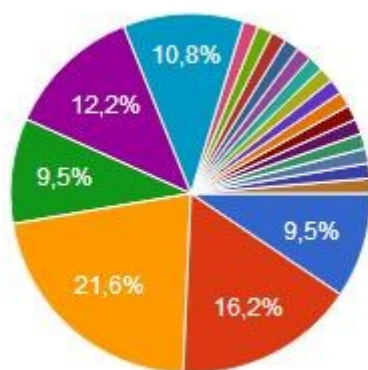

Grafikon 8 . Na pitanje „Da li ste upoznati sa terminom kult ličnosti“ , 85,1% ispitanika je odgovorilo da jeste , a samo 14,9 % da nikada nije čulo za taj fenomen ili izraz.

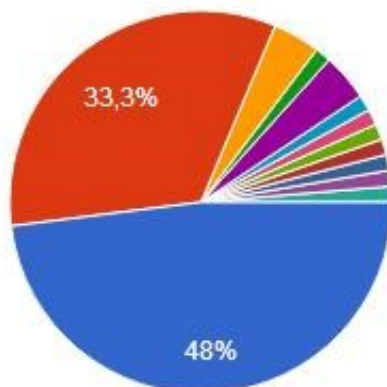

Grafikon 9. Prikaz uticaja kulta ličnosti na javnost

Odgovori na ovo pitanje su razni najveći broj ispitanika sa 21,6% je odgovorilo da kult ličnosti ima privremeno pozitivan uticaj, zatim 16,2 % ispitanika je odgovorilo da je taj uticaj negativan, 12,2 % posto je odgovorilo da uticaj može biti pozitivan 9,5 ispitanika je odgovorilo da uticaj može biti prikriveno pozitivan. Odgovori su bili i sljedeći: da uticaj zavisi i od same ličnosti i da se ne trebaju sve ličnosti generalizirati.

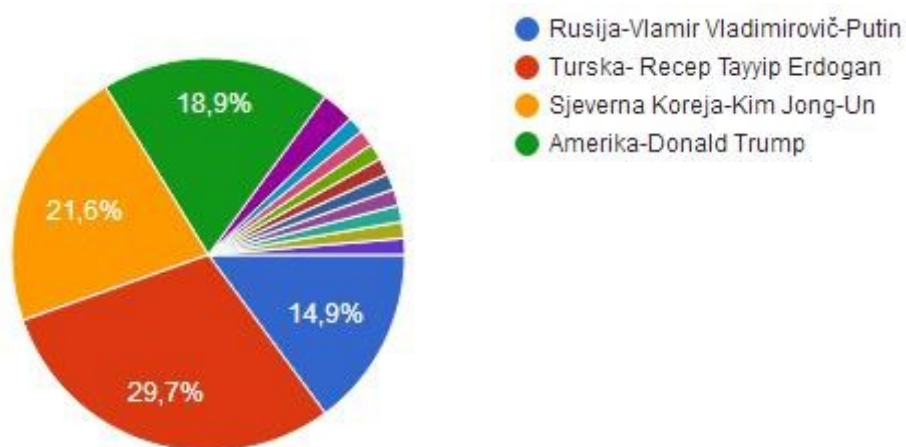

Grafikon 10. Prikaz najboljeg pristupa u kreiranju kulta ličnosti-tehnike afirmacije kulta ličnosti - Kult ličnosti se gradi određenom političkom ideologijom, ali najbolji načini na koji se afirmišu prema rezultatima ankete su sljedeći. 48 % ispitanika je odgovorilo da se najbolji uticaj postiže putem medija odnosno slike ili plakata, a 33,3 % ispitanika smatra da se najbolji efekat postiže javnim nastupom. Zatim u malim postotcima od 4% je WoM – odnosno marketing od usta do usta, zatim prekrivenim marketingom i raznim drugim metodama.

Grafikon 11. Prikaz potencijalnih kultova ličnosti

Na prvom mjestu prema odgovoru ispitanika (29.7 %), to je Recep Tayyip Erdogan, zatim na drugom mjestu je Kim Jong-un sa 21,6%, poslije njega slijedi Donald Trump sa 18,9%, a nakon njega je Vladimir Putin 14,9 %.

6. Zaključna razmatranja

Kult ličnosti je uvijek povezan s diktaturama i totalitarnim režimima. U pravilu, kad diktator umre, s njim umre i njegov kult. No kad kult ličnosti živi i 35 godina nakon smrti diktatora, moramo se zapitati, što je to trulo i bolesno u našem društvu? Jesmo li uopće u stanju prihvatiti demokratiju i ljudska prava. Diktatorske vladavine upakovane u „političku religiju“, sve kao po šablonu doživljavaju onu najgoru sudbinu. Vođe obično kraj svog života okončaju teškom bolešću, samoubistvom ili ubistvom. Narod koji je „drage volje“ do tada podržavao takvu vrstu vladavine, odnosno torture biva izložen ekonomskoj i političkoj nesigurnosti. Politički vrh se bori ko će preuzeti vlast nakon smrti do prije par dana „obožavanog vođe“ odnosno ko će prije srušiti do nedavno građeni kult ličnosti. Suludo je misliti da ijedna osoba može imati božanske osobine i kao što mnogi autori tvrde apsurdno je misliti da čovjek od krvi i mesa baš kao i svi ljudi nema svoj kraj. Dokaz uljuljkanosti vođa i vjerovanja njih samih u svoj kult dokaz je haosa i kriza koji ostave iza sebe nakon svoje smrti, kao da nakon njih ne postoji ništa. Analizirajući odnos kulta ličnosti i vizualne komunikacije, dolazimo do zaključka da je vizualna komunikacija u velikoj mjeri doprinijela u kreiranju kulta ličnosti i načinu predstavljanja pojedinih vladara. Na primjerima vođa komunizma, fašizma i nacizma su očigledne faze koji su vladari prelazili u svojim nastojanjima da osvoje i očuvaju vlast. Dojučerašnji političari postajali su osvajači svijeta. Također, je zanimljiva činjenica da se blagostanje u državi pod takvom vlašću obično trampa za šutnju o svim represijama i zločinima koji sami politički vrh praktikuje da bi se taj prividni red i mir sačuvalo. Primjera je mnogo, a nama ponajbliži primjer jeste burni raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Proglašavanje nezavisnosti Slovenije, Hrvatske, Makedonije tokom ljeta 1991., a potom nezavisnost Bosne i Hercegovine u završnoj fazi disolucije bivše SFRJ označavao je opredjeljivanje građana ka budućnosti zemlje, a ujedno je bio i uvod u rat. Rat koji je odnio mnoge živote, koji je rezultirao genocidom u srcu Evrope tokom 21. Stoljeća. Jugonostalgici oni koji su manje okrnuti ratom (ako se ikako posljedice rata mogu umanjiti), žale za tako uređenom državom u kojoj je svega bilo dovoljno jer možda nisu znali za bolje, dok oni koji su i životom u takvoj državi bili nezadovoljni a i nakon njenog raspada unesrećeni tvrde suprotno. Političke vođe da bi uspostavile čvrst odnos sa javnošću primjenjivali su sva moguća raspoloživa sredstva i propagandne tehnike. Da bi

uspostavili poseban odnos sa masama političari su prolazili razne etape u kreiranju svoga kulta ličnosti. Vođe su prikazivane kao odlučni, čvrsti i snažni ljudi koji imaju snagu i moć da predvode mase. Vodilo se računa o tome na koji način će biti prikazani, kakav će izraz lica ili položaj tijela imati, te kakvi će simboli biti prikazani. Slike, plakati, filmovi, predstave su pratile obilježavanje raznih godišnjica i proslava. Tokom historije primjećujemo koliko je vizualna komunikacija doprinijela u formiranju i održavanju kulta ličnosti. Nakon svega možemo zaključiti da vizualna komunikacija kako u prošlosti tako i danas u velikoj mjeri doprinosi formiranju značaja određene ličnosti. U odnosu na dvadeseto stoljeće napredak medija pruža veće mogućnosti širenja i rasprostiranja novih ideja i efikasno su sredstvo u formiranju kulta ličnosti.

7. Biografija

Zovem se Nuseiba Nazak. Rođena sam 13.12.1994. godine u Jablanici. Završila sam prvi ciklus studija na odsjeku Komunikologija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Obavljala sam praksu koja je trajala dva mjeseca u Redakciji informativnog programa Radija Federacije BIH . Tokom prakse učestvovala sam u pripremi i snimanju anketa i priloga , praćenju zadataka i press konferencija.Praksa mi je pomogla da se upoznam sa radom u DESKU-u Informativnog programa , što mi je u velikoj mjeri olakšalo sljedeću praksu koju sam obavljala na Televiziji Sarajevo , također u informativnom programu. Trenutno sam apsolvant druge godine Master studija na odsjeku Komunikologija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

8. Bibliografija:

8.1. Knjige:

- [1] „*Faktopedija – ilustrovana enciklopedija*“ (2005) ,Mozaik knjiga, Neografija, Slovačka
- [2] Broz J. (1983) , *Autobiografska kazivanja II*, Narodna knjiga, Beograd
- [3] Buškov , A. (2009) – „ *Vladimir Putin* “ ,Evro-Giunti, Beograd
- [4] Čengiđ, Fejzić F. (2008)-Uvod u teoriju informacija, Promocult, Sarajevo
- [5] Čomić, I. (2008) : *Ko je Tito ?* , Savez udruženja antifašista i boraca NOR-a u Kantonu Sarajevo, Sarajevo
- [6] Deutscher, I. (1967)–„, *Staljin – politička biografija*“, Globus, Zagreb
- [7] Duraković, J. (2019) – *Poslovno komuniciranje u novomedijskom okruženju* , Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
- [8] Farrell, N. (2008)–„, *Mussolini-novi život*“, Naklada Ljevak, Zagreb
- [9] Fejzić, F. (2004) – *Medijska globalizacija svijeta* , Promocult , Sarajevo
- [10] Goldstein I., Goldstein S. (2018) : *TITO* , Akademska knjiga, Novi Sad

- [11] Gordon R. Veinrajt (2001): *Govor tela*, Alnari, Beograd
- [12] Gottesman D., Mauro B.(2006) : *Umijeće javnog nastupa*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb
- [13] Hadživuković, S. (2005): *Stvaraoci istorije XX veka*, Prometej , Novi Sad
- [14] Haffner.S (2007) – *Bilješke o Hitleru*, Zagrebačka naklada, Zagreb
- [15] Hibbert,C. (1977)- „*Mussolini-uspon i pad fašizma*“, Alfa,Zagreb
- [16] Hol, E.(1976): *Nemi jezik*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- [17] Holi, K.: *Veština uspešne komunikacije*, Laguna, Beograd.
- [18] Kenedi, P. (1999): *Uspon i pad velikih sila*, CID Podgorica i JP Službeni list SRJ, Beograd.
- [19] Krešić,A.(1964) : *Političko društvo i politička mitologija(prilog kritici „kulta ličnosti“)*, Institut društvenih nauka
- [20] Krešić.A. (1993): *Staljinizam u Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd
- [21] Kuljić, T.(1994) : *Oblici lične vlasti* , Institut za političke studije, Beograd
- [22] Kuljić, T.(1987):*Fašizam* ,Nolit, Beograd
- [23] Luis. D. (2004) : *Čovjek koji je stvorio Hitlera : rađanje vođe* , Okean , Beograd
- [24] Mack Smith, D. (1980) : *Mussolinijevo Rimsko carstvo* , Globus , Zagreb
- [25] Matić, M.(1998) : *Mit i politika* , FPN , Čigoja , Beograd
- [26] Matošec, M. (1973): *Heroj Tito* , Zagreb film, Zagreb
- [27] Nuhanović, A. (2005): *Fenomen javnosti*, Promocult, Sarajevo.
- [28] Oven, D. (2008): *Bolesni na vlasti - Bolesti kod ljudi u vrhu vlasti u posljednjih 100 godina*, IPS Media, Beograd.
- [29] Piz, Alan i Barbara: *Definitivni vodič kroz govor tela*, Vulkani RS, Beograd.
- [30] Rondić,A. (2014): *Medijski nastupa(ati):Smjernice za rad sa medijima*, FES, Sarajevo
- [31] Savić, P.(1980):*Tito ilustrovana enciklopedija* , Jugoslovenska revija , Beograd
- [32] Stanovčić,V. (2003) : *Vlast i sloboda* , Udruženje za političke nauke Čigoja štampa, Beograd
- [33] Volkov, V.(2005) : *Dezinformacija – od Trojanskog konja do Interneta*, Naš dom , Beograd

8.2.Internet izvori:

- [1] Behar – portal , <https://behar.hr/titov-fond-za-stipendiranje-mladih-radnika/>
- [2] Behar – portal , <https://behar.hr/kult-licnosti>

- [3] Behar- portal ,<https://behar.hr/vojskovoda-drzavnik-diktator-reformator/>
- [4] Bilten- regionalni portal , <https://www.bilten.org/?p=15271>
- [5] Biografija.org – najveća baza biografija, stranica, <https://www.biografija.org/politika/vladimir-putin/>
- [6] Dnevno.rs-portal <https://www.dnevno.rs/istorija/pet-nepoznatih-cinjenica-o-najvecem-komunisti-verovatno-gresite-i-kod-lenjinovog-pravog-imena/>
- [7] Encyclopedia – stranica, <https://www.encyclopedia.com/history/modern-europe/russian-soviet-and-cis-history/cult-personality>
- [8] Express.hr - portal <https://www.express.hr/life/show-posvecen-putinu-njega-se-boje-cak-i-medvjedi-17383>
- [9] Guity Novin's – A history of graphic design –The online Text book , https://guity-novin.blogspot.com/2010/05/chapter-30-posters-and-cult-of.html?m=1&fbclid=IwAR0j6x_NR7E8eBLIE384zkWNJEe1ruobDGHL2v6VK2_HsQU_KZmyPNSgYDo
- [10] Hrt-portal , <https://vijesti.hrt.hr/457391/turska-kult-licnosti-i-kolaps-ekonomije>
- [11] Hrvatske pravice- stranica <https://hrvatskepraviceblog.wordpress.com/2019/05/16/yugo-nostalgicarske-zablude/>
- [12] Hrvatski povijesni portal , <http://povijest.net/2018/?p=2470>
- [13] Hrvatski povijesni portal ,<http://povijest.net>
- [14] Javna ustanova Muzej II ZASJEDANJA avnoj-a – stranica , <http://www.muzejavnoj.ba/>
- [15] Komunist – stranica , <http://komunist.free.fr/tito/bio.html>
- [16] Kuća europske povijesti – stranica <https://historia-europa.ep.eu/hr/node/328>
- [17] Kurir-portal , <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/2280581/stroga-tajna-udbe-ovako-se-gradio-titov-kult-licnosti>
- [18] Hrvatska enciklopedija-Leksikografski zavod Miroslav Krleža ,<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57724>
- [19] Les totalitarismes- stranica <https://lewebpedagogique.com/epitotalitarismes/category/la-dittatura-fascista-in-italia/la-propaganda-fascista/>
- [20] Oslobođenje.ba – portal <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/svijet/trump-zvanicno-poceo-kampanju-za-novi-mandat-466586>
- [21] Reddit.com – stranica, https://www.reddit.com/r/PropagandaPosters/comments/4pjrgj/mussolini_poster_italy_1930s/

- [22] Study.com-stranica , <https://study.com/academy/lesson/what-is-a-cult-of-personality-definition-examples.html>
- [23] Telegram.hr- portal <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/putin-i-erdogan-zele-reafirmirati-politiku-imperijalizma-i-vratiti-povijest-unatrag-to-bi-na-kraju-moglo-bit-pogubno-za-europu/>
- [24] The Gaaardian-international edition- online časopis <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/01/putin-judo-book-russian-schoolchildren>
- [25] Una Vita – Centar za neverbalnu komunikaciju , <https://www.unavita.hr/neverbalna-komunikacija-u-razlicitim-kulturama/>
- [26] Večernji - portal, <https://www.vecernji.hr/i-mi-smo-imali-kult-licnosti-neki-ne-znaju-a-neki-i-ne-zele-znati-488789>
- [27] Večernji.hr- portal, <https://www.vecernji.hr/premium/revolucionar-tito-fidelu-castru-isao-na-zivce-zbog-svog-stila-596877>
- [28] Vreme – portal, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1526114>
- [29] Fizzit.net , <http://www.fizzit.net/drustvo/fenomenologija/5094-kult-licnosti-simbol-je-bolesti-drustva>
- [30] Express.hr , <https://www.express.hr/life/10-zgrada-koje-su-izgradili-nacisti-i-jos-postoje-8182>

9. Anketa

U okviru podnaslova analiza rezultata ankete data su pitanja i odgovori koji su se našli u sklopu ankete koja je prilog ovom radu.

Anketa je obuhvatala sljedeća pitanja i ponuđene odgovore.

1. Spol

- Muško
- Žensko

2. Godine

- 18-24
- 25-35
- 35-45
- Više od 50

3. Koliko ste svjesni da koristite neverbalnu komunikaciju na svakodnevnoj osnovi ?

- Često
- Ponekad
- Nikada

4.Koji su to gestovi ili pokreti kojima se najčešće koristite ?

5.Tokom javnog nastupa kod govornika najčešće primjećujete ?

- Izraz lica (osmijeh, sreća , tuga , ljutnja strah)
- Pokrete glavom (klimanje , gledanje , okretanje glavom)
- Gestove (pokreti koji prate govor ili zamijenjuju riječi)
- Držanje ili stav

6.Da li je prema vašem mišljenju neverbalna komunikacija bitna za javni nastup ili da li doprinosi njegovoj uspješnosti ?

- Da
- Ne

7.Da li ste na osnovu zapažanja i primjene određenog gesta, stila života ili načina oblačenja kod političara ili neke slavne osobe , poželjeli i sami to praktikovati ?

- Da
- Ne

8.Da li ste upoznati sa terminom „ kult ličnosti „ ?

- Da
- Ne

9. Da li mislite da vođa koji kreira svoj kult ličnosti , ima veliki utjecaj na javnost i da li je taj utjecaj pozitivan?

- Da
- Ne

10. U koliko je odgovor pozitivan , na koji način je najbolji pristup kreiranja kulta ličnosti ?

- Putem medija – slike
- Direktnog kontakta – javnih nastupa

Ostalo : _____

11. Po vašem mišljenju koji od političara današnjice gradi svoj kult ličnosti ?

- Rusija- Vladimir Vladimirovič - Putin
- Turska – Recep Tayyip Erdogan
- Sjeverna Koreja- Kim Jong- un
- Donald Trump

Neko drugi : _____

10. Izjava o plagijarizmu

Naziv odsjeka i/ili katedre: Komunikologija
Predmet: Neverbalna komunikacija

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Nuseiba Nazak
Naslov rada: Vizualna komunikacija : kreiranje kulta ličnosti i njegov utjecaj na
javnost
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 135

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program

I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;

- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis
